

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

НІЦЕВИЧ ОЛЕСЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 351.751:070

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
ГАРАНТІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ**

Спеціальність – 081 «Право»

Галузь знань – 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

О. В. Ніцевич

Науковий керівник – **Бурлаков С.В.**, кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Ніцевич О. В. Адміністративно-правові засади реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут публічного права; Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

У дисертації визначено юридичну природу, з'ясовано специфіку та розкрито особливості реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні з позиції адміністративно-правової детермінації та єдності їхнього практичного прояву, соціальної значимості та впливу на формування прозорого і відповідального інформаційного середовища всередині країни.

Здійснено аналіз нормативної основи ідентифікації терміну «професійна діяльність журналіста». Визначено, що в Законі України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» та в інших нормативно-правових актах є протиріччя щодо визначення професійної діяльності журналіста загалом, у тому числі – його статусу, що у практико-реалізаційному прояві зумовило ситуацію при якій необхідно застосовувати функціональне визначення журналістики, що не повною мірою узгоджується з профільними законодавчими нормами. Запропоновано під професійною діяльністю журналіста розуміти вид соціальної діяльності, який передбачає професійну (фахову) реалізацію журналістської функції, яка на легальній (з отриманням документів дозвільного характеру, що засвідчують відповідний статус), оплатній основі задовольняє суспільну потребу в актуальній, об'єктивній, достовірній, точній та етично представленій інформації щодо важливих подій та явищ з метою формування у останніх узгодженої громадської думки в контексті її сприйняття. Водночас під незалежною діяльністю журналістів запропоновано розуміти різновид соціальної діяльності, який безпосередньо пов'язаний з

реалізацією журналістської функції, однак не потребує фаховості, як провідної ознаки підтвердження професіоналізму журналіста та обов'язковості отримання прибутку від її здійснення. Уточнюється, що її специфіка детермінується відсутністю цензури (окрім власно встановленої) та прив'язки до конкретного суб'єкта у сфері медіа. Тобто журналісти вільні у питаннях обрання теми та інтерпретації її проблематики, не зобов'язані здійснювати поширення інформації систематично або регулярно, а також не підпадають під сферу дії законодавства, що встановлює механізми забезпечення професійної діяльності журналістів. Висунуто застереження, що для того, щоб їхня діяльність підпадала під сферу дії цього законодавства має бути запроваджений (функціонувати) публічний реєстр незалежних журналістів, відображення відомостей про яких свідчитиме про згоду останніх дотримуватися етичних правил та стандартів журналістської діяльності, нести відповідальність за порушення законодавства у сфері медіа.

У контексті ідентифікації терміну «гарантія» уточнено, що у досліджуваному контексті вони розглядаються подвійно: (1) з позиції професійного журналіста як правосуб'єктної особи, яка наділена можливістю безперешкодної реалізації своїх прав та свобод; (2) з позиції держави і її уповноважених органів як відповідальних суб'єктів за можливість реалізації професійним журналістом своєї функціональної діяльності.

Визначено, що гарантії професійної діяльності журналістів в Україні характеризуються поєднанням двох парадигм сприйняття цінності журналістичної діяльності, адже з одного боку, держава має зобов'язання перед соціумом в аспекті гарантування кожному, що інформація, яка поширюється через засоби масової комунікації є достовірною, перевіреною та доступною до ознайомлення кожним. У цьому випадку йдеться про те, що професійні журналісти мають бути забезпечені усім необхідним для можливості реалізації своєї соціальної функції, активно та плідно співпрацювати з державою у різних напрямках на засадах партнерства. З іншого боку, професійні журналісти мають бути незалежними

спостерігачами, які повинні мати як гарантії недоторканості в професійному аспекті, так і користуватися сукупністю встановлених механізмів та інструментів, які спрямовані на забезпечення дотримання правових норм, які надають можливість останнім бути в «безпеці» під час реалізації своєї професійної діяльності (у тому числі висвітлюючи інформацію, що може не збігатися з думкою офіційних представників влади).

Доведено, що гарантіями професійної діяльності журналістів в Україні є: соціальний захист, акредитація як інструмент сприяння в їх професійній діяльності, особиста безпека, заборона втручання та перешкоджання професійній діяльності, охорона джерел та захист зібраної інформації, свобода участі в професійних асоціаціях тощо. Узагальнено, що змістом означених гарантій є сукупність наявних в державі інструментів та заходів їхньої реалізації, що забезпечують з одного боку – дотримання основних прав і свобод людини і громадянина, природа яких надавати найвищий захист журналістам, які висвітлюють точну та достовірну інформацію відповідно до стандартів професії, а з іншого боку – виконання і захист прав та інтересів професійних журналістів у процесі реалізації ними їх соціальної функції.

Узагальнюється, що означені гарантії об'єктивуються у межах:

- (1) системи нормативно-правових актів, які встановлюють загальні гарантії щодо дотримання і захисту основних прав і свобод як людини і громадянина, так і професійних журналістів від посягань на свободу висловлювання думок, отримання інформації, від переслідування за висловлювання ідей тощо;
- (2) системи нормативно-правових актів, які встановлюють конкретні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні, деталізуючи їхні професійні права, умови праці та рамки правової поведінки осіб, взаємодіючих з журналістами під час реалізації ними їхнього соціального призначення;
- (3) системи рекомендаційних актів, які покликані просувати та зміцнювати механізми забезпечення свободи слова, захист прав журналістів та розвиток демократії загалом.

Проаналізовано думки вчених щодо варіацій групового розподілу юридичних гарантій як правового явища. Згруповано юридичні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні за такими класифікаційними напрямками: (1) за рівнем нормативної фіксації: національні та міжнародні; (2) за сферою дії: загальні та індивідуальні; (3) за спрямуванням: захисні, регулятивні, охоронні та забезпечувальні; (4) за юридичною силою: обов'язкові та не обов'язкові. Окремо зазначено, що серед низки можливих варіацій їхнього групування найбільш інформативною є та, що репрезентує сферову приналежність їхньої об'єктивізації у межах інформаційного забезпечення суспільних потреб. Йдеться зокрема про: (1) забезпечення свободи слова та інформаційної доступності (заборона тиску та несанкціонованого втручання у роботу журналіста, захист джерел отримання інформації, заборона цензури, забезпечення прозорості та відкритості владних структур тощо); (2) забезпечення професійності (наявність етичних норм та правил поведінки, що відповідають стандартизованому представленню журналістами їхньої професійної діяльності, а також системи контрольних-наглядних заходів внутрішнього та зовнішнього спрямування); (3) забезпечення безпеки (наявність механізмів охоронної спрямованості щодо професійної діяльності журналіста, кримінально-правового захисту у разі фізичної небезпеки (у тому числі переслідувань і погроз)); (4) забезпечення професіоналізму (наявність процедур професійної підготовки та навчання, програм професійного розвитку).

Висунуто припущення, що акредитаційна процедура неповною мірою може бути схарактеризована через призму юридичних гарантій професійної діяльності журналістів, що обґрунтовується її подвійною юридичною природою. Зокрема з одного боку, акредитація представляється як механізм регулювання, який на основі привілейованості забезпечує інклюзивний доступ до висвітлення важливих подій чи перебігу безпосередніх явищ визначеним колом професійних журналістів, тим самим обмежуючи можливість для інших (не відповідних певним критеріям) бути частиною

процесу інформаційного висвітлення. З цього аспекту, акредитаційна процедура фактично є обмеженням свободи слова та доступу до інформації. Втім з іншого боку, акредитаційна процедура (її позитивні наслідки) наділяє професійних журналістів спеціальними правами, виключними можливостями для висвітлення суспільно важливих подій, не обмежуючи суб'єктів її ініціації дискримінаційними умовами чи вимогами, неможливими до виконання.

Узагальнено, що процедура акредитації як юридична гарантія професійної діяльності журналістів в Україні є регулятивно-забезпечувальною за сутністю та комунікативно-організаційною за спрямованістю, адже її основним завданням є не лише встановлення контролю над механізми взаємодії та співпраці між представниками медіа, журналістами та органами влади, а й забезпечення суспільства актуальною інформацією в умовах неможливості її отримання багато чисельною аудиторією професійних журналістів з об'єктивних причин.

Узагальнено, що стаття 24 Закону України «Про інформацію» гарантує, що під час виконання журналістами своїх професійних обов'язків: ніхто не буде втручатися та контролювати їхню діяльність за виключеннями, які завідомо є відомими журналісту. Виявлено, що означений нормативно-правовий акт встановив заборону, а Закон України «Про медіа» – обмеження щодо втручання у діяльність медіа та професійних журналістів.

Уточнено, що ідея поширення інформації без нелегітимного втручання у професійну діяльність журналістів має суттєві практико-реалізаційні складнощі. По-перше, щодо ідентифікації процесу втручання (може мати як звужені концепційні рамки, так і трактуватись більш розширено, зокрема й в аспекті наявності фізичного чи психологічного тиску, загрози для здоров'я журналіста тощо). По-друге, щодо диференціації публіцистичних та журналістичних інформаційних продуктів в аспекті необхідності попереднього узгодження інформації. По-третє, щодо дієвості та ефективності механізмів захисту журналістів від посягань на журналістську

свободу висвітлювати події. По-четверте, щодо розрізнення нелегітимного втручання у професійну діяльність журналістів та мірами відповідальності за нехтування журналістом принципами відповідальної журналістики.

Підтримано думку щодо необхідності більш детального врегулювання процедур висвітлення журналістами інформації, що фінансується за державні чи місцеві кошти (договірних відносин між органами влади та медіа).

Перешкоджанням здійснення професійної діяльності журналістів в Україні названо будь-який прояв порушення прав та свобод журналіста, що має наслідком: (1) обмеження доступу до інформації, яка не є предметом охорони чинного законодавства, (2) цензурованість інформації, (3) прояв фізичного, психологічного чи юридичного тиску, (4) блокування його роботи за не легітимізованих підстав, (5) активне утруднення поширення інформації тощо. З позиції функціонального аналізу уточнено, що перешкоджання здійснення професійної діяльності журналістів в Україні є порушенням принципів журналістської свободи та прав громадян на задоволення інформаційних потреб. Узагальнено, що напади, погрози, обмеження доступу до публічної інформації, кібератаки та судові позови проти журналістів – це основні способи щодо перешкоджання професійній діяльності журналістів. Окремо визначено про можливість розгляду питання про блокування журналістів в соціальних мережах з позиції визначення таких дій перешкоджанням здійсненню професійної діяльності журналістів.

У контексті адаптації в Україні зарубіжного досвіду реалізації гарантій професійної діяльності журналістів, запропоновано: (1) усунути політичний тиск на ЗМІ (Чехія); (2) активізувати механізми заохочення для поліції видавати власні вказівки щодо захисту журналістів, коли вони висвітлюють демонстрації та протести (Фінляндія); (3) запровадити інститут обмежень, що буде застосовним у разі наявності підстав вбачати у діях особи-заявника (позивача) намірів зловживання судовим процесом чи тиску на медіа та журналістів (Великобританія); (4) сформувані критерії для оцінки мови ненависті або визначення рівня захисту репутації публічних осіб (Ісландія);

(5) оптимізувати інститут саморегулювання журналістської діяльності зокрема щодо наявності загального органу самоврядування, який має у своїй структурі об'єднання (спілка, асоціація тощо) журналістів-фрілансерів задля просування ідей та захисту прав останніх (Фінляндія); (6) забезпечити підтримку журналістів-фрілансерів у часи невизначеності, економічної кризи чи рецесії, гарантуючи їм фінансову допомогу (Великобританія та Канада); (7) проводити тренінги для модераторів вебсайтів щодо вимог чинного законодавства у сфері медіа, юридичної відповідальності за наклеп, розпалювання ненависті, порушення правил журналістської діяльності тощо (Фінляндія); (8) запровадити та забезпечити функціонування спеціальних фондів на рівні самоврядування, які надаватимуть фінансову чи ресурсну допомогу журналістам (зокрема й в частині запровадження процедури співфінансування з боку держави) (Фінляндія); (9) запровадити рух новинної грамотності, що передбачає розширення рамок медіаосвіти за рахунок залучення практикуючих журналістів до освітньо-просвітницької діяльності серед дітей та молоді (США); (10) створити викривальні організації (на базі самоврядування), основне призначення яких об'єктивуватиме необхідність здійснення аналізу заяв політиків та повідомлення у ЗМІ й соцмережах задля підтвердження/спростування достовірності матеріалу (Норвегія).

Узагальнюючи дисертаційне дослідження загалом, напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні, зведено до необхідності: (1) забезпечення якості законодавства, його чіткості та однозначності в аспекті врегулювання діяльності журналістів в Україні, гарантій її здійснення та механізмів їхньої реалізації (наприклад, запропоновано: а) розробити та прийняти Закон України «Про захист журналістської діяльності»; б) унормувати аспекти Закону України «Про медіа» в частині визначення основних термінів, законодавчого статусу інституту співрегулювання тощо); в) внести зміни до Закону України «Про інформацію» зокрема частини 2 статті 26 шляхом доповнення її пунктом 5

наступного змісту: «суб'єкт владних повноважень приймає рішення про надання чи відмову у наданні акредитації протягом трьох робочих днів з дня прийняття заяви чи подання»; (2) оптимізації процедур застосування законодавчих актів у контексті формування єдиного інформаційного простору, надання захисту та допомоги журналістам у випадку нелегітимного порушення їхніх професійних прав, а також запровадження нових механізмів забезпечення медіаграмотності в Україні (наприклад, запропоновано: а) закриття телевізійного марафону «Єдині новини»; б) визначити законодавчий статус та основні питання діяльності саморегульованих організацій у сфері медіа в контексті механізованого підходу до врегулювання питань захисту професійних прав журналістів, що має здійснюватись у прямій взаємодії останніх з представниками влади (у тому числі забезпечення можливістю таких отримати в установленому законом порядку владні повноваження для регулювання певних аспектів журналістської діяльності, наприклад, винесення рішення про заборону здійснення журналістської діяльності на певний строк або позбавлення державних нагород з підстав передбачених законодавством); в) включити дисципліну про медіаграмотність у навчальні програми середньої освіти, починаючи із середніх класів); (3) адаптації в Україні досвіду Чехії, Фінляндії, Великобританії, Ісландії, Канади, США та Норвегії щодо реалізації гарантій професійної діяльності журналістів (наприклад, запропоновано оптимізувати положення чинного цивільно-процесуально законодавства в частині запровадження нової підстави для видачі судового наказу – наявності підстав вбачати у діях особи-заявника (позивача) намірів зловживання судовим процесом чи тиску на медіа та журналістів у вияві безпідставного судового переслідування).

Ключові слова: адміністративно-правові засади, журналістська діяльність, захист професійних прав, медіа, незалежний журналіст, професійний журналіст, юридичні гарантії.

SUMMARY

Nitsevyh O. V. Administrative and Legal Principles of Implementing Guarantees of Professional Activities of Journalists in Ukraine. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The thesis identifies the legal nature, clarifies the specifics and reveals the particularities of implementing guarantees of professional activities of journalists in Ukraine from the perspective of administrative and legal determination and the unity of their practical manifestation, social significance and impact on the formation of a transparent and responsible information environment in the country.

The regulatory framework for identifying the term "professional activities of a journalist" is analysed. It is determined that the Law of Ukraine "On State Support of Media, Guarantees of Professional Activity and Social Protection of Journalists" and other legal regulations contain contradictions regarding the definition of professional activities of journalists in general, including their status, which in practical terms has led to a situation where it is necessary to apply a functional definition of journalism which is not fully consistent with the relevant legislative provisions. It is proposed that professional activities of a journalist should be understood as a type of social activities involving professional (occupational) implementation of the journalistic function, which on a legal (with obtaining permits certifying the relevant status) paid basis meets the public need for up-to-date, objective, reliable, accurate and ethically presented information on important events and phenomena with a view to forming a coherent public opinion in the context of its perception. Moreover, the author proposes to understand independent activities of journalists as a type of social activity that is directly related to the implementation of the journalistic function but does not require specialisation as a leading indicator of the journalist's professionalism and the

obligatory receipt of profit from its implementation. It is clarified that its specifics are determined by the absence of censorship (except for the one established by the state) and binding to a specific media entity. In other words, journalists are free to choose a topic and interpret its issues, are not obliged to disseminate information systematically or regularly, and do not fall under the scope of legislation that establishes mechanisms to ensure the professional activities of journalists. It is suggested that in order for their activities to fall within the scope of this legislation, a public register of independent journalists should be established (function), the display of information about them would indicate their consent to adhere to ethical rules and standards of journalistic activities and to be held accountable for violations of media legislation.

In the context of identifying the term "guarantee", the author clarifies that under the study they are considered in two ways: (1) from the perspective of a professional journalist as a person with legal personality who is endowed with the possibility of unimpeded exercise of his/her rights and freedoms; (2) from the perspective of the State and its authorised bodies as entities responsible for ensuring that a professional journalist can perform his/her functional activities.

It is determined that the guarantees of professional activities of journalists in Ukraine are characterised by a combination of two paradigms of perception of the value of journalistic activities, since, on the one hand, the State has obligations to society in terms of guaranteeing everyone that the information disseminated through the media is reliable, verified and accessible to everyone. In this case, it means that professional journalists should be provided with everything necessary to fulfil their social function and actively and fruitfully cooperate with the State in various areas on the basis of partnership. On the other hand, professional journalists should be independent observers who should have both guarantees of professional integrity and use a set of established mechanisms and tools aimed at ensuring compliance with legal norms that enable them to be "safe" in their professional activities (including covering information that may not coincide with the opinion of official representatives of the authorities).

It is proved that the guarantees of professional activities of journalists in Ukraine are: social protection, accreditation as a tool to facilitate their professional activities, personal safety, prohibition of interference and impediment to professional activities, protection of sources and protection of collected information, freedom of participation in professional associations, etc. The author summarises that the content of these guarantees is a set of instruments and measures available in the State to ensure, on the one hand, observance of fundamental human and civil rights and freedoms, the nature of which is to provide the highest protection to journalists who provide accurate and reliable information in accordance with the standards of the profession, and, on the other hand, fulfilment and protection of the rights and interests of professional journalists in the course of exercising their social function.

It is summarised that these guarantees are objectified within: (1) the system of legal regulations establishing general guarantees for the observance and protection of fundamental rights and freedoms of both man and citizen and professional journalists from encroachments on the freedom of expression, receipt of information, persecution for expressing ideas, etc; (2) a system of legal regulations that establish specific guarantees of professional activities of journalists in Ukraine, specifying their professional rights, working conditions and the framework of legal behaviour of persons interacting with journalists in the course of fulfilling their social purpose; (3) a system of recommendatory instruments designed to promote and strengthen mechanisms for ensuring freedom of expression, protection of journalists' rights and the development of democracy in general.

The author analyses the opinions of scholars on variations in the group distribution of legal guarantees as a legal phenomenon. The legal guarantees of professional activities of journalists in Ukraine are classified according to the following aspects: (1) by the level of regulatory consolidation: national and international; (2) by the scope of action: general and individual; (3) by orientation: protective, regulatory, security and ensuring; (4) by legal force: binding and non-

binding. Specifically, it is noted that among a number of possible variations of their grouping, the most informative is the one representing the sphere of their objectification within the framework of information provision for public needs. This includes: (1) ensuring freedom of speech and information accessibility (prohibition of pressure and unauthorised interference in the work of journalists, protection of sources of information, prohibition of censorship, ensuring transparency and openness of government agencies, etc; (2) ensuring professionalism (the existence of ethical norms and rules of conduct that meet the standardised presentation of journalists' professional activities, as well as a system of internal and external control and supervision measures); (3) ensuring security (availability of security mechanisms for the professional activities of journalists, criminal law protection in case of physical danger (including harassment and threats); (4) ensuring professionalism (availability of professional training and education procedures, professional development programmes).

It is suggested that the accreditation procedure can be characterised to an incomplete extent through the prism of legal guarantees of professional activity of journalists, which is justified by its dual legal nature. On the one hand, accreditation is considered to be a regulatory mechanism that, on the basis of privilege, provides inclusive access to coverage of important events or the course of immediate phenomena to a certain circle of professional journalists, thereby limiting the possibility for others (who do not meet certain criteria) to be part of the process of information coverage. From this perspective, the accreditation procedure is actually a restriction on freedom of speech and access to information. However, on the other hand, the accreditation procedure (its positive effects) provides professional journalists with special rights and exceptional opportunities to cover socially important events without limiting its initiators with discriminatory conditions or requirements that are impossible to fulfil.

The author summarizes that the accreditation procedure as a legal guarantee of professional activities of journalists in Ukraine is regulatory and supportive in nature, communicative and organisational in orientation, since its main task is not

only to establish control over the mechanisms of interaction and cooperation between media representatives, journalists and authorities, but also to provide society with relevant information when a large audience of professional journalists cannot receive it for objective reasons.

It is summarised that Article 24 of the Law of Ukraine "On Information" guarantees that no one will interfere with or control the activities of journalists in the course of their professional duties, with the exceptions known to the journalist. It is found that the aforementioned legal regulation prohibits, as well as the Law of Ukraine "On Media" restricts, interference with the activities of the media and professional journalists.

It is specified that the idea of disseminating information without illegitimate interference in the professional activities of journalists has significant practical and implementation difficulties. Firstly, it concerns the identification of the process of interference (which can be either narrowed in concept or interpreted more broadly, including in terms of physical or psychological pressure, threats to the health of a journalist, etc.) Secondly, the differentiation of publicistic and journalistic information products in terms of the need for prior approval of information. Thirdly, the effectiveness and efficiency of mechanisms to protect journalists from encroachments on their freedom to cover events. Fourthly, the distinction between illegitimate interference in the professional activities of journalists and measures of responsibility for a journalist's disregard for the principles of responsible journalism.

The opinion on the need for a more detailed regulation of the procedures for journalists to cover information financed by state or local funds (contractual relations between the authorities and the media) is supported.

An impediment to the professional activities of journalists in Ukraine is defined as any manifestation of violation of the rights and freedoms of a journalist that results in: (1) restriction of access to information that is not protected by the current legislation, (2) censorship of information, (3) physical, psychological or legal pressure, (4) blocking of his or her work on unjustified grounds, (5) active

obstruction of the dissemination of information, etc. From the perspective of functional analysis, it is clarified that impediment to the professional activities of journalists in Ukraine is a violation of the principles of journalistic freedom and the rights of citizens to meet their information needs. It is summarised that attacks, threats, restrictions on access to public information, cyber-attacks and lawsuits against journalists are the main ways of impeding the professional activities of journalists. Moreover, it is determined that it is possible to consider the issue of blocking journalists on social networks from the perspective of defining such actions as impediments to the professional activities of journalists.

In the context of adapting foreign experience of implementing guarantees for professional activities of journalists in Ukraine, it is proposed to: (1) eliminate political pressure on the media (Czech Republic); (2) intensify mechanisms to encourage the police to issue their own guidelines for the protection of journalists when they cover demonstrations and protests (Finland); (3) introduce the institution of restrictions that will be applied if there are grounds to believe that the actions of the applicant (plaintiff) intend to abuse the judicial process or put pressure on the media and journalists (Great Britain); (4) develop criteria for assessing hate speech or determining the level of protection of the reputation of public figures (Iceland); (5) optimise the institution of a self-regulating journalistic activity, in particular, with regard to the existence of a general self-government body that has in its structure an association (union, association, etc.) of freelance journalists to promote ideas and protect the rights of the latter (Finland); (6) provide support to freelance journalists in times of uncertainty, economic crisis or recession by guaranteeing them financial assistance (Great Britain and Canada); (7) conduct trainings for website moderators on the requirements of the current media legislation, legal liability for defamation, incitement to hatred, violation of the rules of journalistic activity, etc. (Finland); (8) introduce and ensure the functioning of special funds at the self-government level that will provide financial or resource assistance to journalists (including the introduction of a procedure for co-financing by the state) (Finland); (9) introduce a news literacy movement,

which involves expanding the scope of media education by involving practicing journalists in educational and awareness-raising activities among children and youth (USA); (10) create whistleblowing organisations (based on self-government), whose main purpose will be to objectively analyse politicians' statements and messages in the media and social networks to confirm or refute the authenticity of the material (Norway).

To sum up, the thesis provides for the following aspects of improving the administrative and legal framework for the procedural component of the implementation of guarantees of professional activities of journalists in Ukraine: (1) ensuring the quality of legislation, its clarity and unambiguity in terms of regulating the activities of journalists in Ukraine, guarantees of its implementation and mechanisms for their implementation (for example, the author proposes: a) to develop and adopt the Law of Ukraine "On Protection of Journalistic Activities"; b) to regulate aspects of the Law of Ukraine "On Media" in terms of defining key terms, the legal status of the co-regulatory institution, etc.); c) to amend the Law of Ukraine "On Information", in particular, part 2 of Article 26 by adding paragraph 5 as follows: "the state authority shall make a decision on granting or refusing to grant accreditation within three working days from the date of acceptance of the application or submission"); (2) optimisation of procedures for the application of legislative regulations in the context of forming a single information space, providing protection and assistance to journalists in case of illegitimate violation of their professional rights, and introducing new mechanisms to ensure media literacy in Ukraine (for example, the author proposes: a) to close the "United News" TV marathon; b) to define the legal status and main issues of the activities of self-regulatory organisations in the media in the context of a mechanism-based approach to regulating the protection of journalists' professional rights, which should be carried out in direct interaction between the latter and government representatives (including ensuring that they are able to obtain, in the manner prescribed by law, state powers to regulate certain aspects of journalistic activities, for example, a decision to ban journalistic activities for a certain period of time or

deprivation of state awards on the grounds provided for by law); c) include media literacy in the curriculum of secondary education, starting from the middle school level); (3) adaptation in Ukraine of the experience of the Czech Republic, Finland, the United Kingdom, Iceland, Canada, the United States and Norway in implementing guarantees of professional activity of journalists (for example, it is proposed to optimise the provisions of the current civil procedure legislation in terms of introducing a new ground for issuing a court order – the existence of grounds to see in the actions of the applicant (plaintiff) the intention to abuse the court proceedings or to put pressure on the media and journalists in the form of unjustified prosecution).

Keywords: administrative and legal principles, journalistic activities, protection of professional rights, media, independent journalist, professional journalist, legal guarantees.

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:**

1. Ніцевіч О. В. Ідентифікація професійної діяльності журналістів з позиції соціально-правового аналізу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 4. С. 124–129. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.22>

2. Ніцевіч О. В. Нормативно-правові акти, які визначають гарантії професійної діяльності журналістів в Україні. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 58–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.4.9>

3. Ніцевіч О. В. Професійна діяльність журналістів як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 5. С. 130–136. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.5.22>

4. Ніцевіч О. В. Процедура акредитації як юридична гарантія професійної діяльності журналістів в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип.5. С. 66–70. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2023.13>

5. Ніцевіч О. В. Юридична природа гарантій професійної діяльності журналістів в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 6. С. 56–62. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.6.9>

6. Ніцевіч О. В. Видова характеристика юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 17–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.02>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Ніцевіч О. В. Сутність терміну «гарантія» в контексті професійної діяльності журналістів в Україні. *Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 25–26 січня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 87–90.

8. Ніцевіч О. В. Етичні правила та стандарти професійної журналістики у кореляції з втручанням до його професійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 17–20.

9. Ніцевіч О. В. Про доцільність запровадження дозвільної системи для провадження незалежної діяльності журналіста. *Інноваційні підходи до реформування сучасного законодавства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20–21 квітня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 71–73.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	22
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГАРАНТІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ	35
1.1. Професійна діяльність журналістів в Україні як об’єкт адміністративно-правового регулювання.....	35
1.2. Зміст, природа та особливості гарантій професійної діяльності журналістів в Україні	53
1.3. Нормативно-правові акти, які визначають гарантії професійної діяльності журналістів в Україні	71
1.4. Види юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні.....	85
Висновки до Розділу 1	96
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ НАПРЯМКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ.....	105
2.1. Процедура акредитації журналістів як одна із юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні.....	105
2.2. Заборона втручання в професійну діяльність журналістів як гарантія професійної діяльності журналістів	117
2.3. Заборона перешкоджанню здійснення професійної діяльності журналістів в Україні	132
Висновки до Розділу 2.....	146
РОЗДІЛ 3 СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГАРАНТІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ	

В УКРАЇНІ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	154
3.1. Зарубіжний досвід реалізації гарантій професійної діяльності журналістів та можливість його адаптації в Україні	154
3.2. Основні напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів із врахуванням дії правового режиму воєнного стану.....	169
Висновки до Розділу 3	185
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	200
ДОДАТКИ.....	231

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Концепція демократичної держави ґрунтується на постулаті свободи слова як обов'язку останньої створити якісне нормативне підґрунтя та дієві механізми для гарантування кожному можливості бути частиною інформаційного простору, який задовольняє суспільний запит на інформацію щодо усіх аспектів публічної життєдіяльності держави і соціуму.

Україна, маючи власну історію становлення як демократичної держави, пройшла важкі етапи формування цивілізованої громадської дискусії, не зупинившись у розвитку на шляху до автономного, толерантного та транспарентного медіасектору, який ґрунтуючись на професіоналізмі журналістів сьогодні репрезентує вражаючу волю останніх до рішучих змін у напрямку стати невід'ємною частиною модернізації українського інформаційного простору. Свідченням цього зокрема є: (1) динаміка просування позицій України в Індексі свободи преси, адже варіація показників була (власне, і є) кореляційною із законодавчими змінами правового осередку функціональності медіа. З-поміж інших причин, із забезпеченням можливості останнім висловити свої пропозиції та зауваження до механізмів регулювання діяльності у сфері медіа, Україна посіла 79 місце серед досліджуваних 180 країн (для порівняння за 2022 рік це було 106 місце із 180)¹; (2) активізація механізмів об'єднання журналістів у професійні інституції (формального та неформального характеру) задля просування цілей демократичної журналістики в Україні; (3) консолідація їхніх зусиль у напрямках протидії експансії ворожої пропаганди, розслідування військових злочинів, допомоги постраждалим від наслідків війни і головне – забезпечення громадян України та світової спільноти актуальною, об'єктивною, достовірною, точною та етично представленою інформацією

¹ Індекс свободи преси за 2023 рік. Офіс RSF, 2024. URL: <https://rsf.org/fr/classement>

щодо важливих подій та явищ кожного дня героїчного супротиву українців російському воєнному вторгненню.

Задля створення належних умов останнім для реалізації своєї соціальної місії (особливо в період запровадження правового режиму воєнного стану), надзвичайно важливо забезпечити практичну дієвість їхнього гарантійного забезпечення. Зокрема результати власного соціологічного опитування думки респондентів-журналістів, що працюють в Україні засвідчує необхідність проведення системних законодавчих змін щодо: механізмів безпеки/захисту для журналістів та інших медіаучасників (підтримано 71% респондентів), нейтралізації ризиків для розкриття джерел інформації журналіста (підтримано 65% респондентів), запровадження інструментів, які роблять бюрократичні процеси більш зручними, а також полегшують комунікацію між журналістами та представниками влади (підтримано 62% респондентів)².

З огляду на зазначене та враховуючи важливість ролі журналістів у формуванні громадської думки, забезпеченні доступу до інформації та контролі за владою, правильна інтерпретація адміністративно-правових засад реалізації гарантій їхньої професійної діяльності в соціально-правовому дискурсі сприятиме пошуку механізмів покращення забезпечення свободи слова і прав людини на отримання об'єктивної інформації, а також переоцінці раніше висвітлених знань про гарантійне забезпечення професійної діяльності журналістів в Україні, даючи поштовх до оновленого його сприйняття у повному та комплексному розумінні.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Взята до аналізу проблематика відзначається комплексним правовим аспектом. Йдеться про те, що її особливості тісно пов'язані між собою в контексті регулятивних питань: (1) загального теоретико-правового характеру (наприклад, правова культура журналістів є предметом вивчення О. Макеєвої (Київ, 2015));

² Додаток Б до дисертації

(2) конституційно-правового характеру (наприклад, журналіст як суб'єкт інформаційних відносин є предметом вивчення О. Поклонської (Харків, 2018)); (3) трудово-правового характеру (наприклад, особливості правового регулювання трудових відносин журналістів є предметом вивчення Н. Опари (Одеса, 2023)); (4) кримінально-правового характеру (наприклад, кримінально-правова охорона законної професійної діяльності журналістів в Україні є предметом вивчення Ю. Сподарик (Львів, 2023); доказування у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані із перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів – О. Ковтуна (Кривий Ріг, 2019); кримінально-правова характеристика погрози або насильства щодо журналіста в Україні – А. Бондарчук (Київ, 2019); кримінально-правове та кримінологічне дослідження злочинів проти професійної діяльності журналістів в Україні – К. Буряк (Дніпро, 2018); кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів – В. Павликівського (Харків, 2017)).

У порівнянні з кримінально-правовим, в адміністративно-правовому дискурсі засади реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні характеризуються меншою деталізацією всебічності їхнього розкриття, адже здебільшого вчені акцентуються на проблематиці взаємодії мас-медіа та органів державної влади, правовій регламентації та проблемах реалізації права журналістів у сфері доступу до інформації, особливостях правового статусу військових кореспондентів тощо. Серед таких окремо слід виділити праці: О. Головки, яка висвітлила особливості інформаційно-правової політики України у сфері безпеки людини у медіапросторі (Київ, 2018), Д. Лактіонова, який визначив вплив інформації, що надається ЗМІ, на скоєння проступків дітьми (Київ, 2014) та Т. Збирак, яка схарактеризувала адміністративно-правове забезпечення права на свободу слова в Україні у кореляції з досвідом Європейського Союзу (Київ, 2014).

Тим часом, правова природа, окремі аспекти посилення дієвості гарантій професійної діяльності журналістів в Україні, перелік таких, що

обов'язково мають мати нормативне закріплення та багато інших суміжних питань висвітлено у працях таких вчених як: В. Барвіцький, С. Бобровник, А. Боровик, Р. Бондар, Х. Буртник, Ю. Гаруст, Р. Головенко, О. Голуб, О. Демчук, О. Дрозд, З. Заворотченко, І. Земляна, О. Кабанов, А. Кірик, Г. Красноступ, О. Кулик, А. Манжула, М. Мацькевич, В. Міхальов, Т. Олексіюк, Л. Опришко, І. Прянішнікова, А. Романова, О. Романюк, І. Соколова, Л. Сорока, Л. Ткачук, С. Топалова, В. Філатов, Г. Хлистун, П. Чернявський та багатьох інших, однак без системного аналізу єдності їхнього практичного прояву, соціальної значимості та впливу на формування прозорого та відповідального інформаційного середовища всередині країни.

Окрім того, слід урахувати, що зміни суспільно-політичного середовища, а також безпекова ситуація в країні загалом зумовлюють виникнення перед професійними журналістами низки нових викликів та загроз, розуміння яких сприятиме вдосконаленню гарантій для журналістів у правовому, етичному та соціальному плані.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження узгоджується з основними положеннями Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021; Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки, затвердженої указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021; Стратегії інформаційної безпеки, затвердженої указом Президента України від 28 грудня 2021 р. № 685/2021; Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках, схваленої та затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту публічного права

«Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390). Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням Вченої ради Науково-дослідного інституту публічного права від 8 грудня 2020 року (протокол № 14).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у визначенні юридичної природи, з'ясуванні специфіки та розкритті особливостей реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні з позиції адміністративно-правової детермінації та єдності їхнього практичного прояву, соціальної значимості та впливу на формування прозорого та відповідального інформаційного середовища всередині країни.

Для досягнення поставленої мети в дисертації потрібно виконати такі *завдання*:

- характеризувати професійну діяльність журналістів в Україні через призму об'єкта адміністративно-правового регулювання;
- розкрити зміст, природу та особливості гарантій професійної діяльності журналістів в Україні;
- сформулювати систему нормативно-правових актів, які визначають гарантії професійної діяльності журналістів в Україні;
- характеризувати види юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні;
- розкрити процедуру акредитації журналістів як однієї із юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні;
- висвітлити особливості заборони втручання в професійну діяльність журналістів як гарантії професійної діяльності журналістів;
- визначити специфіку заборони перешкоджанню здійсненню професійної діяльності журналістів в Україні;
- розкрити проблематику реалізації гарантій професійної діяльності журналістів з позиції зарубіжного досвіду та визначити можливість його адаптації в Україні;

– запропонувати основні напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів із врахуванням дії правового режиму воєнного стану.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення державою усіх необхідних умов та правових можливостей для відповідального виконання професійної журналістської діяльності, здатної задовольнити суспільний запит на інформацію.

Предмет дослідження – адміністративно-правові засади реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні.

Методи дослідження. Виконання поставлених для дисертаційного дослідження завдань базувалося на різноманітних методах наукового дослідження, спрямованих забезпечити комплексний аналіз гарантій професійної діяльності журналістів в Україні, особливостей їхньої реалізації, а також участі держави у процесі регулювання журналістської діяльності.

Огляд наукових праць, нормативних документів та інших джерел, що стосуються адміністративно-правового регулювання журналістичної діяльності в Україні забезпечено методами *компонентного аналізу* та *тлумачення юридичних норм*, які дозволили виявити визначальні складові та основні аспекти системи його здійснення (розділи 1–3). Єдність та логічність виявлених положень, а також належну їх систематизацію здійснено за сприяння методу *формалізованого узагальнення*, а для створення єдиної концепції взаємозв'язку між ними застосовано *діалектичний* метод (розділи 1–3). Усі сформовані припущення дозволив висунути *гіпотетичний* метод, а довести їхню об'єктивність – метод *аналогії* (розділи 1–3).

За допомогою *історико-правового* методу визначено роль журналістики через призму минулих десятиліть та сучасності (підрозділи 1.1), а методи *аналізу* та *синтезу* загалом забезпечили розкриття змісту, природи та особливостей гарантій професійної діяльності журналістів в Україні, виокремлення такого їхнього різновиду як юридичні (підрозділи 1.1, 1.3).

Методи *системного та структурно-функціонального аналізу* сприяли визначенню системи нормативно-правових актів, які репрезентують об'єктивізацію досліджуваних гарантій (підрозділ 1.2), а їхній практичний аспект схарактеризовано за допомогою *формально-догматичного* методу, який у кореляції з методами *сходження від абстрактного до конкретного, індукції та дедукції, абстрагування, тематичного і контент-аналізу* загалом сприяв висвітленню процедури акредитації журналістів, особливостей заборони втручання та специфіки заборони перешкоджанню здійсненню професійної діяльності журналістів в Україні (розділ 2).

Метод *компаративного* аналізу дозволив розкрити проблематику реалізації гарантій професійної діяльності журналістів з позиції зарубіжного досвіду, а визначення можливості його адаптації в Україні забезпечено методами *порівняльного законодавства та правового прогнозування* (підрозділ 3.1). Натомість *аксіоматичний* метод дозволив запропонувати основні напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів із врахуванням дії правового режиму воєнного стану (підрозділ 3.2).

Проведене авторське соціологічне опитування щодо ефективності практичного прояву гарантій професійної діяльності журналістів в Україні здійснено завдяки методу *анкетування* (додаток Б до дисертації).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних досліджень у межах науки адміністративного права, що послідовно та системно висвітлює сучасний стан гарантійного забезпечення журналістів в Україні, нормативну об'єктивізацію юридичних гарантій здійснення журналістської діяльності, проблематику їхнього втілення, а також способи оптимізації забезпечення свободи та безпеки журналістів під час виконання ними їхніх професійних обов'язків. За результатами проведеного аналізу сформульовано наукові положення та висновки, запропоновані особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

– обґрунтовується, що гарантії професійної діяльності журналістів в Україні характеризуються поєднанням двох парадигм сприйняття цінності журналістичної діяльності (колективної та індивідуальної), адже з одного боку, держава має зобов'язання перед соціумом в аспекті гарантування кожному, що інформація, яка поширюється через засоби масової комунікації є достовірною, перевіреною та доступною до ознайомлення кожним, а з іншого боку – професійні журналісти мають бути незалежними спостерігачами, які повинні мати як гарантії недоторканості в професійному аспекті, так і користуватися сукупністю встановлених механізмів та інструментів, які спрямовані на забезпечення дотримання правових норм, які надають можливість останнім бути в «безпеці» під час реалізації своєї професійної діяльності (у тому числі висвітлюючи інформацію, що може не збігатися з думкою офіційних представників влади);

– серед низки можливих варіацій групування юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні найбільш інформативною названо ту, що репрезентує сферову приналежність їхньої об'єктивізації у межах інформаційного забезпечення суспільних потреб, зокрема: (1) забезпечення свободи слова та інформаційної доступності (заборона тиску та несанкціонованого втручання у роботу журналіста, захист джерел отримання інформації, заборона цензури, забезпечення прозорості та відкритості владних структур тощо); (2) забезпечення професійності (наявність етичних норм та правил поведінки, що відповідають стандартизованому представленню журналістами їхньої професійної діяльності, а також системи контрольних-наглядних заходів внутрішнього та зовнішнього спрямування); (3) забезпечення безпеки (наявність механізмів охоронної спрямованості щодо професійної діяльності журналіста, кримінально-правового захисту у разі фізичної небезпеки (у тому числі переслідувань і погроз)); (4) забезпечення професіоналізму (наявність

процедур професійної підготовки та навчання, програм професійного розвитку);

– визначені напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні, які узагальнено до необхідності:

(1) забезпечення якості законодавства, його чіткості та однозначності в аспекті врегулювання діяльності журналістів в Україні, гарантій її здійснення та механізмів їхньої реалізації (наприклад, запропоновано: а) розробити та прийняти Закон України «Про захист журналістської діяльності»; б) унормувати аспекти Закону України «Про медіа» в частині визначення основних термінів, законодавчого статусу інституту співрегулювання тощо; в) внести зміни до Закону України «Про інформацію» зокрема частини 2 статті 26 шляхом доповнення її пунктом 5 наступного змісту: «суб'єкт владних повноважень приймає рішення про надання чи відмову у наданні акредитації протягом трьох робочих днів з дня прийняття заяви чи подання»);

(2) оптимізації процедур застосування законодавчих актів у контексті формування єдиного інформаційного простору, надання захисту та допомоги журналістам у випадку нелегітимного порушення їхніх професійних прав, а також запровадження нових механізмів забезпечення медіаграмотності в Україні (наприклад, запропоновано: а) закриття телевізійного марафону «Єдині новини»; б) визначити законодавчий статус та основні питання діяльності саморегульвних організацій у сфері медіа в контексті механізмного підходу до врегулювання питань захисту професійних прав журналістів, що має здійснюватись у прямій взаємодії останніх з представниками влади (у тому числі забезпечення можливістю таких отримати в установленому законом порядку владні повноваження для регулювання певних аспектів журналістської діяльності, наприклад, винесення рішення про заборону здійснення журналістської діяльності на певний строк або позбавлення державних нагород з підстав передбачених законодавством); в) включити дисципліну про медіаграмотність у навчальні

програми середньої освіти, починаючи із середніх класів); (3) адаптації в Україні досвіду Чехії, Фінляндії, Великобританії, Ісландії, Канади, США та Норвегії щодо реалізації гарантій професійної діяльності журналістів (враховуючи конкретний контекст і особливості кожної з цих країн);

удосконалено:

– наукову інтерпретацію детермінації особи-журналіста, який як фізична особа, що у штаті зареєстрованої медіа чи самостійно займається отриманням, збором, опрацюванням та поширенням інформації серед невизначеного кола осіб за допомогою будь-яких засобів масової комунікації, розподіляється за видовою характеристикою на: (1) професійного, що здійснює фахову реалізацію журналістської функції, яка на легальній (з отриманням документів дозвільного характеру, що засвідчують відповідний статус), оплатній основі задовольняє суспільну потребу в актуальній, об'єктивній, достовірній, точній та етично представленій інформації щодо важливих подій та явищ з метою формування у останніх узгодженої громадської думки в контексті її сприйняття; (2) незалежного, який безпосередньо пов'язаний з реалізацією журналістської функції, однак не потребує фаховості, як провідної ознаки підтвердження професіоналізму журналіста, обов'язковості отримання прибутку від її здійснення та детермінується відсутністю цензури (окрім власно встановленої) і прив'язки до конкретного суб'єкта у сфері медіа;

– теоретико-правове розуміння терміну «процедура акредитації», який схарактеризовано через призму приналежності до системи юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні, у вияві процесу, що є регулятивно-забезпечувальним за сутністю та комунікативно-організаційним за спрямованістю, адже його основним завданням є не лише встановлення контролю над механізми взаємодії та співпраці між представниками медіа, журналістами та органами влади, а й забезпечення суспільства актуальною інформацією в умовах неможливості її отримання багато чисельною аудиторією професійних журналістів з об'єктивних причин;

– сутність науково-доктринального розуміння способів перешкоджання здійсненню професійної діяльності журналістів в Україні, який з позиції функціонального аналізу визначено порушенням принципів журналістської свободи та прав громадян на задоволення інформаційних потреб, що має наслідком: (1) обмеження доступу до інформації, яка не є предметом охорони чинного законодавства, (2) цензурованість інформації, (3) прояв фізичного, психологічного чи юридичного тиску, (4) блокування його роботи за не легітимізованих підстав, (5) активне утруднення поширення інформації тощо;

отримали подальший розвиток:

– класифікаційні критерії розподілу площин об'єктивізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні як таких, що формують окремі групи нормативно-правових актів, які забезпечують журналістам необхідні правові та етичні засади для виконання своєї професійної діяльності;

– наукові роздуми згідно з якими ідея поширення інформації без нелегітимного втручання у професійну діяльність журналістів має суттєві практико-реалізаційні складнощі, зокрема щодо: (1) ідентифікації процесу втручання (може мати як звужені концепційні рамки, так і трактуватись більш розширено, зокрема й в аспекті наявності фізичного чи психологічного тиску, загрози для здоров'я журналіста тощо); (2) диференціації публіцистичних та журналістичних інформаційних продуктів в аспекті необхідності попереднього узгодження інформації; (3) дієвості та ефективності механізмів захисту журналістів від посягань на журналістську свободу висвітлювати події; (4) розрізнення нелегітимного втручання у професійну діяльність журналістів та мірами відповідальності за нехтування журналістом принципами відповідальної журналістики;

– виокремленні положення у якості позитивного зарубіжного досвіду реалізації гарантій професійної діяльності журналістів, що актуальні до запозичення Україною, зокрема: (1) усунути політичний тиск на ЗМІ (Чехія); (2) активізувати механізми заохочення для поліції видавати власні вказівки щодо захисту журналістів, коли вони висвітлюють демонстрації та протести

(Фінляндія); (3) запровадити інститут обмежень, що буде застосовним у разі наявності підстав вбачати у діях особи-заявника (позивача) намірів зловживання судовим процесом чи тиску на медіа та журналістів (Великобританія); (4) сформулювати критерії для оцінки мови ненависті або визначення рівня захисту репутації публічних осіб (Ісландія); (5) оптимізувати інститут саморегулювання журналістської діяльності зокрема щодо наявності загального органу самоврядування, який має у своїй структурі об'єднання (спілка, асоціація тощо) журналістів-фрілансерів задля просування ідей та захисту прав останніх (Фінляндія); (6) забезпечити підтримку журналістів-фрілансерів у часи невизначеності, економічної кризи чи рецесії, гарантуючи їм фінансову допомогу (Великобританія та Канада); (7) проводити тренінги для модераторів вебсайтів щодо вимог чинного законодавства у сфері медіа, юридичної відповідальності за наклеп, розпалювання ненависті, порушення правил журналістської діяльності тощо (Фінляндія); (8) запровадити та забезпечити функціонування спеціальних фондів на рівні самоврядування, які надаватимуть фінансову чи ресурсну допомогу журналістам (зокрема й в частині запровадження процедури співфінансування з боку держави) (Фінляндія); (9) запровадити рух новинної грамотності, що передбачає розширення рамок медіаосвіти за рахунок залучення практикуючих журналістів до освітньо-просвітницької діяльності серед дітей та молоді (США); (10) створити викривальні організації (на базі самоврядування), основне призначення яких об'єктивуватиме необхідність здійснення аналізу заяв політиків та повідомлення у ЗМІ й соцмережах задля підтвердження/спростування достовірності матеріалу (Норвегія).

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертаційному дослідженні висновки, теоретичні положення та конкретні пропозиції використовуються та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого наукового вивчення теоретико-методологічних проблем науки адміністративного права і процесу (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного законодавства в частині удосконалення адміністративно-правового регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні;

– *освітньому процесі* – під час розроблення та викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми загалом, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки оприлюднено на трьох міжнародних науково-практичних конференціях: «Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 25–26 січня 2023 р.), «Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.), «Інноваційні підходи до реформування сучасного законодавства» (м. Київ, 20–21 квітня 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінок. Робота містить список використаних джерел з 258 найменувань на 31 сторінці.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ГАРАНТІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ

1.1. Професійна діяльність журналістів в Україні як об'єкт адміністративно-правового регулювання.

Після Другої світової війни, коли політики та науковці почали визнавати силу ЗМІ, бере свій початок дискусія щодо ролі і місця професійної діяльності журналістів у суспільному житті. Зокрема у 1947 році Комісія зі свободи преси Сполучених Штатів акцентувала у своїй доповіді, що демократія в основному залежить від вільного потоку інформації та різноманітності поглядів [202]. Адже вільні, незалежні ЗМІ та журналісти є однією з фундаментальних опор демократичного суспільства, основним із двигунів демократичного переходу та провідною умовою демократичної стабільності [76].

Зазначимо, що у 2005 році Всесвітня асоціація газет відзначила 400-ту річницю виходу першої друкованої газети, яка була видана Йоганном Кароліусом у Страсбурзі в 1605 році [229]. Втім журналістика як феномен може бути набагато старшим (однак з урахуванням того, що технологічний розвиток ЗМІ значно змінив роботу журналістів). Так, можливо, у той час журналісти (зокрема і Йоганн Кароліус) очікували, що їх читатимуть кілька торговців, заможних осіб, політичних і релігійних лідерів у кількох центральноевропейських столицях, однак вплив і охоплення аудиторії змінилося за останні 400 років. У сучасну епоху супутникового мовлення та Інтернету журналісти можуть майже миттєво зв'язатися з читачами, слухачами чи глядачами в будь-якій частині світу. Крім того, виник новий феномен: не тільки журналісти, але всі охочі можуть поширювати інформацію та думки до великої кількості адресатів через Інтернет. Означене явище зумовлює до виникнення логічних розмірковувань в аспекті того чи:

буде будь-яке поширення інформації невизначеній кількості осіб професійною діяльністю журналістів?; яким чином її врегульовувати і чи доцільно її здійснювати загалом [76]?

Здійснюючи спробу надати відповідь на поставлені запитання, уточнимо, що наявні сучасні виклики такі як: перехід від тоталітаризму до демократії, технологічний прогрес нових цифрових медіа, зростаюча глобалізація інформаційних потоків і ринків – водночас відкривають нові можливості для журналістів і ставлять перед ними нові вимоги, такі як нові навички, більше знань і постійне навчання. Крім того, ЗМІ все більше й більше працюють без національних кордонів: журналісти подорожують державами та пишуть про теми з-за кордону або про теми, що стосуються закордонної аудиторії, а медіапродукти поширюються через кордони. Щоб успішно створити новинну історію, журналісту необхідно зібрати дані з різних джерел, опитати людей, які заслуговують на довіру, перевірити всю інформацію і свою роботу на точність і ясність. Для належного функціонування ЗМІ необхідні відповідальність і професіоналізм журналістів [76].

Ведучи мову про «професійну діяльність», необхідно вказати, що це словосполучення логічно диференціюється на дві частини: «професійна» – це те, що стосуються роботи, яка потребує спеціальної підготовки; «діяльність» – це активна поведінка. Таким чином, під професійною діяльністю, як правило, розуміється діяльність, у якій особа використовує свої знання, навички чи інші здібності перебуваючи на службі (роботі) та за яку отримує винагороду (у грошовій формі або у формі інших матеріальних благ) [225]. Тобто професійна діяльність ставить перед особою вимогу постійної оптимізації навичок та знань, які використовуються нею при реалізації права на працю (отримання винагороди за витрачений час і ресурси при її здійсненні) [76].

Своєю чергою, вартої уваги є також категорія «професіоналізм», що загалом може бути схарактеризована як ексклюзивне явище. Зокрема це

важлива якість, яка дозволяє виконувати певну роль найкращим чином, допомагає справляти враження та надихати інших і це дає глибоке відчуття задоволення та власної гідності. Професіоналізм передбачає постійне досягнення високих стандартів, як наочно, так і «за кадром» – незалежно від ролі чи професії. Деякі сектори, робочі місця чи ролі мають особливі «правила» професіоналізму. Вони можуть бути явними, як-от узгоджений дрес-код або політика використання соціальних мереж. Інші правила та очікування можуть бути неписаними, але вбачаються як важливі – наприклад, професійна поведінка на зустрічах [76].

З усім тим, професіоналізм, на думку багатьох вчених [231; 203; 257], складається із наступних ключових елементів: 1) компетентність (здібності відповідають вимогам певної ролі); 2) знання (отримання нового досвіду та розвитку нових навичок; вимога бути авторитетом щодо певної тематики або опановувати певну техніку чи навичку); 3) сумлінність (бути надійним, встановлювати власні високі особистісні стандарти); 4) порядність і чесність (бути вірними своєму слову, сміливість брати на себе відповідальність); 5) повага (поважати інших людей, беручи до уваги їхні потреби та допомагаючи відстоювати їхні права); 6) емоційний інтелект (керування своїми емоціями, а також чітке усвідомлення почуттів інших людей); 7) доречність (мати навички щодо того яким чином і в який час вчиняти дію/утриматись від такої; стосується також зовнішнього вигляду та мови тіла); 8) впевненість (здатність розуміти свої слабкі та сильні сторони, використовувати цю здібність собі на користь) [76].

Отже, сучасні технології, надаючи журналістам можливість швидкого зв'язку з аудиторією, одночасно підкреслюють важливість професійності їхньої діяльності, оскільки нові завдання, поставлені технологічним прогресом та глобалізацією інформаційних потоків, вимагають ефективного володіння навичками та глибокого розуміння професійних стандартів.

Причому для оцінки професійного рівня журналіста необхідно аналізувати, яку роль він виконує в суспільстві, а саме, які очікування має

суспільство від професійного журналіста та яке місце в суспільстві відводять собі самі журналісти. «Чотири теорії преси» Зібберта, Петерсона та Шрамма [244], які стали віхою в «нормативних теоріях ЗМІ», визначили чотири моделі (ролі) преси: авторитарну, лібертаріанську, комуністичну та соціальну (модель відповідальності). В усіх цих моделях журналісти виконували різні ролі та відповідали різним нормативним ідеалам. Незважаючи на етноцентричний підхід, теза Зібберта та його колег залишається актуальною й сьогодні: роль журналістики повинна розумітися в контексті обмежень політичних, економічних та соціокультурних реалій [76].

Втім навіть після багатьох десятиліть вивчення професійної діяльності журналіста існує дивовижний консенсус щодо основних завдань журналістики в суспільстві, а саме: спостереження та інформація, участь у громадському житті через коментарі, поради та пропаганда, а також надання доступу для висвітлення різноманітних поглядів [76].

Якщо проаналізувати наукову літературу, можна узагальнити, що професійні журналісти через свою діяльність впливають на політичне життя країни та виконують наступні чотири основні суспільні ролі: 1) моніторингову, яка передбачає збір, публікацію та поширення інформації, що цікавить аудиторію; 2) сприяюча, що забезпечує діалог між різними зацікавленими сторонами в суспільстві та надихає громадськість брати активну участь у політичному житті; 3) радикальна – полягає в забезпеченні платформи для поглядів і голосів, які критикують владу, з метою підтримки змін і реформ; 4) об'єднуюча (або співробітницька), яка покликана зацікавити спільноту підтримати чинну владу, об'єднати усіх навколо проблематики захисту суспільного порядку від загроз злочинності, конфліктів і природних надзвичайних ситуацій [76].

Однак усі ці ролі (можливо, за винятком об'єднуючої ролі) були сформульовані в рамках західних перспектив і західних уявлень про демократію. Такий погляд наголошує на індивідуальних правах і свободі, тоді як інші суспільства можуть надавати пріоритет колективним потребам і

соціальної гармонії. Таким чином, традиційні західні пояснення функцій ЗМІ в політичному житті недостатньо враховують відмінності в політичних культурах і соціокультурних системах цінностей у всьому світі. Оскільки суспільства, що розвиваються і суспільства з перехідною економікою стикаються з низкою унікальних викликів щодо політичного, економічного та соціального розвитку, від журналістів часто очікують, що вони виступатимуть у ролі «розбудовників нації, партнерів уряду та агентів розширення можливостей» [243].

Для того, щоб зрозуміти, яку дійсно роль відіграє професійна журналістка, необхідно визначитись як саме журналісти ставляться до своєї ролі у суспільстві і яка, на їхню думку, їх місія. З цього приводу цікавим є великомасштабне емпіричне дослідження, яке було проведено вперше Джонстоном, Славські та Боуменом (1972) [215]. Зокрема вони опитали 1313 журналістів у Сполучених Штатах (пізніше їх новаторську роботу продовжили Вівер і Вілхойт (1986 [254], 1996 [253]; Уівер та ін., 2007 [256])). Відповідно до проведених досліджень були виявлені різні набори професійних установок журналістів, а саме: «розповсюджувач», «інтерпритатор» і «дискутант» як їхні ролі. Через десять років Вівер і Вілхойт (1996) додали ще одну роль – «популістського мобілізатора». У Сполучених Штатах функція інтерпретації залишалася найпоширенішою серед американських журналістів після тисячоліття, тоді як важливість функції розповсюджувача з часом різко знизилася. Змагальна функція залишається меншістю серед американських журналістів, тоді як роль популістського мобілізатора поступово набирає обертів [256].

У своєму аналізі «Журналісти в усьому світі: спільне та відмінне» (1998) [252], Вівер виявив консенсус серед журналістів щодо важливості швидкого повідомлення новин і певну згоду щодо важливості надання людям доступу до висловлення своїх поглядів. Набагато менше підтримки було щодо того, щоб бути «сторожовим псом уряду». Журналісти здебільшого не погоджувалися щодо важливості висвітлення розважальних заходів, а також

щодо точності й об'єктивності репортажів [252]. Узагальнюючи виявлені ним результати, на діяльність професійних журналістів сильно впливають національні відмінності, які явно переважали над будь-якими універсальними професійними цінностями журналістики в усьому світі. Значна частина цієї варіації, на нашу думку, відображає суспільний вплив на діяльність журналістів, особливо в різних політичних системах, і цей вплив був більшим ніж вплив медіаорганізацій, журналістської етики та професійних норм [76].

Другий том, відредагований Уівером і Вілліат (2012) [255], значною мірою повторив ці висновки. Журналісти часто не погоджувалися щодо відносної важливості журналістських ролей у різних суспільствах, що дещо суперечить ідеї універсального набору професійних стандартів, інституціолізованих у журналістиці в усьому світі. Однак, важко сказати наскільки ці результати опитування відображають реальні відмінності між національними журналістськими культурами. Опитування, описані в обох книгах, не базувалися на загальній методологічній основі. Швидше, суттєва варіація в методах інтерв'ю, стратегіях вибірки, формулюваннях анкет і періодах дослідження робить таке порівняння «в кращому випадку грою в здогадки» [252], як визнав сам Вівер ще у 1998 році [76].

Отже, дослідженню професійної ідентичності та ролі журналістів бракує загальної теоретичної основи, яка б пов'язувала індивідуальне ставлення журналістів з журналістикою як соціальним інститутом чи сферою. Вище зазначений аналіз проведених опитувань радше свідчить про те, що наші знання про журналістику базуються на методологічному індивідуалізмі, адже намагання зробити висновки про «журналістику», узагальнюючи відповіді журналістів при опитуванні є одностороннім, що не враховує притаманну їй векторність. Водночас нормативні підходи та більшість досліджень політичної комунікації часто розглядають журналістику як «чорну скриньку», оскільки не ґрунтуються на поглядах, практиках та досвіді журналістів [76].

Також необхідно вказати, що у західних країнах при характеристиці професійної діяльності журналіста використовують словосполучення «журналістський актор», під яким розуміють як організацію, що займається журналістикою (наприклад, редакція новин) або представляє інтереси організації (наприклад, професійна спілка журналістів або професійна організація, рада преси), так і окремого журналіста, що представляє будь-яке з них [213]. Застосовним у цій площині також є термін «інші медійні суб'єкти» (це репрезентує назва Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи CM/Res (2016)4 «Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медійних суб'єктів»). Зокрема поняття «блогер», яке не визначено в українському законодавстві, що є окремою професією й активно розвивається в Україні, охоплюється сферою впливу зазначеного акту. Слід розуміти, що вплив блогів уже в деяких аспектах конкурує з впливом медіа. Однак статус блогерів залишається розмитим, значною мірою через об'єктивні причини. Адже зараз більша частина громадян є користувачами Інтернету й створює певний контент, додає в друзі всіх без розбору – не завжди просто визначити, коли користувач з великою кількістю друзів чи підписників у соцмережах набуває медійного впливу, характерного для блогера [14].

У Законі України «Про медіа», який був прийнятий в кінці 2022 року, визначено поняття ЗМІ (медіа) як засобу поширення масової інформації у будь-якій формі, який періодично чи регулярно виходить у світ під редакційним контролем та постійною назвою як індивідуалізуючою ознакою [112]. Тобто, закон хоч прямо не вказує, що ЗМІ можуть бути тільки у формі юридичної особи (об'єднаннями), але це випливає з його положень та інших законодавчих норм. Крім того, при визначенні медіа збережено старе формулювання ЗМІ (це «засоби» і як вірно зазначала І. Прянішнікова [127] – це не зовсім коректно) [72].

Втім зрозуміло, що медіа функціонує з-поміж іншого за рахунок діяльності професійного журналіста. Так відповідно до Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний

захист журналіста», журналістом є творчий працівник суб'єкта у сфері медіа, який професійно збирає, одержує, створює, редагує, поширює і забезпечує підготовку інформації для медіа, а його статус підтверджується документом, виданим суб'єктом у сфері медіа, професійною чи творчою спілкою журналістів. Документ, що підтверджує статус журналіста, має містити найменування та вид медіа, його ідентифікатор у Реєстрі суб'єктів у сфері медіа або найменування професійної чи творчої спілки, фото, прізвище, ім'я та по батькові журналіста, номер документа, дату видачі і строк його дії, підпис особи, яка видала документ [95].

У законі наголошується на тому, що журналіст свою діяльність може виконувати лише для медіа, що є досить спірним, адже він може працювати і поза робочих відносин із медіа. Підтвердженням цього слугує норма цього ж закону, в якій вказується, що статус журналіста засвідчується документом, який виданий медіа або професійною чи творчою спілкою журналістів. Однак щодо цього є важливе застереження з боку представників Ради Європи, які у Висновку Генерального директорату з прав людини та верховенства права Директорату інформаційного суспільства та протидії злочинності Департаменту інформаційного суспільства щодо Закону України «Про медіа» зазначили, що: «це виключає громадянських журналістів і блогерів/влогерів із визначення поняття «журналіст», а також позбавляє їх засобів захисту і прав, які пропонує закон. Необхідно розглянути можливість розширення визначення поняття «журналіст», щоб включити самозайнятих журналістів, які (ще) не пов'язані із суб'єктом у сфері медіа чи спілкою» [144].

Так, наприклад, блогер за оновленим чинним законодавством може добровільно зареєструватися як суб'єкт у сфері онлайн-медіа (ч. 3 ст. 16 Закону України «Про медіа»). Втім чи отримує такий зареєстрований державою блогер статус журналіста? Це залежить від сфери правовідносин і від того, яке законодавче визначення до них застосовується [14]. Наприклад, у Кримінальному кодексі примітка до ст. 345-1 визначає, що журналіст той, хто використовує у своїй діяльності мережу Інтернет. Тобто гіпотетично блогер

має вважатися журналістом за цим визначенням (як і його помічники, асистенти тощо, якщо такі є), хоча на практиці правоохоронними органами в статусі журналіста визначаються переважно ті, хто поширює інформацію через зареєстроване державою медіа [14].

Однак Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» містить найновіше визначення терміна «журналіст» (ст. 1 в редакції від 13 грудня 2022 р.), – творчий працівник суб'єкта у сфері медіа...». І це також означає, що останній має бути окремим суб'єктом щодо журналіста, з чого вимальовується схема, коли блогер створює юридичну особу, яка реєструється як суб'єкт у сфері онлайн-медіа, й вона наймає вже його самого на роботу як фізичну особу. Різні підходи у визначеннях журналіста/журналістики ускладнюють ситуацію: для кримінально-правового захисту блогера мало б вистачати зазначеного в примітці до ст. 345-1 Кримінального Кодексу, але цілком можливі спекуляції на різних підходах у цих двох визначеннях, адже на відміну від Кримінального кодексу підхід Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» є явно вужчим [14].

Наступний нюанс піднятих питань – що означає така ознака журналіста як «творчий працівник»? Хто може підтвердити чи спростувати цю ознаку? Загалом творчий – це такий «який містить елементи нового, щось удосконалює, розвиває, збагачує» [156]. Тобто це певний якісний показник, який неможливо виміряти кількісно, а тому дискусійним є його застосування у межах зазначених норм [72].

Як бачимо, в Законі України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» та в інших нормативно-правових актах є протиріччя щодо визначення професійної діяльності журналіста загалом, у тому числі – його статусу [72].

Ще 2012 році до Верховної Ради України подавався законопроект «Про захист професійної діяльності журналістів», в якому автори дали визначення

терміну «професійна діяльність журналіста» у розумінні безпосередньої самостійної або у співавторстві систематичної діяльності, пов'язаної зі збором, одержанням, зберіганням і використанням інформації для створення та опрацювання творів з метою поширення їх на невизначене коло осіб для реалізації ними свого права на інформацію [108]. Досить цікаво чи професійна журналістська діяльність обов'язково має ознаку систематичності здійснення. Зокрема в Рекомендаціях № R (2000) 7, прийнятих Комітетом міністрів ЄС 8 березня 2000 р. на 701-му засіданні заступників міністрів термін «журналіст» розтлумачено як будь-яку фізичну або юридичну особу, яка регулярно або професійно займається збором та поширенням інформації серед громадськості за допомогою будь-яких засобів масової комунікації [241]. Тобто в наведених Рекомендаціях розподілено діяльність журналіста на (1) зарплатну і систематичну та (2) непрофесійну (самостійну), яка має бути регулярною. На нашу думку, «систематичність» в конструкції «професійна діяльність журналістів» є недоречною, адже на професійній основі по контракту журналіст і так зобов'язаний систематично виконувати свою діяльність [72].

Також зазначимо, що до прийняття і набуття чинності Закону України «Про медіа» в законодавстві України існувало визначення професійної діяльності журналіста. Так, відповідно до Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [97] та Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [123] професійною діяльністю журналістів вважалась така діяльність, яка здійснюється з дотриманням нормативно визначеного порядку її здійснення, тобто в межах наданих журналістам прав і покладених на них обов'язків [170].

Таким чином, ми погоджуємося із позицією авторів законопроекту «Про захист професійної діяльності журналістів», що журналіст може провадити професійну діяльність, перебуваючи у трудових або цивільних правовідносинах з редакцією друкованого засобу масової інформації,

телерадіоорганізацією, інформаційним агентством (тобто редакцією) або діючи за її дорученням чи самостійно [108].

Ще раз зазначимо, що визначення професійної діяльності журналіста дається також у Кримінальному кодексі України у примітці до ст. 345-1. Нею та ст. 171, 347-1, 348-1 цього Кодексу передбачається, що під професійною діяльністю журналіста слід розуміти систематичну діяльність особи, пов'язану із збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням або іншим використанням інформації з метою її поширення на невизначене коло осіб через друковані засоби масової інформації, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет [53]. Тобто, визначення, яке надається в Кримінальному кодексі України, значно ширше у порівнянні з тим, що міститься в Законі України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів». На цьому зокрема було наголошено в рішенні Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, який залишив без задоволення касаційну скаргу в інтересах особи, засудженої до одного року обмеження волі за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста (ч. 1 ст. 171 Кримінального кодексу України) та нанесення йому легких тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 125 Кримінального кодексу України). Обґрунтовується це тим, що законодавець поклав в основу визначення цього поняття у Кримінальному кодексі України функціональний аспект професії журналіста, тобто статус журналіста пов'язується з діяльністю, яка має ознаки, зазначені у примітці до ст. 345-1 Кримінального кодексу України, а не займаною посадою [10].

З усім тим, проблеми щодо визначення статусу професійного журналіста, а отже і пов'язані з цим різні режими захисту їхньої діяльності, є в багатьох країнах. Наприклад, в США у справі Трейсі проти Міссули суддя надав захист студентці, яка стверджувала, що її слід вважати журналісткою, оскільки вона мала намір продати свій відеоматеріал [228]. Але ця справа скоріше є виключенням ніж правилом. Так, в багатьох штатах США професійними журналістами вважаються ті, що працюють повний день в

газеті чи радіостанції, а письменники-фрілансери, автори книг, Інтернет-журналісти, блогери та багато інших можуть залишитися без захисту. Аналогічну позицію озвучив Спеціальний доповідач ООН з питань права на свободу думок Девід Кей на засіданні Генеральної Асамблеї ООН, яке було присвячене «заохоченням та захисту права на свободу думок та їх вільне вираження» [220]. Він зазначив, що практика визначення журналістом лише тих осіб, що працюють штатними репортерами чи аналітиками є хибною, адже в такому випадку «за бортом» захисту залишаються блогери та інші автори, які виконують функції журналіста шляхом самостійної публікації в друкованому вигляді, в Інтернеті чи деінде [72].

Дійсно в сучасному цифровому світі (а в Україні ще й з огляду на нинішні умови безпекового середовища) більшість журналістів працюють самостійно використовуючи Інтернет-ресурси. Крім того, відповідно до результатів опитування, проведеного громадською організацією «Центр прав людини Zmina» серед журналістів і працівників ЗМІ, 70 % опитаних розглядають цензуру власників як найбільшу загрозу законній професійній діяльності журналістів (у порівнянні: фізичні загрози і загрози життю у зв'язку з журналістською діяльністю посідають друге та третє місця, їх вважають найбільшими 41 % опитаних) [120].

Отже, попри те, що чинне законодавство зазнало прогресивних змін у напрямі адміністративно-правового регулювання професійної діяльності журналістів в Україні, стверджувати про його належність в окремих аспектах не вдається. Досить суттєвим недоліком є суперечливість законодавчих положень в аспекті визначення самого поняття «професійна діяльність журналіста», що у практико-реалізаційному прояві зумовило ситуацію при якій необхідно застосовувати функціональне визначення журналістики, що не повною мірою узгоджується з профільними законодавчими нормами [72].

З огляду на це доцільним вбачається розгляд проблематики щодо змісту та сутності діяльнісного аспекту журналістики, адже у наукових колах поряд з терміном професійна діяльність журналіста можна ще зустріти термін

«журналізм», під яким розуміють специфічну масовоінформаційну діяльність, яка пов'язана з пошуком та передачею актуальної соціально-значущої інформації у ритмізованій, дискретній формі. Ядром поняття «журналізм» виступає журналістська професія, хоча саме поняття журналізму є ширшим [56].

Загалом право на свободу вираження поглядів включає право «шукати й отримувати» інформацію та ідеї. Збір інформації є безперечно важливим для професійної діяльності журналістів і національні суди часто підтверджували, що діяльність зі збору новин захищена правом на свободу вираження поглядів. Наприклад, Верховний суд Японії заявив: «само собою зрозуміло, що свобода повідомляти факти, а також свобода висловлювати ідеї, ґрунтуються на гарантіях ст. 21 Конституції ..., яка передбачає свободу вираження поглядів. Крім того, для того, щоб зміст повідомлень таких ЗМІ був правильним, свобода збору новин для інформаційних цілей, а також свобода звітування повинні заслуговувати належної поваги...» [219].

Отже, журналіст збирає новини для формування інформаційного продукту шляхом спостереження або отримання від інших інформації, забезпечений можливістю її коментувати (за потреби) з метою поширення, тобто доведення до відома інших осіб. Журналіст може створити новий інформаційний продукт, який буде захищатися авторським правом, але така діяльність не є журналістською діяльністю, а відноситься до публіцистичної. До речі в Статуті Національної спілки журналістів України [153] теж розмежовуються журналісти на тих, що професійно займаються журналістичною і публіцистичною діяльністю, що сукупно є різновидами творчої діяльності. Також в зазначеному статуті розмежовують журналістів, які виконують свою діяльність у штаті чи поза штатом (але за замовленням суб'єктів сфери медіа), а також таких, що є вільними журналістами [72].

Означене також має закріплення у Декларації принципів поведінки журналістів, яку було прийнято на II всесвітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25-28 квітня 1954 р., зі змінами, внесеними на

18-му всесвітньому Конгресі Міжнародної федерації журналістів (Хельсінгбор, 2-6 червня 1986 р.) [24]. У ній визначено, що: «журналіст зобов'язаний подавати інформацію, посилаючись на факти, походження яких він (вона) знає; журналіст не має ігнорувати суттєву інформацію чи фальсифікувати документи; журналіст має робити все можливе, щоб виправити будь-яку опубліковану інформацію, що виявилася згубно неточною» [18]. Тобто журналіст лише відтворює інформацію, а не створює її.

Ми підтримуємо позицію того, що під впливом філологічних підходів до журналістики склалася міфологічна думка, що журналістська діяльність – це творчість (подібна до творчості письменника чи митця), але діяльність професійного журналіста розгортається в умовах конвеєра колективного інформаційного виробництва [56].

Нагадаємо, що Закон України «Про медіа» скасував декілька законів, що регулювали професійну діяльність журналіста (які власне і визначали зміст та сутність цієї діяльності). Наприклад, у скасованому Законі України «Про інформаційні агентства» визначалось, що діяльність такого агентства – це збирання, обробка, творення, зберігання, підготовка інформації до поширення, випуск та розповсюдження інформаційної продукції. Випуск та розповсюдження інформаційними агентствами власної продукції з метою отримання прибутку є підприємницькою діяльністю [109]. Аналогічне визначення надавалось й у Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [25].

Загалом розрізняють такі жанри журналістики: новина (оприлюднюється факт), інтерв'ю (опитується особа), репортаж (описується подія), розслідування (висвітлюється проблема), аналітика (аналізуються і коментуються отриманні дані) [18].

Власне тому журналістська діяльність може розглядатися як різновид соціокультурної комунікації, тобто як «взаємодія між окремими членами суспільства і соціальними групами, яка спрямована на передачу інформації»

[57, с. 43]. Соціальна місія журналістики полягає у формуванні громадської думки та управлінні масовими емоціями. З точки зору суспільних інтересів, журналістика адаптує частину науково-практичного знання даних груп для сприйняття масовою свідомістю з метою прийняття іншими соціальними групами моделей поведінки, ідеології (культури, моралі, етики, естетики) та способів розвитку. Кінцевою метою й об'єктом діяльності ЗМІ у найширшому розумінні є суспільний процес, тобто реальна дійсність, інакше кажучи – життя у всьому його різноманітті. Безпосередніми учасниками життя є мільйони людей. До них, точніше до їх свідомості, звернені слово, звук і «картинка», створювані журналістами [56, с. 32–33].

Тобто із вище зазначеного можна припустити, що до професійної діяльності журналіста відносяться наступні види діяльності: збирання, обробка, коментування, зберігання, підготовка інформації до поширення, випуск та розповсюдження інформаційної продукції з конкретною метою [72].

Наприклад, Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ), визнаючи важливу роль медіа та професійної діяльності журналістів у сприянні та розвитку права громадськості отримувати і поширювати інформацію та ідеї, неодноразово вказував наступне: «Обов'язок преси поширювати, відповідно до своїх зобов'язань і обов'язків, інформацію та ідеї з усіх питань, що становлять суспільний інтерес. Ба більше, у неї є завдання повідомляти таку інформацію та ідеї: громадськість також має право на їх отримання. Якби це було інакше, преса була б не в змозі грати свою життєво важливу роль «сторожового пса суспільства» (справа «Бладет Тромсе і Стенсаас проти Норвегії» [GC], № 21980/93, §§ 59 і 62, Європейська конвенція про захист прав людини 1999 III)» [8, с. 119].

Також щоб така діяльність була професійною, на нашу думку, вона повинна бути оплатною. Плату журналістам надають або роботодавці на підставі цивільно-правових чи трудових відносин або у вигляді донатів чи в інший спосіб приватними особами.

Можемо також додати, що професійна діяльність журналістів класифікується відповідно до спеціалізації творчої діяльності в журналістиці на: редакторську, організаторську і авторську [56].

Отже, загалом діяльності журналістів притаманні такі специфічні риси та умови як: творчий характер, інтенсивність інтелектуальної праці, її нерегульована тривалість за умов жорсткої регламентації редакційного і технологічного циклу підготовки та випуску видань і програм; суспільно впливове за наслідками значення роботи, висока соціальна відповідальність за свою працю та її результати; постійно значне морально-психологічне навантаження і напруженість, виконання службових обов'язків і реалізація творчих планів у стресових ситуаціях; систематичне перебування у відрядженнях та роз'їздах, включаючи відрядження до місць надзвичайних подій, професійна творча діяльність в екстремальних умовах, виконання спеціальних завдань з ризиком для здоров'я і життя; необхідність здійснювати власний творчий пошук нової потрібної інформації та її джерел, наявність об'єктивних і суб'єктивних труднощів та перешкод у добуванні інформації; прояви морально-психологічного тиску, погрози та безпосередні загрозливі дії проти журналіста у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків [52].

Відповідно, можемо узагальнити, що журналістом загалом є фізична особа, яка у штаті зареєстрованої медіа чи самостійно займається отриманням, збором, опрацюванням та поширенням інформації серед невизначеного кола осіб за допомогою будь-яких засобів масової комунікації [72].

Проведений аналіз також дозволяє виокремити професійну діяльність журналістів та незалежну. Зокрема професійною є вид соціальної діяльності, який передбачає професійну (фахову) реалізацію журналістської функції, яка на легальній (з отриманням документів дозвільного характеру, що засвідчують відповідний статус), оплатній основі задовольняє суспільну потребу в актуальній, об'єктивній, достовірній, точній та етично

представленій інформації щодо важливих подій та явищ з метою формування у останніх узгодженої громадської думки в контексті її сприйняття [72].

Своєю чергою, незалежною діяльністю журналістів можна вбачати різновид соціальної діяльності, який безпосередньо пов'язаний з реалізацією журналістської функції, однак не потребує фаховості, як провідної ознаки підтвердження професіоналізму журналіста та обов'язковості отримання прибутку від її здійснення. Її специфіка детермінується відсутністю цензури (окрім власно встановленої) та прив'язки до конкретного суб'єкта у сфері медіа. Тобто журналісти вільні у питаннях обрання теми та інтерпретації її проблематики, не зобов'язані здійснювати поширення інформації систематично або регулярно, а також не підпадають під сферу дії законодавства, що встановлює механізми забезпечення професійної діяльності журналістів [72].

Однак для того, щоб їхня діяльність підпадала під сферу дії цього законодавства, на нашу думку, має бути запроваджений (функціонувати) публічний реєстр незалежних журналістів, відображення відомостей про яких свідчитиме про згоду останніх дотримуватися етичних правил та стандартів журналістської діяльності, нести відповідальність за порушення законодавства у сфері медіа [72].

Втім означена думка вимагає низки оптимізуючих змін чинного законодавства. З-поміж іншого доцільним є розробка та прийняття закону, який враховуватиме діяльність як професійних журналістів, так і тих, що працюють незалежно від суб'єктів у сфері медіа. Наприклад, це може бути Закон України «Про захист журналістської діяльності», який визначатиме ознаки професійної, незалежної журналістської діяльності, правові та організаційні основи їхньої реалізації, а також механізми адміністративно-правового регулювання їх належного здійснення [72].

Отже, якісна журналістика підтримується журналістською практикою, яка служить суспільним інтересам і ґрунтується на добросовісності та етиці професії. Такі дії, незалежно від того здійснюються вони професійними

журналістами чи іншими авторами інформаційних продуктів, спрямовані на надання точної та надійної інформації, яка відповідає принципам справедливості, незалежності та прозорості, публічної підзвітності та гуманності. Журналістика, яка дотримується цих принципів, повинна бути визнана суспільним благом, щоб підкреслити її ключову роль і цінність для суспільства та заохотити широкий спектр зацікавлених сторін об'єднати зусилля для забезпечення її просування та підтримки, в тому числі – через фінансову підтримку та захист [76].

Підсумовуючи розгляд заявлених питань, можемо узагальнити, що:

– роль журналістики ідентифікується через призму минулих десятиліть та сучасності нині репрезентуючи: спостереження та отримання інформації; участь у громадському житті через коментарі, поради та пропаганду; надання доступу для висвітлення різноманітних поглядів;

– журналістом є фізична особа, яка у штаті зареєстрованої медіа чи самостійно займається отриманням, збором, опрацюванням та поширенням інформації серед невизначеного кола осіб за допомогою будь-яких засобів масової комунікації;

– професійною діяльністю журналіста є вид соціальної діяльності, який передбачає професійну (фахову) реалізацію журналістської функції, яка на легальній (з отриманням документів дозвільного характеру, що засвідчують відповідний статус), оплатній основі задовольняє суспільну потребу в актуальній, об'єктивній, достовірній, точній та етично представленій інформації щодо важливих подій та явищ з метою формування у останніх узгодженої громадської думки в контексті її сприйняття;

– незалежною діяльністю журналістів є різновид соціальної діяльності, який безпосередньо пов'язаний з реалізацією журналістської функції, однак не потребує фаховості, як провідної ознаки підтвердження професіоналізму журналіста та обов'язковості отримання прибутку від її здійснення;

– наразі актуальною є необхідність розробки та прийняття закону, який враховуватиме діяльність як професійних журналістів, так і тих, що

працюють незалежно від суб'єктів у сфері медіа. Наприклад, це може бути Закон України «Про захист журналістської діяльності», який визначатиме ознаки професійної, незалежної журналістської діяльності, правові та організаційні основи їхньої реалізації, а також механізми адміністративно-правового регулювання їх належного здійснення.

Отже, професійна діяльність журналістів в Україні як об'єкт адміністративно-правового регулювання може бути схарактеризована через два паралельних дискурси, зокрема в аспекті: (1) необхідності забезпечення владним впливом сукупності суспільних відносин, пов'язаних з поширенням в маси актуальної, об'єктивної, достовірної, точної та етично представлені інформації щодо важливих подій та явищ з метою формування у суспільстві узгодженої громадської думки через механізми забезпечувальної, дозвільної та контрольно-наглядової діяльності уповноважених державою осіб; (2) створення державою усіх необхідних умов та правових можливостей для відповідального виконання професійної журналістської діяльності, здатної задовольнити суспільний запит на інформацію [72].

1.2. Зміст, природа та особливості гарантій професійної діяльності журналістів в Україні.

ЄСПЛ відзначає, що одним із найважливіших обов'язків держави є зобов'язання вживати активні заходи для захисту журналістів та ЗМІ від неправомірних дій з боку інших осіб (рішення у справах ««Озгур Гундем» (Ozgur Gundem) проти Туреччини [185]», «Дінк (Dink) проти Туреччини» [176]). На цьому також наголошується в низці міжнародних документів, серед яких декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медіаучасників» від 30 квітня 2014 р., [23] резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи «Захист безпеки журналістів та свобода медіа в Європі» від 29 січня 2015 р., рекомендація

CM/Res (2016) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших працівників ЗМІ» від 13 травня 2016 р. [33, с. 11; 130].

Тобто для демократичного суспільства свобода слова та інформації через ЗМІ є необхідною умовою. Задля цього ЗМІ мають бути вільними та плюралістичними. ЄСПЛ також зазначив, що право на свободу вираження поглядів включає обов'язки, зокрема щодо дотримання інших основних прав. Тому зрозуміло, що національні держави, в тому числі й Україна, з одного боку можуть встановити обмеження для професійної діяльності журналіста (наприклад, під час дії воєнного чи надзвичайного станів), а з іншого – гарантують, що така діяльність ні чим, і ні ким не буде обмеженою [52].

Тож в чому полягає зміст та природа гарантій професійної діяльності журналістів в Україні? Відповідь на це запитання зумовлює необхідність ідентифікації терміну «гарантія», який загалом в юридичній літературі обличений єдності категорійно-поняттєвого визначення.

Зазначимо, що через неоднозначність тлумачення терміну «гарантія» зустрічаються різні ознаки, які покладаються в основу цього поняття. Науковці визначають гарантію як «умови», «засоби», «фактори», «заходи», «обов'язки держави», «механізм» тощо. Уточнюється, що гарантія – вельми об'ємне соціально-політичне і юридичне явище, яке використовується в багатьох галузях юридичної, соціологічної, філософської, політологічної, економічної та інших наук [58, с. 79–80; 148]. Тлумачний словник української мови визначає поняття «гарантія» як порука в чомусь, забезпечення чого-небудь; умови, що забезпечують успіх чого-небудь [4, с. 29]. В основі найбільш поширених визначень загального поняття гарантій лежить методологічне розуміння, що гарантії – це певні засоби забезпечення фактичної можливості користуватися правами і свободами. Тобто за допомогою гарантій створюються усі умови державою в користуванні наданих прав і свобод людині [58, с. 79–80; 127; 148].

Існує думка, що гарантії професійної діяльності журналістів є різновидом існуючих гарантій реалізації основних прав і свобод людини і громадянина. Якщо узагальнити існуючі позиції щодо визначення зазначених гарантій, отримаємо наступне, це: (1) умови, прийоми, способи і засоби, за допомогою яких забезпечується реалізація їхніх прав і свобод [60, с. 123; 147, с. 143]; (2) запорука виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації [128, с. 246] їхніх прав і свобод [74].

Тобто досліджувані гарантії розглядаються подвійно: (1) з позиції професійного журналіста як правосуб'єктної особи, яка наділена можливістю безперешкодної реалізації своїх прав та свобод; (2) з позиції держави і її уповноважених органів як відповідальних суб'єктів за можливість реалізації професійним журналістом своєї функціональної діяльності [74].

Причому, як вже стало зрозумілим, що йдеться як про комплекс загальних гарантій (загалом гарантій прав людини), так і професійних, які притаманні діяльності виключно професійного журналіста [74].

Уточнимо, що всі гарантії прав людини поділяють на загальні (загальносоціальні) та спеціальні (юридичні). Загальні гарантії це система ідеологічних, економічних, політичних, духовних та інших відносин, умов, факторів, що задекларовані в основному законі, без яких вимоги особистості до суспільства носили б суто формальний характер. Спеціальні (юридичні) гарантії – це встановлені державою із наданням їм формальної (юридичної) обов'язковості принципи і норми, які забезпечують здійснення зазначених прав і свобод шляхом належної регламентації порядку їх здійснення, а також їх охорони і захисту [66].

Якщо вести мову про юридичні гарантії реалізації основних прав і свобод людини і громадянина, то деякі автори визначають з означеного наступне: це передбачені законом засоби, які безпосередньо забезпечують правомірну поведінку суб'єктів суспільних відносин або порядок діяльності державних органів та установ, громадських організацій, який спрямованих на

запобігання та припинення порушень прав громадян, відновлення цих прав та притягнення винних за їх порушення до відповідальності [127].

Не повною мірою слід погодитись з позицією тих авторів, які визначають юридичні гарантії через правові засоби, адже такий підхід звужує зміст гарантій.

Зокрема під правовими засобами розуміють елемент правової діяльності – умов, способів і предметів, що використовує суб'єкт для досягнення його правової мети. Тобто правовий засіб виявляється частиною системи: правова мета – правовий засіб – правова діяльність [12, с. 134].

Втім ми погоджуємося із позицією тих авторів, які розглядають гарантії загалом та юридичні – зокрема, в першу чергу, як певну систему взаємопов'язаних форм і засобів, що забезпечують належне визнання, захист і реалізацію певних прав, відповідних обов'язків. Так, наприклад, В. Середюк, досліджуючи гарантії свободи масової інформації визначає, що гарантії – це система правових норм і принципів, організаційних засобів і способів, умов та вимог, за допомогою яких забезпечується право на пошук, збирання, одержання, передачу, створення та поширення інформації ЗМІ [145, с. 15].

Тобто із вище зазначеного можна зробити наступний висновок: загальні та професійні гарантії професійної діяльності журналістів встановлюються державою у межах нормативно-правових актів задля утвердження правил її здійснення, системи та процедур захисту для осіб, які такою діяльністю займаються на законних підставах, забезпечуючи тим самим дотримання конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері [74].

Так Законом України «Про медіа» гарантовано: «свободу діяльності у сфері медіа» (ст. 4); «вільне і відкрите обговорення суспільно важливих проблем, політична, економічна та ідеологічна багатоманітність, а також забезпечення свободи діяльності у сфері медіа, захист суб'єктів у сфері медіа від тиску з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування» (п.1, ч.1, ст. 5); «свободу господарської діяльності відповідно до цього Закону

та Закону України «Про захист економічної конкуренції» (ч.1 ст. 7); «редакційну незалежність місцевих публічних аудіовізуальних медіа» (ч.1 ст. 31); «ліцензування на мовлення на позаконкурсних засадах без сплати ліцензійного збору» (ч. 3 ст. 50); «дотримання прав та законних інтересів кожного суб'єкта у сфері медіа» (п. 2, ч. 1 ст. 98) [112].

Оскільки цей закон більшою мірою спрямований на врегулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності і незалежності медіа [112], доцільно піддати аналізу Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста». Уточнимо, що до нього неодноразово вносилися зміни, остання редакція відбулася після прийняття Закону України «Про медіа». З-поміж іншого ним було змінено його назву, а також апелювання зі «засобів масової інформації» на «медіа». Необхідно відзначити, що хоч назва закону і містить словосполучення «гарантії професійної діяльності журналіста», однак як самого визначення, так і їхнього змісту не надається. І навіть в преамбулі визначено, що: «цей Закон визначає правові, економічні, організаційні засади державної підтримки медіа та соціального захисту журналістів» [95].

Зокрема в законі йде мова лише про таке: «журналістам гарантуються права на охорону праці, пільги та компенсації за роботу із важкими та шкідливими умовами праці, на медичні огляди, соціальне страхування, на всебічне розслідування нещасних випадків, смерті і шкоди, завданої здоров'ю при виконанні службових обов'язків, та права на відповідні відшкодування на підставі і за нормами Закону України «Про охорону праці» при обов'язковому врахуванні в колективних договорах особливих і специфічних рис журналістської діяльності та запровадженні відповідних заходів» (ч. 2 ст. 13) [95].

Отже, в рамковому в законі йде мова радше про соціальний захист журналістів, аніж про гарантії їхньої професійної діяльності.

В іншому Законі України «Про інформацію» (у ст. 25 під назвою «Гарантії діяльності для медіа та журналістів») йде мова про наступне: «1. Під час виконання професійних обов'язків журналіст має право здійснювати письмові, аудіо- та відеозаписи із застосуванням необхідних технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом. 2. Журналіст має право безперешкодно відвідувати приміщення суб'єктів владних повноважень, відкриті заходи, які ними проводяться, та бути особисто прийнятим у розумні строки їх посадовими і службовими особами, крім випадків, визначених законодавством. 3. Журналіст має право не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дозволяє встановити джерела інформації, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду на основі закону. 4. Після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, працівник суб'єкта у сфері медіа має право збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місцях аварій, масових безпорядків, воєнних дій та на територіях, де оголошено надзвичайний стан, надзвичайну ситуацію або вжиті адміністративні та медико-санітарні заходи (карантин), крім випадків, передбачених законом. 5. Журналіст має право поширювати підготовлені ним матеріали (фонограми, відеозаписи, письмові тексти тощо) за власним підписом (авторством) або під умовним ім'ям (псевдонімом). 6. Журналіст медіа має право відмовитися від авторства (підпису) на матеріал, якщо його зміст після редакційної правки (редагування) суперечить його переконанням. 7. Права та обов'язки журналіста, працівника суб'єкта у сфері медіа, визначені цим Законом, поширюються на зарубіжних журналістів, працівників зарубіжних суб'єктів у сфері медіа, які працюють в Україні» [110]. Логічно припустити, що аналізовані положення репрезентують права та обов'язки досліджуваних суб'єктів, а не відповідні гарантії. Водночас в ст. 24 цього ж закону йде мова про заборону цензури та заборону втручання в професійну діяльність журналістів і медіа. Однак, на нашу думку, гарантії професійної діяльності журналістів мають бути чіткими та детальними, належно об'єктивованими. Тим паче, що прикладів для означеного є безліч.

Наприклад, в Законі України «Про Національну поліцію» міститься ст. 62, яка має назву «Гарантії професійної діяльності поліцейського» в якій гарантовано наступне: (1) поліцейський під час виконання покладених на поліцію повноважень є представником держави; (2) законні вимоги поліцейського є обов'язковими для виконання всіма фізичними та юридичними особами; (3) поліцейський під час виконання покладених на нього обов'язків підпорядковується тільки своєму безпосередньому та прямому керівнику. Ніхто, крім безпосереднього і прямого керівника (за винятком випадків, прямо передбачених законом), не може надавати будь-які письмові чи усні вказівки, вимоги, доручення поліцейському або іншим способом втручатися в законну діяльність поліцейського, у тому числі діяльність, пов'язану з кримінальним провадженням або провадженням у справах про адміністративні правопорушення; (4) поліцейський надає пояснення з приводу справ та матеріалів, які перебувають у нього в провадженні, а також надає їх для ознайомлення лише у випадках та в порядку, визначених законом; (5) ніхто не має права покласти на поліцейського виконання обов'язків, не визначених законом; (6) втручання в діяльність поліцейського, перешкоджання виконанню ним відповідних повноважень, невиконання законних вимог поліцейського, будь-які інші протиправні дії стосовно поліцейського мають наслідком відповідальність відповідно до закону; (7) правопорушення щодо поліцейського або особи, звільненої зі служби в поліції, її близьких родичів, вчинені у зв'язку з його попередньою службовою діяльністю, мають наслідком відповідальність відповідно до закону; (8) у разі затримання поліцейського за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення або обрання щодо нього тримання під вартою як запобіжного заходу його тримають у призначених для цього установах окремо від інших категорій осіб; (9) поліцейські, а також особи, звільнені зі служби в поліції на підставі пунктів 1-4, 7, 8 ч. 1 ст. 77 цього Закону, для забезпечення власної безпеки мають право придбавати у власність пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи

аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, використовуючи їх виключно з підстав, визначених цим Законом. Умови та порядок придбання зазначеними особами таких спеціальних засобів визначає Міністерство внутрішніх справ України; (10) поліцейській:

- а) забезпечується належними умовами для виконання покладених на нього службових обов'язків;
- б) отримує в органах поліції в установленому порядку інформацію, у тому числі з обмеженим доступом, та матеріали, необхідні для належного виконання покладених на нього обов'язків;
- в) користується повноваженнями, передбаченими цим Законом, незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу;
- г) своєчасно і в повному обсязі отримує грошові забезпечення та інші компенсаційні виплати відповідно до закону та інших нормативно-правових актів України;
- г) у повному обсязі користується гарантіями соціального та правового захисту, передбаченими цим Законом та іншими актами законодавства;
- д) захищає свої права, свободи та законні інтереси всіма способами, що передбачені законом;
- е) під час виконання поліцейських повноважень користується безоплатно всіма видами громадського транспорту міського, приміського і місцевого сполучення (крім таксі), а також попутним транспортом. Поліцейські, які виконують повноваження поліції на транспортних засобах, крім того, мають право на безоплатний проїзд у поїздах, на річкових і морських суднах. Під час службових відряджень поліцейські мають право на позачергове придбання квитків на всі види транспорту і розміщення в готелях при пред'явленні службового посвідчення та посвідчення про відрядження;
- ж) може бути переміщений по службі залежно від результатів виконання покладених на нього обов'язків та своїх професійних, особистих якостей;

(11) в органах (закладах, установах) поліції з метою захисту трудових, соціально-економічних прав та інтересів поліцейських відповідно до вимог законодавства можуть утворюватися професійні спілки. Обмеження прав професійних спілок поліцейських порівняно з іншими професійними спілками не допускається [113].

Аналогічна норма міститься у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», який загалом зобов'язав державу створити належні умови для діяльності адвокатури та забезпечити дотримання таких гарантій адвокатської діяльності як: (1) забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності; (2) забороняється вимагати від адвоката, його помічника, стажиста, особи, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, адвокатським бюро, адвокатським об'єднанням, а також від особи, стосовно якої припинено або зупинено право на заняття адвокатською діяльністю, надання відомостей, що є адвокатською таємницею. З цих питань зазначені особи не можуть бути допитані, крім випадків, якщо особа, яка довірила відповідні відомості, звільнила цих осіб від обов'язку зберігати таємницю в порядку, передбаченому законом; (3) проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя; (4) забороняється проведення огляду, розголошення, витребування чи вилучення документів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності; (5) адвокату гарантується рівність прав з іншими учасниками провадження, дотримання засад змагальності і свободи в наданні доказів та доведенні їх переконливості; (6) життя, здоров'я, честь і гідність адвоката та членів його сім'ї, їх майно перебуває під охороною держави, а посягання на них тягнуть відповідальність, передбачену законом; (7) адвокату гарантується право на забезпечення безпеки під час участі у кримінальному судочинстві в порядку, встановленому законом; (8) забороняється залучати адвоката до конфіденційного співробітництва під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, якщо таке співробітництво буде пов'язане або може призвести до розкриття адвокатської таємниці; (9) забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом; (10) забороняється внесення подання слідчим, прокурором, а також винесення окремої ухвали

(постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі; (11) забороняється втручання у правову позицію адвоката; тощо [93].

Уточнимо, що автори законопроекту «Про захист професійної діяльності журналістів» пропонували наступний варіант статті про «Державні гарантії професійної діяльності журналістів»: «1. Держава гарантує реалізацію прав та свобод журналісту шляхом: 1) покладення обов'язків на органи законодавчої, виконавчої і судової влади, органи місцевого самоврядування, їх посадових осіб, об'єднання громадян, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності (тобто організації), надавати журналісту об'єктивну, достовірну інформацію про свою діяльність та прийняті рішення; 2) установлення та оприлюднення порядку акредитації журналіста організаціями; 3) визначення особливостей соціального захисту журналіста з урахуванням специфіки його професійної діяльності; 4) установлення відповідальності за перешкоджання професійній діяльності журналіста; 2. Держава гарантує журналісту вжиття відповідних заходів реагування в разі посягання на його життя та здоров'я, честь, гідність, майно, права та свободи; 3. Держава створює умови для здобуття професійної освіти журналістів, перепідготовки та підвищення кваліфікації у системі відповідних навчальних закладів. Відсутність професійної освіти не є перешкодою для провадження професійної діяльності журналіста» [108].

Попри значну прогресивність цього законопроекту, аналізована стаття не враховує таку гарантію професійної діяльності журналіста, як не розкриття журналістами своїх джерел інформації. Адже, як свідчить практика, органи державної влади не повинні вимагати розкриття інформації, яка ідентифікує джерело, якщо не виконано вимоги п. 2 ст. 10 Європейської конвенції з прав людини [30] та якщо не можна переконливо встановити, що розумні альтернативні заходи для розкриття не існують або були вичерпані, законний інтерес у розкритті явно переважає суспільний інтерес у нерозголошенні, і переважна вимога необхідності розкриття доведена [248].

В аналізованому Законі України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» в п. 3, ч. 1 ст. 11-1 вказується, що журналіст має право «не розкривати джерело інформації або інформацію, яка дає можливість встановити джерела її походження, крім випадків, коли його зобов'язано до цього рішенням суду відповідно до закону» [95]. Однак це повинно визначатися не на рівні суб'єктивного права, а бути закріпленим у формі державної гарантії, наприклад, у такому форматі: «ні хто не має права вимагати від журналіста розголошувати джерело інформації або інформацію, яка дає можливість встановити джерело інформації, крім випадків встановлених законом або за рішенням суду».

Зазначимо, що у законопроекті «Про захист професійної діяльності журналістів» пропонується наступний варіант нормативного визначення гарантій захисту законній професійній діяльності журналіста: «1. Забороняється перешкоджання законній професійній діяльності та переслідування журналіста за виконання ним професійних обов'язків. Умисне перешкоджання законній професійній діяльності та переслідування журналіста є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності. 2. Цензура як умисне перешкоджання професійній діяльності журналіста у формі вимог до нього з боку організацій, їх посадових осіб або працівників щодо попереднього узгодження повідомлення (крім випадків, коли таку вимогу ставить автор або особа, яка дає інтерв'ю), а також контроль за змістом інформації, накладення заборони на розповсюдження творів, їх окремих частин або перешкоджання в будь-якій формі їх створенню, тиражуванню та/або розповсюдженню забороняється. 3. Втручання громадян та організацій, їх посадових осіб або працівників у сферу професійної діяльності журналіста, вимагання від журналіста будь-яких відомостей, одержаних під час провадження ним професійної діяльності, а також огляд, розголошення чи вилучення документів без його згоди, крім випадків, передбачених законом, забороняється. 4. Законна професійна діяльність

журналіста не може бути підставою для його арешту, затримання, а також вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених ним матеріалів та технічних засобів, якими він користується у своїй роботі. 5. Перешкоджання законній професійній діяльності журналіста – це протиправне створення перепон, обмежень, заборон щодо одержання, використання, поширення та зберігання інформації журналістом чи засобом масової інформації, в тому числі: здійснення цензури; примушування журналіста до поширення інформації, яка суперечить його переконанням або відмови від поширення підготовленої ним інформації; вилучення тиражу друкованої продукції; зняття передачі з ефіру; недопущення журналіста до участі у прес-конференції; позбавлення журналіста чи засобу масової інформації можливості скористатись переважним правом на одержання інформації; необґрунтована відмова у задоволенні запиту щодо доступу до офіційних документів або наданні письмової чи усної інформації; порушення прав власності на інформацію; навмисне приховування інформації; безпідставна відмова від поширення певної інформації; незаконне втручання в діяльність і порушення професійної самостійності редакції; встановлення обмежень на спілкування з журналістом і передача йому інформації, за винятком відомостей, які складають державну або іншу спеціально охоронювану законом таємницю; необґрунтовану відмову в акредитації чи необґрунтоване припинення акредитації; незаконне вилучення матеріалів і необхідних технічних засобів журналіста; надання недостовірної інформації журналісту; перешкоджання здійснюваному на законній підставі створенню або розповсюдженню продукції засобу масової інформації, встановленні незаконних обмежень на роздрібний продаж тиражу періодичного друкованого видання; порушення інших прав журналіста, встановлених цим Законом та іншими законодавчими актами; погроза, обман, шантаж, пошкодження чи знищення майна журналіста та/або його рідних чи близьких; застосування фізичного, психологічного впливу на журналіста та/або його

рідних чи близьких; обмеження або позбавлення його прав чи законних інтересів [108].

Крім цього, серед гарантій професійної діяльності журналістів передбачено такі важливі аспекти як вільний вибір форми фіксації із застосуванням необхідних технічних засобів, право поширювати інформацію за своїм авторством чи під псевдонімом [37].

Окремо зазначимо, що існує така думка: «гарантії професійної діяльності журналістів мають певні особливості до яких відносяться наступні: (1) кримінальне переслідування у справах про дифамацію можливе лише за наявності серйозного порушення прав інших осіб; (2) закони, що містять положення про дифамацію та їх застосування на практиці мають передбачати правомірність висловлення критичних зауважень і передбачати гарантії недопущення тиску чи впливу щодо обговорення питань, які становлять суспільний інтерес; (3) відшкодування заподіяної шкоди або судові витрати у справах про дифамацію повинні бути рівнозначні та співмірні зі шкодою, що була нанесена репутації потерпілій стороні; (4) політичні, публічні особи та державні службовці не користуються підвищеним рівнем захисту від критики та образ у порівнянні з іншими людьми; (5) профанація не є кримінальним злочином. Нанесення образи на релігійному підґрунті не є кримінальним злочином, за винятком випадків або ознак розпалювання ворожнечі; (6) положення кримінального законодавства щодо боротьби з мовою ненависті є чіткими та зрозумілими, що забезпечує усвідомлення меж правомірної поведінки та включає відповідні гарантії дотримання свободи вираження поглядів відповідно до вимог п. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

З усім тим, повний перелік гарантій професійної діяльності журналістів в Україні має бути нормативно зафіксованим. Щонайменше узагальнено у профільному законі. Тому актуальними є відповідні зміни до Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» [75].

Тут також доречно вказати, що з міжнародного дискурсу право на свободу вираження поглядів у професійній діяльності журналістів вимагає, щоб професія журналіста та журналістська робота не були надмірно обмеженими державою через систему акредитації чи допуску. Попередня освіта та підготовка журналістів не повинні бути вимогами, нав'язаними державними органами чи підставою для переслідування. А розкриття інформації, яка ідентифікує джерело, має обмежуватися (окрім виняткових обставин, коли в положенні ризику поставлені життєво важливі суспільні чи індивідуальні інтереси, які можуть бути переконливо встановлені). Компетентні органи, вимагаючи у виняткових випадках розкриття джерела, повинні вказати причини, чому такий життєво важливий інтерес переважає інтерес у нерозголошенні, і чи були вичерпані альтернативні заходи, наприклад, інші докази. Якщо джерела захищені від будь-якого розголошення згідно з національним законодавством, їх розкриття не буде легітимним [75].

Крім зазначеного, враховуючи, що Україна перебуває у тривалому збройному конфлікті, який переріс у повномасштабну війну, необхідно серед суб'єктів сфери медіа, в тому числі і серед журналістів, проводити освітню діяльність щодо створення і дотримання міжнародних механізмів, пов'язаних із безпекою журналістів з метою зменшення ризиків, з якими вони стикаються під час висвітлення новин як в зоні бойових дій, так і поза ними [75].

Як визначають розробники «Міжнародної декларації про захист журналістів», ними така роз'яснювальна робота проводиться серед трьох груп зацікавлених сторін: журналістів, які мають усвідомлювати, що жодна історія не варта їхнього життя; представників медійних організацій, наголошуючи на тому, що вони ніколи не повинні посилати журналістів на завдання, якщо вони не зовсім впевнені, що готові до них; і серед представників державних установ, які повинні покласти край безкарності злочинів проти журналістів» [208]. До речі до Закону України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист

журналіста» Законом України «Про медіа» були внесені зміни щодо гарантій для журналістів при їх відрядженні для виконання професійних завдань у місця надзвичайних подій. Так, законом встановлюється, що: «суб'єкти у сфері медіа можуть відряджати журналістів для виконання професійних завдань у місця надзвичайних подій за умов гарантування відшкодувань, обов'язкових виплат і пільг, передбачених статтею 13 цього Закону, інших відшкодувань і виплат відповідно до законодавства про охорону праці та соціальний захист громадян». Далі закон вимагає, щоб «у разі неможливості забезпечення визначених на такі випадки гарантій, суб'єкти у сфері медіа не мають права відряджати працівників у місця надзвичайних подій без їхньої згоди» [95].

Тобто законом була покладена відповідальність на суб'єктів медіасфери за діяльність їхніх журналістів у надзвичайних ситуаціях, гарантуючи останнім відшкодування, обов'язкові виплати та пільги. Це попри те, що у вказаній вище «Міжнародній декларації про захист журналістів» рекомендовано, щоб всі держави запровадили належним чином фінансування та забезпечили успішне функціонування конкретних механізмів, щоб гарантувати безпеку журналістів, які працюють на їхніх кордонах [208]. Отже, можемо узагальнити, що гарантії безпеки для журналістів мають бути комплексними та надаватися як державою, так роботодавцями [75].

Тому наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 03 березня 2022 р. №73 був розроблений та затверджений «Алгоритм роботи з акредитованими представниками засобів масової інформації під час дії правового режиму воєнного стану», яким передбачено, що у разі виникнення ситуації, яка може загрожувати життю та здоров'ю представникам ЗМІ – негайно припинити їх роботу на військовому об'єкті та, за наявності реальної можливості, надати представнику ЗМІ захист, екстрену медичну допомогу та евакуацію до відповідно медичного закладу [114]. Крім того, цим же наказом були затверджені «Правила Роботи представника засобу масової інформації у районі ведення бойових дій», яким встановлено наступне: (1) у випадку

поранення (травмування, захворювання, смерті) представника ЗМІ, за наявності реальної можливості, представниками Збройних Сил України, інших складових сил оборони, буде надано відповідну інформацію до редакції такого представника ЗМІ; (2) забезпечення повернення представника ЗМІ з району ведення бойових дій (в т.ч. в країну, з якої він прибув або громадянином якої він є) є обов'язком редакції, яка його направила для виконання редакційних завдань; (3) питання страхування життя, здоров'я та майна представника ЗМІ належить виключно до компетенції редакції ЗМІ, завдання якої він виконує; (4) Збройні Сили України, інші складові сил оборони не несуть відповідальність за безпеку, життя та здоров'я, забезпечення повернення, а також питання страхування життя, здоров'я та майна публічних осіб, до думки яких прислуховується громадськість (лідери думок, блогери тощо) та є їх особистою відповідальністю; (5) Збройні Сили України, інші складові сил оборони, за наявності реальної можливості, можуть надати публічним особам, до думки яких прислуховується громадськість (лідери думок, блогери тощо), захист, експертну медичну допомогу та евакуацію до відповідного медичного закладу [114].

Отже, загалом законодавство у сфері медіа та дотичних до нього сфер фрагментарно висвітлює фундаментальні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні, містить важливі з таких, однак не закріплює їх у систематизованій об'єктивізації [75].

Окремо слід вказати, що суб'єкти медіа та журналісти мають право на свободу вираження поглядів, а отже – законодавство, що обмежує цю свободу, загалом вважається проблематичним. Тому в багатьох країнах світу достатньо розвинутою є система саморегуляції. Вона варіюється від незалежних органів із розгляду скарг у пресі та медіаомбудсменів до професійних кодексів поведінки та медіаетики. У більшості механізмів саморегулювання професійні організації журналістів відіграють центральну роль.

Уточнимо, що у різних документах часто наголошується, що медіа є ключовими засобами для задоволення вимог громадян щодо підзвітності з боку державних і приватних суб'єктів. Однак вони (у тому числі – журналісти) мають нести відповідальність, якщо хочуть виконувати свою роль сторожового пса влади та інших впливових зацікавлених сторін. Водночас саморегуляція є функцією, яка лежить в центрі цього, сприяючи відповідальності медіа та журналістів перед громадськістю та підвищенню їхнього професіоналізму через добровільні механізми, яких дотримуються медіапрофесіонали (журналісти, редактори та видавці).

Зокрема системи саморегулювання сприяють зв'язку між журналістами та тими, хто читає, слухає або дивиться їхні репортажі, що приносить користь обом сторонам: це дозволяє користувачам ЗМІ висловлювати свою критику та занепокоєння, а тим, хто створює медіапродукти, реагувати на них і приймати їх до уваги. Будучи гарантом у розв'язанні конфліктів, саморегуляція ЗМІ також слугує засобом захисту як ЗМІ (шляхом зменшення кількості судових позовів проти журналістів і ЗМІ, зменшення державного втручання і, таким чином, дозволяючи ЗМІ працювати більш вільно), і громадськості (шляхом забезпечення захисту від зловживань або інших форм неетичної поведінки з боку медіапрофесіоналів) [230, с. 11].

З іншого боку, саморегулювання ЗМІ – це свобода. Вона функціонує насамперед для захисту ЗМІ та журналістів від політичної цензури, економічної залежності та нищівних судових справ. Інші бачать саморегуляцію як освітній інструмент для журналістів – оскільки вона нав'язує високі професійні стандарти. І останнє, але не менш важливе: саморегуляція розглядається як інструмент підзвітності ЗМІ та журналістів, який є таким необхідним і важливим для довіри до них [230, с. 17].

Отже, існування інституту саморегуляції професійної діяльності журналістів виступає гарантією того, що така діяльність буде підзвітною та відповідатиме професійній журналістській етиці з одного боку, а з іншого, що

вона є одним із механізмів захисту журналістів від цензури, наклепу чи незаконного тиску.

Крім зазначеного, держава має не лише так зване «негативне зобов'язання» утримуватися від порушення, а й «позитивне зобов'язання» забезпечити здійснення цих прав. Стаття 2 Міжнародного пакту щодо цивільних та політичних прав, наприклад, вимагає від держав «прийняти такі законодавчі чи інші заходи, які можуть бути необхідними для реалізації прав, визнаних Пактом». [207] Декілька міжнародних судів і органів підтвердили, що це передбачає обов'язок запропонувати гарантії щодо достатнього захисту від насильницьких нападів громадянам загалом і працівникам медіа – зокрема [211].

Підсумовуючи розгляд заявлених питань, можемо узагальнити, що:

– гарантії професійної діяльності журналістів в Україні розподіляються на дві групи: загальні гарантії (гарантій прав людини) та професійні гарантії (притаманні діяльності виключно професійного журналіста). Вони встановлюються державою у межах нормативно-правових актів задля утвердження правил здійснення професійної діяльності журналістів, системи та процедур захисту для осіб, які такою діяльністю займаються на законних підставах, забезпечуючи тим самим дотримання конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері;

– означені гарантії характеризуються поєднанням двох парадигм сприйняття цінності журналістичної діяльності, адже з одного боку, держава має зобов'язання перед соціумом в аспекті гарантування кожному, що інформація, яка поширюється через засоби масової комунікації є достовірною, перевіреною та доступною до ознайомлення кожним. У цьому випадку йдеться про те, що професійні журналісти мають бути забезпечені усім необхідним для можливості реалізації своєї соціальної функції, активно та плідно співпрацювати з державою у різних напрямках на засадах партнерства. З іншого боку, професійні журналісти мають бути незалежними спостерігачами, які повинні мати як гарантії недоторканості в професійному

аспекті, так і користуватися сукупністю встановлених механізмів та інструментів, які спрямовані на забезпечення дотримання правових норм, які надають можливість останнім бути в «безпеці» під час реалізації своєї професійної діяльності (у тому числі висвітлюючи інформацію, що може не збігатися з думкою офіційних представників влади) [75].

Отже, гарантіями професійної діяльності журналістів в Україні є: соціальний захист, акредитація як інструмент сприяння в їх професійній діяльності, особиста безпека, заборона втручання та перешкоджання професійній діяльності, охорона джерел та захист зібраної інформації, свобода участі в професійних асоціаціях тощо [75].

Змістом означених гарантій є сукупність наявних в державі інструментів та заходів їхньої реалізації, що забезпечують з одного боку – дотримання основних прав і свобод людини і громадянина, природа яких надавати найвищий захист журналістам, які висвітлюють точну та достовірну інформацію відповідно до стандартів професії, а з іншого боку – визнання і захист прав та інтересів професійних журналістів у процесі реалізації ними їх соціальної функції [75].

1.3. Нормативно-правові акти, які визначають гарантії професійної діяльності журналістів в Україні.

З попередньо висвітленого матеріалу логічним вбачається висновок, що гарантії професійної діяльності журналістів в Україні мають обов'язковий нормативний вияв. Як правило, нормативним виявом є закріплення певного правила чи стандарту у межах правові норми, які розуміють члени групи, і які скеровують та/або обмежують соціальну поведінку [202]. Систему таких норм зазвичай об'єктивують через нормативно-правові акти, які як основне джерело права пронизують усі сфери життєдіяльності людини й функціонування держави [1, с. 128].

Як уточнює Л. Андрусів, національна правова система характеризується активним прийняттям нормативно-правових актів різної юридичної сили, хоча науковці вже більше ніж десять років говорять про те, що кількістю нормативно-правового матеріалу не можна замінити його якість [1, с. 128]. Власне тому і маємо, що гарантії професійної діяльності журналістів в Україні розпорошені по низці з таких. Причому їхня система включає акти різної юридичної сили й різних суб'єктів правотворчості [1, с. 128].

Зокрема Верховна Рада України, як законодавчий орган приймає наступні нормативно-правові акти: Закони України (наприклад, «Про медіа», «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста», «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання додаткових гарантій захисту працівникам засобів масової інформації, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій та/або на тимчасово окупованих територіях України» тощо) та постанови (наприклад, «Про Заяву Верховної Ради України про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану»). Окрім того, Верховна Рада України проводить парламентські слухання під час яких відбувається розгляд актуальних питань або законопроектів із залученням експертів та громадськості. Уточнимо, що відповідальні профільні комітети після проведення парламентських слухань мають підготувати висновки, аналітичні матеріали та проекти постанов щодо схвалення прийнятих рекомендацій на парламентських слуханнях. Постанови Верховної Ради про рекомендації парламентських слухань містять в собі: схвалення рекомендацій, доручення органам виконавчої влади для реалізації відповідних рекомендацій, доручення профільному комітету та міністерству забезпечити контроль за виконанням рішень постанови, доручення парламентській службі про випуск довідкових матеріалів з обраного питання [49]. Можна стверджувати, що за допомогою цієї форми діяльності парламенту відбувається активізація нормотворчої діяльності органів

виконавчої влади на основі наданих рекомендацій і пропозицій. Так, за результатами парламентських слухань «Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення» [120], були схвалені рекомендації для основних суб'єктів, які зобов'язані сприяти забезпеченню дотримання гарантій професійної діяльності журналістів [70].

Також при Верховній Раді України створений інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, обов'язком якого є здійснення парламентського контролю за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до ст. 101 Конституції України. З цією метою Уповноважений має право видавати акти реагування. Ці акти можуть бути двох видів. Перший вид, це Конституційне подання Уповноваженого – акт реагування до Конституційного Суду України щодо вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційності) закону України чи іншого правового акта Верховної Ради України, акта Президента України та Кабінету Міністрів України, правового акта Автономної Республіки Крим; офіційного тлумачення Конституції України. А другий – подання Уповноваженого, який вноситься Уповноваженим до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, їх посадовим і службовим особам для вжиття відповідних заходів у місячний строк щодо усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина [125]. Як приклад, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Л. Денісова відреагувала на напад на журналістів видання «Українська правда», що стався на території аеропорту м. Дніпро, коли невідомі, погрожуючи ножем, забрали телефон у оператора і вимагали пароль, щоб видалити відеозапис. Як зазначила Уповноважений, застосування сили щодо працівників ЗМІ та перешкоджання журналістській діяльності є абсолютно неприпустимими та несумісними з принципами демократії. Тому Уповноважений звернулася до голови Національної поліції України та Генерального прокурора провести прозоре розслідування [164].

Також Уповноважений може надавати рекомендації та коментарі щодо певних актів, що видає Верховна Рада України. Зокрема «Рекомендації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ до інформації» розроблено за фінансової підтримки Європейського Союзу та Ради Європи, які працюють разом для підтримки свободи медіа в Україні, що має на меті зміцнити роль медіа, їхню свободу та безпеку, а також суспільне мовлення як інструментів для досягнення консенсусу в українському суспільстві [78]. Означений документ складається з чотирьох розділів, що висвітлюють рекомендації запитувачу публічної інформації, розпоряднику такої інформації, механізм оскарження дій або бездіяльності останніх, а також зразки запитів, позовних заяв та інших документів [70].

Своєю чергою, наприклад, у роз'ясненнях про забезпечення гарантій діяльності журналістів міститься інформація про участь журналістів у наблизені перемоги та забезпечення гарантій їх діяльності [137]. Зокрема уточнюється, що: «паспорт громадянина іншої держави – не захищає медійника від полону» або «міжнародне гуманітарне право – визнає дві категорії журналістів, які працюють у зонах збройного конфлікту: 1) воєнні кореспонденти, акредитовані при збройних силах – це журналісти, що супроводжують збройні сили (прикомандировані до збройних сил (акредитовані) журналісти, висловлюючись сучасною термінологією), в результаті чого виникає їх формальний зв'язок зі збройними силами. Не є безпосередньою участю у воєнних діях здійснення журналістами професійної діяльності, включаючи поширення матеріалів пропагандистського характеру, а також самооборона; 2) незалежні журналісти, які відрізняються від «воєнних кореспондентів, акредитованих при збройних силах» відсутністю формального зв'язку зі збройними силами (прикомандирування, акредитація) [137].

Наступний суб'єкт правотворчості – це Президент України, який видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території

України [50]. Щодо сфери медіа, а саме – гарантій професійної діяльності журналістів, Президент України може встановлювати додаткові пільги та заохочення (наприклад, Указ Президента України від 1 грудня 2022 р. № 811/2022 «Про призначення стипендій Президента України дітям журналістів, які загинули у зв'язку з виконанням професійних обов'язків» [118]); створювати інституційні органи захисту та затверджувати положення про їхню діяльність (наприклад, Указ Президента України від 6 листопада 2019 р. № 808/2019 «Про Раду з питань свободи слова та захисту журналістів» та затвердження «Положення про Раду з питань свободи слова та захисту журналістів» [119]).

Кабінет Міністрів України – як вищий орган виконавчої влади також наділений повноваженнями видавати постанови і розпорядження. Прикладом нормотворчої діяльності Кабінету Міністрів у сфері гарантування професійної діяльності журналістів є Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1038 «Про умови оплати праці журналістів державних і комунальних суб'єктів у сфері медіа», якою встановлений перелік посад журналістів державних і комунальних суб'єктів у сфері медіа, які прирівнюються до посад керівних працівників, спеціалістів секретаріату (апарату) відповідного державного органу або органу місцевого самоврядування [124] та «Про Порядок виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або поранення (контузії, травми або каліцтва) журналіста під час виконання ним професійних обов'язків» [105], затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 02 листопада 2016 р. № 776 [70].

Найбільшу кількість нормативно-правових актів в аналізованій сфері видають міністерства та центральні органи виконавчої влади. Так, наприклад, Бюро економічної безпеки [100], Міністерство внутрішніх справ України [101], Центральна виборча комісія [116], Міністерство оборони України [102] прийняли порядки щодо акредитації журналістів. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України розробило і затвердило

наказом від 22 березня 2023 р. № 95 «Порядок підготовки та внесення подання для видачі посвідки на тимчасове проживання в Україні іноземцям та особам без громадянства, які прибули в Україну для роботи кореспондентом або представником іноземних засобів масової інформації» [106].

З усім тим, необхідно уточнимо, що загалом гарантії професійної діяльності журналістів в Україні об'єктивуються також у межах міжнародних актів, які у випадку офіційного визнання юридичної сили становлять об'єднану з національними складову вітчизняного медійного, інформаційного, трудового, соціального іншого законодавства України [70].

Зокрема, як приклад, у 2009 році Рада Європи розробила перший обов'язковий міжнародний документ, який визнає право на доступ до офіційних документів, якими володіють органи державної влади – Конвенцію про доступ до офіційних документів (Конвенцію Тромсо). Конвенція юридично закріплює право на доступ до офіційних документів та містить мінімальний набір стандартів, яких необхідно дотримуватися під час обробки запитів на доступ до інформації, а також процедури перегляду ухвалених рішень. Конвенцію підписали 17 держав, і знаковим є те, що саме Україна стала десятою країною, яка ратифікувала Конвенцію і запустила її в дію. 1 грудня 2020 року Конвенція набула чинності. На основі перелічених вище стандартів, Європейський суд з прав людини напрацював вже доволі багату практику у сфері доступу до публічної інформації, визначивши у 2016 році чотири порогові критерії, за якими обмеження доступу до публічної інформації може визнаватись втручанням у реалізацію свободи вираження поглядів, гарантованою ст. 10 Європейської конвенції з прав людини [78].

Своєю чергою, Міжнародне гуманітарне право встановлює основну міжнародно-правову базу, яка регулює діяльність журналістів у збройних конфліктах. Статус військових кореспондентів визначається Третьою Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими 1949 року, яка передбачає, що військові кореспонденти, взяті в полон під час роботи в

зонах конфлікту, вважаються військовополоненими [31]. Такі журналісти захищені ст. 4 Третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. Це положення підтверджено в Додатковому протоколі I до Женевської конвенції про захист жертв міжнародних збройних конфліктів 1977 р. [26]. Крім того, захист міжнародного гуманітарного права було поширено на інші категорії журналістів, які не акредитовані збройними силами [44].

Іншим ключовим документом є Конвенція про захист цивільного населення під час війни [47]. У ній закріплено наступні гарантії, які поширюються і на журналістів: заборона насилля над життям й особистістю; заборона захоплення у заручники; заборона наруги над людською гідністю; заборона засудження та застосування покарання без судового рішення; заборона примусової мобілізації стороною, яка окупувала території; забезпечення основоположних прав (лікування, харчування, житло тощо); компенсація моральної та майнової шкоди, а також шкоди для здоров'я, завданої під час війни (поранення, каліцтво, смерть особи) [165].

Окремо слід вказати про Стандарти Ради Європи у сфері медіа. Зокрема європейська спільнота переконана, що для процвітання якісної журналістики уряди повинні захищати і сприяти свободі вираження і забезпечувати сприятливе середовище для свободи медіа і плюралізму, відповідно до наявних рекомендацій Комітету Міністрів ЄС, а також декларацій, зокрема: Рекомендація CM/Rec (2018) 1 [238] щодо плюралізму ЗМІ та прозорості медіавласності; Рекомендація CM/Rec (2018) 2 [239] щодо ролей та обов'язків Інтернет-посередників; Рекомендація CM/Rec (2018) 7 [240] щодо керівних принципів поваги, захисту та дотримання прав дитини в цифровому середовищі; Рекомендація CM/Rec (2016) 1 [235] щодо захисту та просування права на свободу вираження та права на приватне життя стосовно мережевого нейтралітету; Рекомендація CM/Rec (2016) 4 [236] щодо захисту журналістики та безпеки журналістів та інших суб'єктів медіа; Рекомендація CM/Rec (2016) 5 [237] щодо свободи Інтернету; Рекомендація CM/Rec (2011) 7

[234] щодо нового поняття ЗМІ; Рекомендація СМ/Rec (2007) 3 [234] щодо повноважень суспільного мовлення в інформаційному суспільстві; Рекомендація Rec (2000) 23 [233] про незалежність та функції регуляторних органів у секторі телерадіомовлення; Декларація про фінансову стійкість якісної журналістики в цифрову еру (13 лютого 2019 р.) [191]; Декларація про роль суспільних медіа у просуванні соціальної згуртованості та міжкультурного діалогу (11 лютого 2009 р.) [131; 192] тощо.

Усі вище зазначені документи акцентують увагу на необхідності підвищення професіоналізму, так як краща журналістика та зусилля щодо перевірки фактів, залучення аудиторії, прозорість та підвищення рівня підзвітності у медіаорганізаціях та Інтернет-посередниках можуть сприяти відновленню/встановленню довіри та здорових відносин між медіасуб'єктами та громадськістю. Крім того, робота в цифровому середовищі повинна послідовно регулюватися чіткими правовими та етичними стандартами, зокрема щодо використання контенту, створеного користувачами, персональних даних користувачів, відстеження, прав авторів та поваги до конфіденційності [131].

Водночас цими та іншими актами встановлено, що: «одержання інформації з різних джерел гарантує можливість мати повну інформацію»; «плюралізм ЗМІ є гарантованим»; «потрібно не тільки гарантувати свободу ЗМІ, а й забезпечити свободу всередині ЗМІ, уникаючи внутрішнього тиску»; «свобода вираження для журналістів є основоположною гарантією, адже вони є останнім джерелом інформації»; «має бути баланс між правом на повагу до приватного життя і свободою вираження поглядів», «журналістам необхідно гарантувати пристойну оплату, належні умови й засоби для діяльності»; «для гарантування прозорості ЗМІ необхідно дати змогу державам-членам обмінюватися інформацією»; «прозорість у питаннях подачі заяв на використання каналів мовлення може гарантуватись включенням до національного законодавства положень, що зобов'язуватимуть заявників на право використання каналів теле- й

радіомовлення надавати установі або органу влади, уповноваженому давати дозвіл на діяльність каналу, інформацію, яка є досить широкою за обсягом і цілком конкретною за змістом»; «прозорість у секторі преси може бути гарантована завдяки включенню до національного законодавства положень, що зобов'язують органи преси розкривати інформацію, яка є досить широкою за обсягом і конкретною за змістом»; «непорушність і стабільність громадського мовлення з метою дати йому можливість працювати й далі на благо суспільства має бути гарантованою»; «держава зобов'язана гарантувати мовникам громадського сектора мовлення безпеку та відповідні засоби, необхідні для виконання їхніх завдань (зокрема встановлюючи надійні рамки фінансування)»; «держави-члени визнають, що журналісти мають незаперечні підстави вільно здійснювати права й основні свободи людини, гарантовані Європейською конвенцією з прав людини і відповідними протоколами до неї, а також міжнародними документами, Стороною яких вони є, в т. ч.: а) право кожної людини на пошук, передавання й одержування інформації та ідей, незалежно від кордонів; б) право кожної людини на законну свободу пересування й свободу вибору місця проживання в межах території держави, а також право залишати країну; с) право кожної людини на повагу таємниці її листування в різних його формах»; «системи акредитації для журналістів слід впроваджувати виключно в тих межах, яких вимагає особлива ситуація»; «правові рамки, які регулюють діяльність організацій громадського телерадіомовлення, мають гарантувати, що єдиними органами, відповідальними за їхню повсякденну діяльність, є органи управління цих організацій»; «сплата внесків або ліцензійного платежу має відбуватися таким чином, щоб гарантувати організації громадського телерадіомовлення безперервність діяльності й дати можливість здійснювати довгострокове планування»; «Держави-члени мають розглянути можливі заходи, які забезпечать громадськості доступ до різноманітного змістового наповнення ЗМІ, що відображає різні політичні та культурні погляди, пам'ятаючи при цьому про важливість гарантувати ЗМІ редакційну незалежність, а також про

важливість, яку можуть мати заходи, що добровільно вживаються самими засобами масової інформації» [152] тощо.

Досить умовно, однак окрему ланку з таких займають акти рекомендаційного характеру, які також просувають ідею дотримання прав і свобод журналістів. Попри те, що ці акти не мають регуляторного характеру, вони впливають на формування суспільної думки та стимулюють міжнародні організації до прийняття міжнародних документів [70].

Так, у 2002 році міжнародною неурядовою організацією «Репортери без кордонів» була видана Хартія з безпеки журналістів, які працюють у зонах бойових дій і небезпечних зонах. У Хартії зазначалось, що міжнародне право не гарантує достатньої безпеки журналістів у небезпечних ситуаціях [186]. Документ містить положення про необхідність впізнаваної у світі уніформи та визначення гарантій безпеки працівників ЗМІ під час збройних конфліктів [44].

Аналогічні документи мають місце і на національному рівні. Зокрема, як приклад, Національною спілкою журналістів України розроблено «Етичний кодекс українського журналіста», свідоме порушення норм якого є абсолютно несумісним з професійною журналістикою, піддається громадському осуду, може бути підставою для позбавлення прес-карти чи членства в професійних спілках та Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Його положеннями, наприклад, встановлено, що: «журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини. При цьому не виключається його право на журналістське розслідування, пов'язане з тими або іншими подіями і фактами, якщо суспільна значущість інформації, яка збирається і поширюється журналістом, є вищою, ніж приватні інтереси особи» [153].

Окремо зазначимо, що для розгляду конфліктних ситуацій етичного та професійного характеру в Україні діє Комісія з журналістської етики, яка є органом саморегуляції роботи журналістів та редакцій в Україні, який

обговорює та пропонує вирішення конфліктних ситуацій у медіа шляхом розгляду скарг від споживачів інформації [111].

Основне завдання Комісії, – сприяння дотриманню професійних етичних стандартів в українських медіа та сприяння формуванню запиту суспільства на якісну журналістику. Комісія у першу чергу оцінює журналістські матеріали на предмет дотримання Кодексу етики. Дотримання етичних норм є важливою складовою професійної діяльності будь-якої редакції та будь-якого журналіста. Також Комісія розглядає конфліктні ситуації етичного та професійного характеру різних типів: ті, які виникають у журналістському середовищі між журналістами чи редакціями та між журналістами та громадськістю [138].

За наслідками розгляду скарг, які можуть подати журналісти, фізичні та юридичні особи, Комісія виносить рішення, у таких формах:

– дружнє попередження: у випадках, коли ЗМІ здійснило ненавмисну помилку (таке рішення не є обов'язковим для публікації, воно надсилається журналісту, керівнику ЗМІ та особі, яка звернулася із зверненням);

– заява Комісії: у випадках, коли журналіст чи ЗМІ порушили норми журналістської етики, порушили право громадськості на отримання правдивої інформації або загрожують іміджу українських ЗМІ (ця заява надсилається не лише журналістам, керівникам ЗМІ, які стали об'єктом слухань Комісії, та особі, яка звернулася із зверненням, але й розповсюджується серед журналістів, які підписали Кодекс етики українського журналіста. ЗМІ можуть оприлюднити заяву на власний розсуд);

– заява у формі публічного осуду: коли журналісти або ЗМІ свідомо порушують норми журналістської етики. Заява Комісії про публічний осуд розповсюджується якнайширше всіма доступними Комісії засобами. Комісія та Секретаріат Комісії докладають зусиль для того, щоб заява про публічний осуд була оприлюднена якомога більшою кількістю ЗМІ [138].

Втім варто наголосити, що рішення Комісії є актами реагування на порушення журналістської етики та стандартів професійності, які не

забезпечені мірами примусу, а отже – не можуть мати ні яких юридичних наслідків.

Таким чином, можемо узагальнити, що гарантії професійної діяльності журналістів в Україні об'єктивуються у межах:

1) системи нормативно-правових актів, які встановлюють загальні гарантії щодо дотримання і захисту основних прав і свобод як людини і громадянина, так і професійних журналістів від посягань на свободу висловлювання думок, отримання інформації, від переслідування за висловлювання ідей тощо;

2) системи нормативно-правових актів, які встановлюють конкретні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні, деталізуючи їхні професійні права, умови праці та рамки правової поведінки осіб, взаємодіючих з журналістами під час реалізації ними їхнього соціального призначення;

3) системи рекомендаційних актів, які покликані просувати та зміцнювати механізми забезпечення свободи слова, захист прав журналістів та розвиток демократії загалом.

Тим не менш, слід ураховувати, що видані за результатом нормотворчої діяльності нормативно-правові акти не є запорукою належного врегулювання правовідносин. Законодавство, якщо його розглядати як самостійну складову правового регулювання, є статичним елементом, а надати «життя» нормі можна лише за допомогою вчинення певних дій або, в деяких випадках, утримання від їх вчинення [142]. Тобто вкрай важливо забезпечити комплексний механізм гарантування професійної діяльності журналістів в Україні, який з-поміж іншого об'єктивуватиме практичний прояв «дієвості» її гарантійного забезпечення.

Відповідно, законодавче закріплення ефективних, дієвих та адекватних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні є однією із ключових передумов забезпечення населення об'єктивною, неупередженою інформацією. Однак не менш важливим є створення системи органів,

(установ), які забезпечуватимуть реалізацію таких гарантій, та матимуть змогу притягувати до відповідальності за їх порушення [143].

У цьому контексті доречно вказати про за даними відкритих джерел, з початку 2021 року Інститут масової інформації зафіксував 197 випадків порушень свободи слова, 99 випадків перешкоджання, 24 побиття, 18 випадків обмеження доступу, 16 випадків кіберзлочинів, 13 погроз та вісім випадків цензури. Тим часом кількість доведених до судового рішення справ становить трохи більш ніж 10% зафіксованих випадків порушень проти журналістів та їхньої законної професійної діяльності. Фахівці Інституту масової інформації зазначають, що, окрім суб'єктивних причин, які впливають на загальну ситуацію (неналежний професійний рівень правоохоронців, корупція тощо), є й об'єктивні причини, які ускладнюють розслідування правопорушень проти журналістів. Зокрема, відсутність у законодавстві України можливості реагувати на ті чи інші порушення [143].

З іншого боку, у 2023 році експерти Інституту масової інформації зафіксували 150 випадків порушень свободи слова. З цієї кількості 67 злочинів були вчинені Росією внаслідок її повномасштабного вторгнення в Україну. Серед російських злочинів на українській території – вбивства журналістів, їхні викрадення, обстріли та поранення журналістів, погрози, пошкодження редакцій медіа, кіберзлочини, вимкнення українського мовлення, юридичний тиск, блокування Інтернет-доступу. Й загалом з початку повномасштабного вторгнення Росії на територію України окупанти вбили 70 журналістів, з них 10 – під час виконання професійної журналістської діяльності [172].

При цьому частина порушень свободи слова в Україні у 2023 році була віднесена до відповідальності української сторони. Це включає 83 випадки порушення свободи слова, що, хоча трошки менше, ніж у 2022 році, однак все ще право журналістів на професію достатньо активно порушується з боку приватних осіб, правоохоронців, органів місцевого самоврядування, судової влади, а також представників російської церкви [172].

Отже, проблематика порушень свободи слова та обмежень на професійну діяльність журналістів залишається актуальною в Україні, вимагаючи не тільки наявності законодавчих приписів, але і системи заходів, яка забезпечить їхню реалізацію та ефективний механізм притягнення до відповідальності за порушення. Сукупно такі заходи мають бути спрямовані на створення атмосфери безпеки та незалежності для журналістів, забезпеченими механізмами, процедурами та правилами здійснення, а також компетентністю суб'єктів їхнього втілення.

Підсумовуючи розгляд заявлених питань, можемо узагальнити, що:

– гарантії професійної діяльності журналістів в Україні об'єктивуються у межах: (1) системи нормативно-правових актів, які встановлюють загальні гарантії щодо дотримання і захисту основних прав і свобод як людини і громадянина, так і професійних журналістів від посягань на свободу висловлювання думок, отримання інформації, від переслідування за висловлювання ідей тощо; (2) системи нормативно-правових актів, які встановлюють конкретні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні, деталізуючи їхні професійні права, умови праці та рамки правової поведінки осіб, взаємодіючих з журналістами під час реалізації ними їхнього соціального призначення; (3) системи рекомендаційних актів, які покликані просувати та зміцнювати механізми забезпечення свободи слова, захист прав журналістів та розвиток демократії загалом;

– важливе місце серед таких актів займають міжнародні, які у випадку офіційного визнання юридичної сили становлять об'єднану з національними складову вітчизняного медійного, інформаційного, трудового, соціального іншого законодавства України.

Отже, наразі система чинного законодавства достатньо чітко декларує необхідність гарантійного забезпечення професійної діяльності журналістів в Україні, норми якого розпоршені по низці нормативно-правових актів різної юридичної сили. Важливим у цьому контексті є наявність саморегулюючого фактору, який об'єктивує унормування внутрішньосистемних аспектів

розвитку сфери медіа її представниками. Однак таким актам бракує легітимізації, тобто характерною є відсутність можливості врегулювання ними важливих питань гарантійного забезпечення професійної діяльності журналістів в Україні, що підкріплені мірами державного примусу. Для вирішення цієї проблеми актуальним є повноцінне функціонування інституту співрегулювання, акти якого будуть невід'ємним інструментом унормування питань, що потребують консолідації зусиль всіх зацікавлених сторін щодо створення в Україні ефективної системи гарантування належної реалізації журналістами своєї професійної діяльності та механізмів взаємодії між різними гравцями у медіасфері.

1.4. Види юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні.

Аналіз площин об'єктивізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні загалом формує умовивід, що держава взяла на себе обов'язок щодо створення необхідних механізмів, режимів та умов які повною мірою мають гарантувати журналістам дотримання їхніх прав та законних інтересів під час виконання ними своєї професійної діяльності [68].

Для більш вичерпного розуміння означеного правового явища вбачаємо за необхідне розкрити видову характеристику саме юридичних гарантій, адже за загальним правилом класифікаційний розподіл сприяє належному орієнтуванню в їхньому різноманітті. Окрім того, питання про класифікацію видів гарантій багато в чому визначає вирішення завдань їх подальшого вивчення, аналізу механізму їх дії, також це важливо для успішного розгляду шляхів їх подальшого розвитку і вдосконалення. Наукова класифікація гарантій має велике значення для з'ясування [51, с. 81] їхньої специфіки.

Зазначимо, що вчені загалом погоджуються, що різновидів гарантій існує надзвичайно багато. Зокрема, як приклад, В. Мельник виокремлює:

(1) фінансово-економічні гарантії як речові засоби забезпечення ефективності реалізації прав і свобод [41, с. 197]; (2) соціальні гарантії як засоби і умови забезпечення свободи і особистої недоторканості; (3) правозахисні гарантії як систему засобів, способів, умов, завдяки яким забезпечується ефективна реалізація людиною свого права на захист [160]; (4) процесуальні гарантії як закладена в процесуальній формі система правових засобів, які забезпечують встановлення об'єктивної істини і справедливості правосуддя, можливість всіма суб'єктами кримінального процесу реалізувати свої права, свободи й обов'язки, досягнення мети і виконання завдань судочинства [158]; (5) організаційні гарантії як такі, що здатні забезпечити дотримання процедурних заходів; (6) гарантії на охорону праці як таких, що регулюють умови праці на робочому місці, безпеку технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови праці [64; 115].

Окремо зазначимо, що у дискурсі гарантій здійснення певної діяльності виокремлюються загальні гарантії, що є притаманними для всіх суб'єктів за звичайних умов та спеціальні, що є функціональними у випадку настання певних обставин. Також на прикладі класифікації гарантій депутатської діяльності виділяються: (1) за радянських часів: а) дві групи гарантій: гарантії діяльності депутатів щодо виконання ними своїх повноважень і гарантії особи депутата; б) соціально-економічні, політичні, організаційні та правові; в) економічні, політичні, соціальні, ідеологічні та правові; г) політичні, ідеологічні, економічні та юридичні гарантії; (2) вітчизняні сучасні: а) дві групи: гарантії їхніх трудових прав; основні гарантії їхньої діяльності [166, с. 321–322]; б) чотири групи: соціально-економічні та трудові; політичні; організаційні та інформаційні; особисті [129, с. 112]; в) дві групи: нормативно-правові (нормативно-правові акти) та організаційно-правові (соціальні, матеріальні, процесуальні, а також депутатську недоторканність) [6, с. 38–39; 80, с. 172].

Тому не викликає подиву той факт, що гарантії професійної діяльності журналістів в загальному дослідниками розподіляються на дві групи: (1) організаційно-правові гарантії, що їх забезпечують органи загальної компетенції і органи спеціальної компетенції; (2) нормативно-правові гарантії – сукупність правових норм, які гарантують реалізацію й охорону комплексу прав журналіста [83].

З усім тим у науковій літературі розрізняють чотири види гарантій: економічні, політичні, ідеологічні та юридичні [9; 63, с. 219]. Продовжуючи попередньо зазначений матеріал про юридичні гарантії, слід вказати, що сьогодні існують різноманітні погляди на поняттєвий апарат «юридичні гарантії», однак ці розбіжності визначень, думок і пропозицій не можна вважати хибними, адже розмаїття є міцною основою для системного аналізу проблем гарантування [62, с. 133]. Так, одні автори під юридичними гарантіями розуміють норми права, які передбачають у своїй сукупності правовий механізм, покликаний сприяти реалізації законів та бути правовим інструментарієм усіх найбільш важливих взаємовідносин державних органів та громадян, а також громадян між собою. Другі, що юридичні гарантії – це встановлений державою порядок діяльності державних органів та установ, громадських організацій, спрямований на попередження й припинення посягань на права громадян, на відновлення цих прав і притягнення до відповідальності за їх порушення. Треті, наголошують на тому, що юридичні гарантії – це передбачені законом спеціальні засоби практичного забезпечення прав та свобод людини і громадянина [55, с. 27]. Причому визначити конкретний правовий засіб як правову гарантію можна лише в рамках одного або кількох однорідних правовідносин, спрямованих на досягнення конкретного результату, яке має значення для учасника таких відносин. У будь-яких правовідносинах юридичні гарантії спрямовані на досягнення саме такого результату. Оскільки учасників може бути декілька, не виключено, що різними будуть і їх інтереси, отже, і гарантії можуть бути як однаковими, так і різними, навіть протилежними одна одній [168, с. 109].

Доцільно підтримати думку Я. Кузьменко, що загальні гарантії забезпечують реалізацію прав і свобод людини і громадянина завдяки наявним політичним, економічним, соціальним, ідеологічним та культурним, тобто загальним передумовам, а юридичні (спеціальні) гарантії, належать до таких, що забезпечують реалізацію, охорону і, у разі необхідності, захист прав і свобод людини специфічними правовими засобами [55, с. 29] та формами.

Зокрема Т. Заворотченко у своєму дисертаційному дослідженні наводить наступні ознаки юридичних гарантій: (1) нормативність, яка передбачає визначення гарантій лише в текстах нормативно-правових актів; (2) системність, яка полягає в тому, що всі юридичні гарантії знаходяться в тісному нерозривному зв'язку, є взаємозалежними і взаємопов'язаними, тобто утворюють певну систему; (3) комплексність – у реальному житті юридичні гарантії діють спільно (системно), підкріплюють і взаємно посилюють одна одну; (4) постійність – гарантії прав не припиняють свою дію і не виникають епізодично; (5) юридична надійність, яка відображає, з одного боку, зв'язок гарантій із соціальною ситуацією, а з іншого – стабільність її соціального змісту; (6) реальність, яка полягає в тому, що юридичні гарантії повинні забезпечити особі реальне користування наданими законодавством України правами [34; 55].

Отже, можемо узагальнити, що юридичними гарантіями професійної діяльності журналістів в Україні є нормативно визначена система передумов, наявність яких слугує активізацією захисних, охоронних та забезпечувальних механізмів для повноцінної реалізації журналістами своїх професійних прав та у випадку їхнього порушення – вирівнювання балансу соціальної справедливості. Фактично, вони спрямовані на забезпечення особливого статусу, безпеки, реалізації інших важливих прав саме професійних журналістів [68].

Існує думка, що юридичні гарантії можуть поділятися на ті, що встановлюють загальну можливість здійснення права чи його конкретну реалізацію [168, с. 110].

Втім, на нашу думку, означена класифікація є занадто спрощеною. Тому слід підтримати думку Р. Бондара, що при класифікації таких гарантій слід додержуватися наступних вимог-принципів: (1) коректність – критерії класифікації мають бути єдиними й чіткими; (2) загальність – класифікація має охоплювати все видове розмаїття гарантій; (3) утилітаризм – критерії класифікації мають бути юридично значущими й корисними для правотворчої та правозастосовної практики; (4) ілюстративність – класифікація має бути наочною, зрозумілою, образною; (5) науковість – класифікація має бути об'єктивною, не може спиратися на оціночні параметри і повинна здійснюватися на основі сучасної наукової методології; 6) всебічність – класифікація має здійснюватися за багатьма критеріями, кожен з яких відображав би окремий аспект класифікованого явища [6, с. 39–40].

Зокрема досить розширену класифікацію юридичних гарантій в контексті забезпечення прав та свобод людини надано С. Бобровником, який здійснив їхній розподіл за такими критеріями: (1) за суб'єктами: парламентські; президентські; судові; адміністративні. Зазначені гарантії пов'язані з діяльністю парламенту як гаранта декларування прав людини; президента як гаранта забезпечення прав та свобод людини; уряду як суб'єкта гарантування реалізації проголошених прав та суду як суб'єкта охорони та відновлення порушених прав; (2) за характером юридичної діяльності: правотворчі гарантії, основним змістом яких є конституційне закріплення правового статусу суб'єктів та визначення засобів впливу на порушників; право роз'яснювальні гарантії забезпечують доступ інформації суб'єктам щодо змісту їх прав та свобод; правореалізаційні гарантії створюють умови для використання прав, дотримання заборон та виконання обов'язків як засобу гарантування прав; (3) за напрямками: конституційні гарантії, які мають вищу юридичну силу, є основою правових гарантій, спрямованих на

охорону Конституції України та передбачених нею інститутів; процесуальні гарантії, що забезпечують процес реалізації прав суб'єктів та охороняють їх інтереси в процесі здійснення юридично-значущих дій; (4) за змістом: нормативні гарантії, які визначаються як норми-принципи щодо невідчужуваності, непорушності, невичерпності, рівності прав і свобод людини; організаційні гарантії, які характеризуються як статус спеціальних суб'єктів, що сприяють реалізації прав. Серед них народ, держава, владні та судові органи, уповноважений із прав людини, органи прокуратури, місцевого самоврядування, правоохоронні органи, адвокатура та міжнародні організації; (5) за статусом: превентивні гарантії, що сприяють попереджуванню порушень суб'єктивних прав та невиконанню юридичних обов'язків; охоронні, що передбачають можливість закріплення заходів впливу у випадку скоєння порушень гарантованих державою прав; каральні, тобто реальна можливість застосування до порушників заходів примусового характеру від імені держави; (6) за характером у цілому: розвинутість та несуперечливість приписів, що закріплюють права людини; ефективна система нагляду за дотриманням прав і свобод особи; наявність заходів, що забезпечують відновлення порушеного права. Вчений досить влучно уточнює, що призначенням відображених гарантій є забезпечення найсприятливіших умов щодо реалізації людиною наданих їй конституцією прав та свобод, а також їх ефективного захисту [5, с. 123–128; 55, с. 29–30]. Зрозуміло, що будь-який поділ на групи є достатньо умовним, адже він залежить від позиції конкретного автора, тому варіації можуть бути різноманітними.

Відповідно, класифікуючи юридичні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні доцільним вбачається їхній розподіл на такі групи:

1) за рівнем нормативної фіксації:

– національні (наприклад, право кожного на інформацію, свободу думки і слова, вільне висловлювання своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в іншій формі на свій вибір [50]. Крім ст. 34, у Конституції

України є норми які гарантують наступне: ідеологічний плюралізм і заборону цензури (ст. 15); обмеження конфіденційної інформації про особу (ч. 2 ст. 32); право на ознайомлення з відомостями про себе в органах державної влади, в органах місцевого самоврядування, установах і організаціях (ч. 3 ст. 32); право вільного доступу і поширення інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів, предметів побуту (ч. 2 ст. 50) тощо);

– міжнародні (наприклад, повага до конфіденційності; право кожної людини на пошук, передавання й одержування інформації та ідей незалежно від кордонів; право кожної людини на законну свободу пересування й свободу вибору місця проживання в межах території держави, а також право залишати країну тощо [132]);

2) за сферою дії:

– загальні (наприклад, гарантії криміналізації перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, його переслідування чи посягання на життя);

– індивідуальні (наприклад, ті, що містяться у Женевських конвенціях і стосуються захисту журналістів, які працюють у конфліктних зонах);

3) за спрямуванням:

– захисні (наприклад, ЗМІ зобов'язані забезпечувати журналістів, відряджених у райони ведення бойових дій, не лише належними документами, знаковими, сигнальними та іншими засобами позначення особи представника преси, а й засобами, призначеними для захисту від уражень вогнепальної зброї, осколкових уражень, а також медичними аптечками. Журналісти та інші працівники, які відряджені працювати в райони ведення воєнних (бойових) дій та/або на тимчасово окуповану територію України, підлягають обов'язковому страхуванню за рахунок роботодавця у разі заподіяння шкоди їхньому життю і здоров'ю у зв'язку з виконанням професійних обов'язків [94]);

– регулятивні (наприклад, журналісти допускаються на військові об'єкти Національної гвардії України з дотриманням установленого

законодавством України режиму доступу до інформації з обмеженим доступом [99]);

– охоронні (наприклад, недоторканість журналістів під час реалізації професійної діяльності охороняється кримінальним законом. Зокрема держава має сприяти створенню та підтримці діяльності механізмів раннього попередження і швидкого реагування, таких як гарячі лінії, Інтернет-платформи чи цілодобові пункти звернення у надзвичайних ситуаціях, медіаорганізаціями чи організаціями громадянського суспільства, щоб гарантувати наявність у журналістів та інших медіаучасників негайного доступу до засобів захисту, коли їм щось загрожує. Якщо такі механізми створюються й керуються державою, вони повинні бути під прискіпливим наглядом громадянського суспільства та гарантувати захист викривачам інформації і джерелам, які хочуть бути анонімними [171]);

– забезпечувальні (наприклад, держава має позитивне зобов'язання сприяти створенню сприятливого середовища для свободи вираження думок, як офлайн, так і онлайн, у якому кожен може реалізувати своє право на свободу вираження думок і ефективно брати участь у публічних дебатах, незалежно від того, чи схвально сприймає їх погляди держава, чи має інші. Таке середовище охоплює права на конфіденційність і захист даних, а також право на доступ до інформації з питань, що становлять суспільний інтерес, якою володіють державні органи, яка необхідна для реалізації права на свободу вираження поглядів. Окрім того, держава має забезпечити прозорість власності, організації та фінансування ЗМІ та сприяти медіаграмотності, щоб забезпечити людей інформацією та критичним усвідомленням того, що вони потребують доступу до різноманітної інформації та повної участі в мультимедійній екосистемі [238]);

4) за юридичною силою:

– обов'язкові (наприклад, забезпечення безпеки для журналістів, включаючи захист від фізичних, психологічних або правових переслідувань);

– не обов'язкові (наприклад, Комітет міністрів Ради Європи рекомендує повністю підтримувати й співпрацювати з Платформою Ради Європи для захисту журналістики та безпеки журналістів, і отже, допомагати посилювати спроможність органів Ради Європи попереджати й ефективно відповідати на погрози й насильство щодо журналістів та інших медіаучасників [171]).

З означеного вбачається логічним узагальнення, що юридичні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні є інструментом забезпечення, охорони та захисту прав і законних інтересів журналістів під час реалізації ними професійної діяльності задля створення умов для безперешкодної реалізації свободи слова, вираження думок та права громадян на отримання інформації. Їхнє існування та належна реалізація є основною умовою для розвитку вільного та різнобічного інформаційного простору, який здатний задовольнити суспільний запит на інформаційне забезпечення [68].

Уточнюючи концепт «задоволення суспільного запиту на інформаційне забезпечення» вважаємо за необхідне вказати, що його сутність пов'язана із суспільним інтересом до інформації загалом.

Згідно духу Конвенції Ради Європи про доступ до офіційних документів (Конвенції Тромсе) [48] – це турбота громадян про управління державними справами, що, зокрема, гарантовано і ст. 38 Конституції України [50; 169]. Преамбула вказаної конвенції зазначає, що здійснення права доступу до офіційних документів забезпечується наступним чином: надає суспільству джерело інформації; допомагає громадськості формувати думку про стан суспільства та про державні органи; сприяє єдності, результативності, ефективності та підзвітності державних органів, допомагаючи, тим самим, підтверджувати їхню легітимність [48].

Можемо припустити, що суспільний запит на інформаційне забезпечення визначається інтересом суспільства в доступі до різноманітної інформації для задоволення його соціальних, економічних та культурних потреб. Цей запит охоплює різні аспекти життя і взаємодії громадян, організацій, урядових структур та інших суб'єктів. Основні аспекти

суспільного запиту на інформаційне забезпечення визначені в низці нормативно-правових актів, які включають:

– доступ до інформації. Громадяни та організації мають право на доступ до різноманітної інформації, яка стосується суспільства, урядових рішень, законодавства, соціальних програм, інвестиційні можливості, фінансові показники тощо (наприклад, ст. 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації»);

– транспарентність влади. Суспільство вимагає транспарентності та відкритості в діяльності владних структур. Інформаційне забезпечення грає роль у забезпеченні громадян інформацією про дії уряду та органів влади (наприклад, ст. 3 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»);

– соціальну інтеграцію. Суспільний запит на інформаційне забезпечення також визначається потребою в інформації для соціальної інтеграції, включаючи адаптацію до змін у суспільстві, сприяння рівності та взаєморозумінню (наприклад, ст. 2 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»).

Таким чином, сприяння цим аспектам з боку реалізації професійної діяльності журналістів допоможе покращити ефективність системи інформаційного забезпечення в контексті задоволення потреб суспільства в інформації та сприятиме його сталому розвитку.

Уточимо, що загалом інформаційне забезпечення – це комплексна ресурсна система, що включає інформаційні ресурси, інформаційні технології, технічні засоби та програмне забезпечення, сукупна дія яких спрямована на задоволення інформаційних потреб для вирішення соціальних, економічних і управлінських завдань [20, с. 89].

У контексті суспільного запиту на інформаційне забезпечення йдеться про ключовий елемент для ефективного функціонування соціальних, економічних та управлінських систем, який пов'язаний із: (1) задоволенням інформаційних потреб суспільства, що забезпечує доступ до необхідної інформації для прийняття обґрунтованих рішень; (2) вирішенням соціальних

завдань, забезпечуючи при цьому інформацією про потреби суспільства, розвиток соціальних програм та оцінку їх ефективності; (3) економічним розвитком, так як у сучасному економічному середовищі інформаційне забезпечення є ключовим фактором для підтримки ефективного управління бізнес-процесами, інноваціями та конкурентоспроможністю підприємств; (4) управлінськими рішеннями, адже для управління організаціями та державними структурами необхідна розширена інформація, а інформаційне забезпечення надає інструменти для збору, аналізу та використання даних для прийняття стратегічних та тактичних рішень; (5) рівнем технічних засобів та програмного забезпечення, які дозволяють ефективно обробляти, зберігати і передавати інформацію.

Отже, інформаційне забезпечення стає джерелом конкурентної переваги для країни, компанії чи іншої організації, яка знаходиться в центрі інформаційної економіки. Воно визначає ефективність та конкурентоспроможність суспільства в умовах постійних змін і розвитку технологій.

Тому серед низки можливих варіацій групування досліджених гарантій, на нашу думку, найбільш інформативною є та, що репрезентує сферову приналежність їхньої об'єктивізації у межах інформаційного забезпечення суспільних потреб. Йдеться зокрема про: (1) забезпечення свободи слова та інформаційної доступності (заборона тиску та несанкціонованого втручання у роботу журналіста, захист джерел отримання інформації, заборона цензури, забезпечення прозорості та відкритості владних структур тощо); (2) забезпечення професійності (наявність етичних норм та правил поведінки, що відповідають стандартизованому представленню журналістами їхньої професійної діяльності, а також системи контрольних-наглядових заходів внутрішнього та зовнішнього спрямування); (3) забезпечення безпеки (наявність механізмів охоронної спрямованості щодо професійної діяльності журналіста, кримінально-правового захисту у разі фізичної небезпеки (у тому числі переслідувань і погроз)); (4) забезпечення професіоналізму (наявність

процедур професійної підготовки та навчання, програм професійного розвитку) [68].

Підсумовуючи розгляд заявлених питань, можемо узагальнити, що:

– юридичними гарантіями професійної діяльності журналістів в Україні є нормативно визначена система передумов, наявність яких слугує активізацією захисних, охоронних та забезпечувальних механізмів для повноцінної реалізації журналістами своїх професійних прав та у випадку їхнього порушення – вирівнювання балансу соціальної справедливості;

– юридичні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні доцільно класифікувати за такими критеріями: (1) за рівнем нормативної фіксації: національні та міжнародні; (2) за сферою дії: загальні та індивідуальні; (3) за спрямуванням: захисні, регулятивні, охоронні та забезпечувальні; (4) за юридичною силою: обов'язкові та не обов'язкові; (5) за сферовою приналежністю їхньої об'єктивізації у межах інформаційного забезпечення суспільних потреб: забезпечення свободи слова та інформаційної доступності; забезпечення професійності; забезпечення безпеки; забезпечення професіоналізму.

Отже, означений матеріал чітко демонструє важливість наявності та ефективності юридичних гарантій для професійної діяльності журналістів в Україні.

Висновки до Розділу 1

1. Визначено роль журналістики через призму минулих десятиліть та сучасності. З'ясовано, що її розкриття здійснюється у рамках обмежень відповідних політичних, економічних та соціокультурних контекстів. Уточнюється, що до основних завдань журналістики в суспільстві відносяться такі як: спостереження та отримання інформації; участь у громадському житті через коментарі, поради та пропаганду; надання доступу

для висвітлення різноманітних поглядів. Узагальнено, що загалом для дослідження професійної ідентичності та ролі журналістів бракує загальної теоретичної основи, яка б пов'язувала індивідуальне ставлення журналістів з журналістикою як соціальним інститутом чи сферою. Виявлено, що знання про журналістику базуються на методологічному індивідуалізмі, адже намагання зробити висновки про «журналістику», узагальнюючи відповіді журналістів при опитуванні є одностороннім, що не враховує притаманну їй векторність. Водночас нормативні підходи та більшість досліджень політичної комунікації не ґрунтуються на поглядах, практиках та досвіді журналістів.

2. Прийнято рішення під терміном «журналіст» розуміти фізичну особу, яка у штаті зареєстрованої медіа чи самостійно займається отриманням, збором, опрацюванням та поширенням інформації серед невизначеного кола осіб за допомогою будь-яких засобів масової комунікації.

3. Виявлено, що загалом професійна діяльність ставить перед особою вимогу постійної оптимізації навичок та знань, які використовуються нею при реалізації права на працю (отримання винагороди за витрачений час і ресурси при її здійсненні). Здійснено аналіз нормативної основи ідентифікації терміну «професійна діяльність журналіста». Визначено, що в Законі України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста» та в інших нормативно-правових актах є протиріччя щодо визначення професійної діяльності журналіста загалом, у тому числі – його статусу, що у практико-реалізаційному прояві зумовило ситуацію при якій необхідно застосовувати функціональне визначення журналістики, що не повною мірою узгоджується з профільними законодавчими нормами. Запропоновано під професійною діяльністю журналіста розуміти вид соціальної діяльності, який передбачає професійну (фахову) реалізацію журналістської функції, яка на легальній (з отриманням документів дозвільного характеру, що засвідчують відповідний статус), оплатній основі задовольняє суспільну потребу в актуальній,

об'єктивній, достовірній, точній та етично представленій інформації щодо важливих подій та явищ з метою формування у останніх узгодженої громадської думки в контексті її сприйняття.

4. Виявлена необхідність розмежування інформаційних та публіцистичних матеріалів, що створюються професійними журналістами у межах їхньої діяльності. Акцентується, що журналіст лише відтворює інформацію, а не створює її. Висунуто припущення, що до професійної діяльності журналіста відносяться наступні види діяльності: збирання, обробка, коментування, зберігання, підготовка інформації до поширення, випуск та розповсюдження інформаційної продукції з конкретною метою.

5. Під незалежною діяльністю журналістів запропоновано розуміти різновид соціальної діяльності, який безпосередньо пов'язаний з реалізацією журналістської функції, однак не потребує фаховості, як провідної ознаки підтвердження професіоналізму журналіста та обов'язковості отримання прибутку від її здійснення. Уточнюється, що її специфіка детермінується відсутністю цензури (окрім власно встановленої) та прив'язки до конкретного суб'єкта у сфері медіа. Тобто журналісти вільні у питаннях обрання теми та інтерпретації її проблематики, не зобов'язані здійснювати поширення інформації систематично або регулярно, а також не підпадають під сферу дії законодавства, що встановлює механізми забезпечення професійної діяльності журналістів. Висунуто застереження, що для того, щоб їхня діяльність підпадала під сферу дії цього законодавства має бути запроваджений (функціонувати) публічний реєстр незалежних журналістів, відображення відомостей про яких свідчитиме про згоду останніх дотримуватися етичних правил та стандартів журналістської діяльності, нести відповідальність за порушення законодавства у сфері медіа. Зазначено, що така думка вимагає низки оптимізуючих змін чинного законодавства. Запропоновано розробити та прийняти закон, який враховуватиме діяльність як професійних журналістів, так і тих, що працюють незалежно від суб'єктів у сфері медіа. Наприклад, це може бути Закон України «Про захист

журналістської діяльності», який визначатиме ознаки професійної, незалежної журналістської діяльності, правові та організаційні основи їхньої реалізації, а також механізми адміністративно-правового регулювання їх належного здійснення.

6. Визначено, що професійна діяльність журналістів в Україні як об'єкт адміністративно-правового регулювання може бути схарактеризована через два паралельних дискурси, зокрема в аспекті: (1) необхідності забезпечення владним впливом сукупності суспільних відносин, пов'язаних з поширенням в маси актуальної, об'єктивної, достовірної, точної та етично представлені інформації щодо важливих подій та явищ з метою формування у суспільстві узгодженої громадської думки через механізми забезпечувальної, дозвільної та контрольно-наглядової діяльності уповноважених державою осіб; (2) створення державою усіх необхідних умов та правових можливостей для відповідального виконання професійної журналістської діяльності, здатної задовольнити суспільний запит на інформацію.

7. Узагальнено, що якісна журналістика підтримується журналістською практикою, яка служить суспільним інтересам і ґрунтується на добросовісності та етиці професії. Такі дії, незалежно від того, здійснюються вони професійними журналістами чи іншими авторами, спрямовані на надання точної та надійної інформації, яка відповідає принципам справедливості, незалежності та прозорості, публічної підзвітності та гуманності. Журналістика, яка дотримується цих принципів, повинна бути визнана суспільним благом, щоб підкреслити її ключову роль і цінність для суспільства та заохотити широкий спектр зацікавлених сторін об'єднати зусилля для забезпечення її просування та підтримки, в тому числі – через фінансову підтримку та захист.

8. Визначено, що у відповідності до міжнародної практики Україна, як демократична держава, вправі встановити виключні обмеження для професійної діяльності журналіста (наприклад, під час дії воєнного чи

надзвичайного станів), однак зобов'язана гарантувати, що за типових умов така діяльність ні чим, і ні ким не буде обмеженою.

9. У контексті ідентифікації терміну «гарантія» уточнено, що у досліджуваному контексті вони розглядаються подвійно: (1) з позиції професійного журналіста як правосуб'єктної особи, яка наділена можливістю безперешкодної реалізації своїх прав та свобод; (2) з позиції держави і її уповноважених органів як відповідальних суб'єктів за можливість реалізації професійним журналістом своєї функціональної діяльності.

10. Диференційовано гарантії професійної діяльності журналістів в Україні на дві групи: загальні гарантії (гарантії прав людини) та професійні гарантії (притаманні діяльності виключно професійного журналіста) з уточненням, що вони встановлюються державою у межах нормативно-правових актів задля утвердження правил здійснення професійної діяльності журналістів, системи та процедур захисту для осіб, які такою діяльністю займаються на законних підставах, забезпечуючи тим самим дотримання конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері.

11. У ході аналізу законодавчих положень та проєктних варіацій їх закріплення щодо визначення системи гарантій професійної діяльності журналістів в Україні виявлена фрагментарність їхнього висвітлення, наявність важливих з таких, однак відсутність їх у систематизованій об'єктивізації.

12. Визначено, що гарантії професійної діяльності журналістів в Україні характеризуються поєднанням двох парадигм сприйняття цінності журналістичної діяльності, адже з одного боку, держава має зобов'язання перед соціумом в аспекті гарантування кожному, що інформація, яка поширюється через засоби масової комунікації є достовірною, перевіреною та доступною до ознайомлення кожним. У цьому випадку йдеться про те, що професійні журналісти мають бути забезпечені усім необхідним для можливості реалізації своєї соціальної функції, активно та плідно співпрацювати з державою у різних напрямках на засадах партнерства. З

іншого боку, професійні журналісти мають бути незалежними спостерігачами, які повинні мати як гарантії недоторканості в професійному аспекті, так і користуватися сукупністю встановлених механізмів та інструментів, які спрямовані на забезпечення дотримання правових норм, які надають можливість останнім бути в «безпеці» під час реалізації своєї професійної діяльності (у тому числі висвітлюючи інформацію, що може не збігатися з думкою офіційних представників влади).

13. Доведено, що гарантіями професійної діяльності журналістів в Україні є: соціальний захист, акредитація як інструмент сприяння в їх професійній діяльності, особиста безпека, заборона втручання та перешкоджання професійній діяльності, охорона джерел та захист зібраної інформації, свобода участі в професійних асоціаціях тощо. Узагальнено, що змістом означених гарантій є сукупність наявних в державі інструментів та заходів їхньої реалізації, що забезпечують з одного боку – дотримання основних прав і свобод людини і громадянина, природа яких надавати найвищий захист журналістам, які висвітлюють точну та достовірну інформацію відповідно до стандартів професії, а з іншого боку – виконання і захист прав та інтересів професійних журналістів у процесі реалізації ними їх соціальної функції.

14. У межах загальної характеристики нормативного вияву гарантій професійної діяльності журналістів в Україні визначено, що Верховна Рада України, як законодавчий орган приймає Закони України та постанови. Вона проводить парламентські слухання за допомогою яких відбувається активізація нормотворчої діяльності органів виконавчої влади на основі наданих рекомендацій і пропозицій. Окремо визначено, що при Верховній Раді України створений інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, акти якого мають індивідуальний або рекомендаційний чи роз'яснювальний характер. Схарактеризовано акти Президента України та Кабінету Міністрів України як суб'єктів нормотворчої діяльності у сфері гарантування професійної діяльності журналістів в Україні, захисту та

забезпечення їхніх професійних прав. Уточнюється, що найбільшу кількість нормативно-правових актів у досліджуваній площині видають міністерства та центральні органи виконавчої влади.

15. Звернено увагу на гарантії професійної діяльності журналістів в Україні, які об'єктивуються у межах міжнародних актів та у випадку офіційного визнання юридичної сили становлять об'єднану з національними складову вітчизняного медійного, інформаційного, трудового, соціального іншого законодавства України. Визначено, що окрему ланку з таких займають акти рекомендаційного характеру, які також просувають ідею дотримання прав і свобод журналістів. Уточнюється, що попри те, що ці акти не мають регуляторного характеру, вони впливають на формування суспільної думки та стимулюють міжнародні організації до прийняття міжнародних документів.

16. Узагальнюється, що гарантії професійної діяльності журналістів в Україні об'єктивуються у межах: (1) системи нормативно-правових актів, які встановлюють загальні гарантії щодо дотримання і захисту основних прав і свобод як людини і громадянина, так і професійних журналістів від посягань на свободу висловлювання думок, отримання інформації, від переслідування за висловлювання ідей тощо; (2) системи нормативно-правових актів, які встановлюють конкретні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні, деталізуючи їхні професійні права, умови праці та рамки правової поведінки осіб, взаємодіючих з журналістами під час реалізації ними їхнього соціального призначення; (3) системи рекомендаційних актів, які покликані просувати та зміцнювати механізми забезпечення свободи слова, захист прав журналістів та розвиток демократії загалом.

17. Доведено, що наразі система чинного законодавства достатньо чітко декларує необхідність гарантійного забезпечення професійної діяльності журналістів в Україні, норми якого розпорошені по низці нормативно-правових актів різної юридичної сили. Важливим у цьому контексті є наявність саморегулюючого фактору, який об'єктивує унормування внутрішньосистемних аспектів розвитку сфери медіа її представниками.

Однак таким актам бракує легітимізації, тобто характерною є відсутність можливості врегулювання ними важливих питань гарантійного забезпечення професійної діяльності журналістів в Україні, що підкріплені мірами державного примусу. Визначено, що для вирішення цієї проблеми актуальним є повноцінне функціонування інституту співрегулювання, акти якого будуть невід'ємним інструментом унормування питань, що потребують консолідації зусиль всіх зацікавлених сторін щодо створення в Україні ефективної системи гарантування належної реалізації журналістами своєї професійної діяльності та механізмів взаємодії між різними гравцями у медіасфері.

18. Визначено, що юридичними гарантіями професійної діяльності журналістів в Україні є нормативно визначена система передумов, наявність яких слугує активізацією захисних, охоронних та забезпечувальних механізмів для повноцінної реалізації журналістами своїх професійних прав та у випадку їхнього порушення – вирівнювання балансу соціальної справедливості. Уточнено, що фактично, вони спрямовані на забезпечення особливого статусу, безпеки, реалізації інших важливих прав саме професійних журналістів.

19. Проаналізовано думки вчених щодо варіацій групового розподілу юридичних гарантій як правового явища. Згруповано юридичні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні за такими класифікаційними напрямками: (1) за рівнем нормативної фіксації: національні та міжнародні; (2) за сферою дії: загальні та індивідуальні; (3) за спрямуванням: захисні, регулятивні, охоронні та забезпечувальні; (4) за юридичною силою: обов'язкові та не обов'язкові. Окремо зазначено, що серед низки можливих варіацій їхнього групування найбільш інформативною є та, що репрезентує сферову приналежність їхньої об'єктивізації у межах інформаційного забезпечення суспільних потреб. Йдеться зокрема про: (1) забезпечення свободи слова та інформаційної доступності (заборона тиску та несанкціонованого втручання у роботу журналіста, захист джерел отримання інформації, заборона цензури, забезпечення прозорості та відкритості

владних структур тощо); (2) забезпечення професійності (наявність етичних норм та правил поведінки, що відповідають стандартизоване представлення журналістами їхньої професійної діяльності, а також системи контрольних наглядних заходів внутрішнього та зовнішнього спрямування); (3) забезпечення безпеки (наявність механізмів охоронної спрямованості щодо професійної діяльності журналіста, кримінально-правового захисту у разі фізичної небезпеки (у тому числі переслідувань і погроз)); (4) забезпечення професіоналізму (наявність процедур професійної підготовки та навчання, програм професійного розвитку).

20. Узагальнено, що юридичні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні є інструментом забезпечення, охорони та захисту прав і законних інтересів журналістів під час реалізації ними професійної діяльності задля створення умов для безперешкодної реалізації свободи слова, вираження думок та права громадян на отримання інформації. Стверджується, що їхнє існування та належна реалізація є основною умовою для розвитку вільного та різнобічного інформаційного простору, який здатний задовольнити суспільний запит на інформаційне забезпечення.

21. Визначено, що сутність концепту «задоволення суспільного запиту на інформаційне забезпечення» пов'язана із суспільним інтересом до інформації загалом. Узагальнено, що це інтерес суспільства в доступі до різноманітної інформації для задоволення його соціальних, економічних та культурних потреб. Цей запит охоплює різні аспекти життя і взаємодії громадян, організацій, урядових структур та інших суб'єктів ґрунтуючись на: (1) праві доступу до інформації; (2) транспарентності влади; (3) соціальній інтеграції.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ НАПРЯМКІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ

2.1. Процедура акредитації журналістів як одна із юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні.

За міжнародним контекстом передбачається, що держави вправі накладати певні обмеження на право журналістів збирати інформацію, наприклад, забороняти входити на військові чи цивільні об'єкти або відвідувати певні судові засідання. Однак декларується, що як і будь-які обмеження свободи вираження поглядів, обмеження збору новин мають відповідати трискладовому критерію: вони мають бути передбачені законом, служити законній меті та бути необхідними для досягнення цієї мети [73].

Загальним джерелом конфлікту щодо збору новин є право журналістів отримати фізичний доступ до урядових будівель. З одного боку, професійному журналісту має бути дозволено відвідувати засідання парламенту та інших державних органів, щоб вони могли висвітлювати політичні події та виконувати свою соціальну місію. З іншого боку, у деяких будівлях може просто бракувати можливостей для розміщення кожного зацікавленого журналіста або можуть виникнути законні побоювання, що велика присутність медіа стане на заваді ефективній діяльності цього органу влади [73].

Щоб запобігти переповненню прес-галереї, досить часто застосовною є процедура акредитації, яка зазвичай передбачає можливість для журналіста подати заявку на прес-картку, яку необхідно пред'явити при вході для отримання доступу на висвітлення конкретного заходу. Однак означена процедура є застосовною і для надання можливості останнім відвідування певної території [73].

Загалом переваги акредитаційної процедури є значними (починаючи від контролю якості до забезпечення безпеки), однак вони не облишені низки проблемних питань. Зокрема органи влади досить часто відмовляють журналістам у видачі прес-картки, вбачаючи таких критично налаштованим або вимагають наявності такої картки в ситуаціях, коли в цьому немає необхідності. Щоб вирішити ці проблеми, різні міжнародні організації розробили стандарти, яким повинні відповідати процедури акредитації з боку держави [73].

З цього приводу Комітет з прав людини ООН заявив, що: «тест на необхідність» означає, що процедура акредитації не повинна бути інструментом для політичного втручання у діяльність професійного журналіста та медіа. Крім того, кількість акредитованих журналістів, яким дозволено бути присутніми на заході, може бути обмежена лише тоді, коли є очевидні проблеми з розміщенням усіх бажаючих» ... «відповідні критерії для схеми акредитації мають бути конкретними, справедливими та обґрунтованими, а їх застосування має бути прозорим» [210] Далі в усіх наступних Спільних деклараціях Спеціального доповідача ООН з питань свободи поглядів і вираження поглядів, Представника ОБСЄ з питань свободи ЗМІ та Спеціального доповідача ОАД з питань свободи вираження поглядів визначається, що: «схеми акредитації для журналістів доречні лише тоді, коли це необхідно для надання їм привілейованого доступу до певних місць та/або подій; такі схеми повинні контролюватися незалежним органом, а рішення щодо акредитації повинні прийматися відповідно до справедливого та прозорого процесу, заснованого на чітких та недискримінаційних критеріях, опублікованих заздалегідь. Акредитація ніколи не повинна підлягати відкликанню лише на підставі змісту окремої роботи журналіста» [216].

ОБСЄ також наголосила: «журналісти не повинні втрачати акредитацію на підставі змісту своїх публікацій» ... «держави-члени утримаються від вжиття обмежувальних заходів, таких як позбавлення журналіста акредитації або його виключення через зміст репортажів» [190].

Як бачимо, для того, щоб національні процедури акредитації відповідали міжнародним стандартам, вони повинні, як мінімум: (1) здійснюватись із дотриманням прозорості процедури; (2) ґрунтуватися на конкретних, недискримінаційних та розумних критеріях, опублікованих заздалегідь; (3) застосовуватись лише в обсязі, який є виправданий справжніми обмеженнями простору чи обставинами; і (4) не допускати скасування акредитації на підставі результатів роботи конкретного журналіста чи медіа [73].

Уточнимо, що в Україні інститут акредитації існує досить давно. Так, станом на середину 2023 року у вітчизняному законодавстві термін «акредитація» використовується у понад 20 нормативно-правових актів [157]. Якщо узагальнити усі легальні визначення, під цим терміном розуміється: (1) процедура (наприклад, наказ Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції з контролю якості пально-мастильних матеріалів та спеціальних рідин у державній авіації України Міноборони України» від 08 грудня 2016 р. № 662 [98]) або процес (наприклад, Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом стосовно конфіденційності та забезпечення збереження інформації від 21 жовтня 2021 р.[65]); (2) що оформлюється у письмовій формі та є офіційним документом відповідного зразка (наприклад, Положення про акредитацію журналістів і технічних працівників засобів масової інформації при Верховній Раді України, затверджене постановою Верховної Ради України від 1 липня 2014 р. № 1549-VII [103]); (3) який видається національним органом з акредитації (наприклад, Імплементативний Регламент Комісії (ЄС) 2018/2067 від 19 грудня 2018 р. про верифікацію даних і акредитацію верифікаторів згідно з Директивою Європейського Парламенту і Ради 2003/87/ЄС від 19 грудня 2018 р. № 2018/2067 [39] або Технічний регламент радіообладнання, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24 травня 2017 р. № 355 [107]); (4) та в якому держава визнає або підтверджує відповідність стандартам (наприклад, Положення про

акредитацію закладів вищої освіти і спеціальностей у закладах вищої освіти та вищих професійних училищах, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2001 р. № 978 [104]).

Таким чином, відповідно до національного дискурсу, акредитація з позиції процедурного аспекту розуміється як процес здійснення національним органом акредитаційних дій, результатом яких є визнання державою відповідного рівня «допуску», що надає право на здійснення певної діяльності, яке підтверджується документально.

Таке визначення є прийнятним, адже, як приклад, у Конвенції про статус кореспондента, який є представником засобу масової інформації держави-учасниці Співдружності Незалежних Держав в інших державах Співдружності від 16 квітня 2004 р., акредитація визначається як необхідна процедура, яку проводить уповноважений акредитаційний орган влади результатом якої є отримання журналістом акредитаційного документа на визначений термін [73].

Аналіз нормативно-правових актів, що регулюють порядок проведення акредитації журналістів для спостереження за роботою публічних органів держави чи заходів свідчить, що акредитація професійного журналіста на виконання своєї професійної діяльності може бути: тимчасовою (як приклад, Положення про порядок акредитації представників засобів масової інформації при обласній раді на період висвітлення її сесійної діяльності, затверджене рішенням Чернігівської обласної ради від 26 січня 2007 р. передбачає, що тимчасова акредитація надається журналісту або технічному працівнику ЗМІ на термін, що не перевищує 30 днів для виконання конкретного редакційного завдання, доручення по висвітленню роботи Чернігівської обласної ради, або для заміщення постійно акредитованого журналіста у разі його хвороби, відпустки, відрядження [84]) та постійною (наприклад, постійна акредитаційна картка видається на максимальний період 12 місяців журналістам, які регулярно присутні, або тому, що вони знаходяться в Страсбурзі чи в суміжних регіонах/країнах, або тому, що вони

зобов'язані стежити за роботою Ради Європи на регулярній основі [175]). Крім того, є загальна акредитація та спеціальна. Спеціальна надається під час проведення спеціальних заходів [127]. Також ми погоджуємося із І. Прянішніковою, яка визначала, що спеціальною метою може бути дотримання конституційних принципів діяльності ЗМІ (наприклад, акредитація журналістів і технічних працівників ЗМІ при Верховній Раді України проводиться з метою забезпечення відкритості і гласності діяльності Верховної Ради України, її органів, народних депутатів України; сприяння журналістам, технічним працівникам ЗМІ у виконанні ними своїх професійних обов'язків; надання можливостей для всебічного, об'єктивного та збалансованого висвітлення журналістами, технічними працівниками ЗМІ діяльності Верховної Ради України [103; 127]).

Деякі вчені вважають, що акредитація – це односторонні правовідносини. Наприклад, Р. Головенко вважає, що при таких правовідносинах права наявні лише в акредитованих, а обов'язки – в акредитуєчому органі [15]. При цьому автор посилається на норми Закону України «Про інформацію». Однак, його детальний аналіз дозволяє стверджувати зворотнє. Так, п. 2 ч. 1 ст. 26 зазначеного закону передбачає: «...Відсутність акредитації не може бути підставою для відмови в допуску журналіста, працівника засобу масової інформації на відкриті заходи, що проводить суб'єкт владних повноважень», а далі ч. 6 цієї статті вказується, що: «Журналіст зобов'язаний дотримуватися встановлених суб'єктом владних повноважень правил внутрішнього трудового розпорядку, не перешкоджати діяльності його службових та посадових осіб» [110]. Тобто у журналістів також поряд з правами є і зобов'язання, так само і в органах акредитації є права і обов'язки. Тому правовідносини, які виникають при проведенні акредитації журналіста є двосторонніми [73].

З усім тим, акредитація – це не обов'язок і не єдина легальна можливість висвітлювати діяльність акредитуєчої структури [15], метою акредитації є створення сприятливих умов для здійснення журналістами

професійної діяльності [110], забезпечення відкритості і гласності діяльності органів державної влади [85], об'єктивного висвітлення подій, забезпечення інформування населення та світової спільноти [114].

Відповідно до законодавства України акредитація журналістів повинна здійснюватися із дотриманням наступних принципів: (1) добровільність; (2) безоплатність; (3) відкритість; (4) рівність; (5) справедливість [73].

Слід розуміти, що акредитація є заявною процедурою оскільки проводиться на підставі письмової заяви журналіста (подання засобу масової інформації). У ній зазначаються наступні загальні відомості: прізвище, ім'я та по батькові; адреса; номер засобу зв'язку; адреса електронної пошти (за наявності) або повне найменування медіа і його реєстраційний номер, адреса редакції, засоби зв'язку та журналістів на користь яких подається подання. Далі, залежно від того чи є журналіст представником національного медіа, чи зарубіжного, а також чи є він незалежним журналістом, формується відповідний пакет документів. Зосереджувати увагу на огляді документів журналіста, що є штатним працівником медіа не зовсім доречно з огляду на обмеженість обсягу розкриття проблем цього дослідження. На нашу думку, доцільніше зупинитись на аналізі таких у випадку якщо журналіст працює самостійно [73].

Так, у Положенні про акредитацію журналістів і технічних працівників засобів масової інформації при Верховній Раді України зазначено, що до заяви журналіста і технічного працівника, які є або не є штатними чи позаштатними працівниками вітчизняного або зарубіжного засобу масової інформації, подаються копії документів, що посвідчують особу та засвідчують її професійну належність (паспорт, диплом про освіту, редакційне посвідчення, документ, виданий професійним об'єднанням журналістів, прес-карта), та 2 фотокартки заявника розміром 30x40 мм. Окремо передбачається, що журналіст або технічний працівник, який не є штатним чи позаштатним працівником засобу масової інформації, також

може акредитуватися за поданням засобу масової інформації, з яким він співпрацює [103].

З означеного бачимо, що працюючи самостійно журналісту забезпечено право діяти як від самого себе, так і від імені засобу масової інформації, з яким він співпрацює [73].

Спираючись на вищевикладене, треба зайвий раз зазначити, що акредитація не є дозвільним механізмом для журналістів, її суть полягає виключно у сприянні роботи журналістів та працівників медіа, а також у покращенні співпраці журналістів з суб'єктами владних повноважень у питанні здійснення журналістами своєї законної професійної діяльності [42, с. 94].

Відповідно до вказаного положення, якщо журналіст має акредитаційну картку, він забезпечений правом: входу до приміщень Верховної Ради України; безперешкодного входу на відкриті засідання комітетів, тимчасових комісій Верховної Ради України; допуски до: ложі преси і кулуарів сесійної частини будинку по вул. Грушевського, 5 (крім сесійної зали) під час засідань Верховної Ради України через під'їзд №1; відповідних будинків Верховної Ради України під час брифінгів, прес-конференцій, круглих столів, інших відкритих для засобів масової інформації заходів; відповідних будинків Верховної Ради України під час засідань комітетів, тимчасових комісій Верховної Ради України, якщо комітетом, тимчасовою комісією не прийнято рішення про проведення закритого засідання [103]. Тобто в такому випадку акредитація радше привілей для журналістів, аніж юридична гарантія їхньої професійної діяльності [73].

Окремо слід звернути увагу на те, що у цьому положенні встановлений обов'язок для журналістів крім підтвердження своєї ідентифікації як фізичної особи (надати копію паспорта), особа має довести свою професійну належність. Що законодавець розуміє під професійною належністю журналіста не зрозуміло (в жодному нормативно-правовому акті, що регламентують діяльність медіа чи журналіста це поняття не деталізується).

Можемо лиш припустити, що професійна належність підтверджується наступними документами: диплом про освіту, редакційним посвідченням, документом, що виданий професійним об'єднанням журналістів, прес-картою. Однак не зрозуміло, який диплом про освіту повинен бути (рівень, вид спеціалізації тощо). І загалом в міжнародних стандартах, що регулюють професійну діяльність журналіста зазначено, що відсутність спеціальної освіти (журналістської) не має бути перешкодою для заняття такою діяльністю [73].

Розкриваючи саму процедуру акредитації журналістів уточнимо, що після подання заяви на отримання акредитаційної картки наступними є такі етапи:

– перевірка поданих документів – здійснюється відповідним співробітником суб'єкта владних повноважень (зазвичай це працівники прес-служби);

– прийняття рішення про надання акредитації чи про її відмову. У Законі України «Про інформацію» визначено, що в разі надання визначених в ньому усіх документів, суб'єкти владних повноважень не можуть відмовити заявнику в отриманні акредитації.

Слід додатково вказати, що всі порядки щодо акредитації, які приймаються суб'єктами владних повноважень обов'язково публікуються на їх офіційних веб-сайтах. Суб'єкт владних повноважень може прийняти рішення про спрощений порядок проведення акредитації. Терміни розгляду заяв на отримання акредитації встановлюються кожним суб'єктом владних повноважень в прийнятих та опублікованих порядках.

Наприклад, в п. 12 «Положення про акредитацію журналістів і технічних працівників засобів масової інформації при Верховній Раді України» встановлено, що:

«Про порядок і терміни проведення акредитації Прес-служба повідомляє через газету «Голос України» та шляхом розміщення цієї

інформації на офіційному веб-сайті Верховної Ради України не пізніше ніж за два тижні до дня початку акредитації» [103].

Однак, аналіз розміщених в Інтернеті (на офіційних сторінках) правил здійснення акредитації засвідчує, що зазвичай конкретних термінів щодо надання відповіді на подані заяви не встановлено. Тому вважаємо, що в Закон України «Про інформацію» необхідно внести зміни, – у ч. 2 ст. 26, шляхом доповнення її пунктом 5 наступного змісту:

«суб'єкт владних повноважень приймає рішення про надання чи відмову у наданні акредитації протягом трьох робочих днів з дня прийняття заяви чи подання».

Факультативною стадією досліджуваної процедури є оскарження відмови для акредитації у судовому порядку. Зокрема в судовій практиці є випадки, коли журналісти відстояли передбачену законом гарантію на акредитацію. Наприклад, у 2018 році Бобринецький районний суд Кіровоградської області розглянув адміністративну справу (№ 383/844/17) за позовом журналіста газети «Аграрне життя», якому голова районної ради Кіровоградської області відмовив у акредитації, а тому позивач просив суд визнати відмову протиправною та зобов'язати Раду його акредитувати. З рішення випливає, що журналіст газети «Аграрне життя» звернувся до голови районної ради Кіровоградської області із заявою на акредитацію. До заяви він додав повний перелік документів, однак йому відмовили у акредитації з посиланням на відсутність відповідного Положення про акредитацію журналістів і технічних працівників ЗМІ при районній раді. Суд частково задовольнив позовні вимоги журналіста з тих підстав, що акредитація є гарантією його професійної діяльності, а Закон «Про інформацію» визначає порядок для її одержання. Відмова у акредитації можлива лише у тому разі, коли журналіст подає неповний пакет документів. А таке рішення на підставі «відсутності спеціального положення» є протиправним [35].

З усім тим, держава встановлюючи порядок отримання акредитації журналіста встановлює і порядок припинення такої акредитації. Так, Закон

України «Про інформацію» встановлює, що суб'єкти владних повноважень, що акредитували журналіста, приймають рішення про припинення акредитації у разі: подання ним відповідної заяви; неодноразового грубого порушення ним обов'язків, визначених законом; звернення суб'єкта у сфері медіа, за поданням якого здійснена акредитація [110]. Аналогічний порядок визначений в Постанові Верховної Ради України від 1 липня 2014 р. № 1549-VII. І необхідно відмітити, що перелік підстав для припинення акредитації є вичерпним [73].

Щодо першої та третьої підстави для позбавлення акредитації все зрозуміло – як першому, так і третьому випадку подається заява. А щодо неодноразового грубого порушення ним обов'язків, визначених законом, уточнимо, що «неодноразовим» вважається два і більше порушення правил внутрішнього трудового розпорядку, що встановленні суб'єктом владних повноважень та/або перешкоджання діяльності службових та посадових осіб суб'єкта владних повноважень. Крім того, і перший і другий раз повинні бути зафіксовані і доведені, для підтвердження кваліфікаційної ознаки «неодноразовість». Щодо ознаки «грубе», – однозначної відповіді немає (наприклад, в Кримінальному кодексі України в ст.172, дається наступний варіант грубого порушення законодавства про працю: «незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції»» [53]). На нашу думку, таким у контексті діяльності журналіста можна визначити, наприклад, поширення інформації з обмеженим доступом, яку журналіст отримав маючи право знаходитися у приміщенні органів влади [73].

Зрозуміло, що коли законодавець використовує оціночні категорії яким не дається чіткого визначення – це створює на практиці можливості для зловживань з боку суб'єктів владних повноважень по відношенню до діяльності журналістів. Зокрема Комітет Верховної Ради зі свободи слова

позбавив агенцію журналістських розслідувань «Слідство.Інфо» права відвідування парламенту. Підставою назвали те, що «медіа не відповідає меті акредитації» [19]. Що є підставним та таким, що порушує основоположні права людини. На це вказав і ЄСПЛ у справі Mándli і інші проти Угорщини (заява № 63164/16). Зазначимо, що справа стосувалася зупинення акредитації заявників для роботи в Парламенті як журналістів. Суд виявив, зокрема, що заявники-журналісти, які працюють у різних ЗМІ, висвітлювали питання, які викликають інтерес суспільства – стверджували про незаконні платежі, пов'язані з Національним банком. Їх акредитація на роботу в Парламенті була призупинена після того, як вони спробували взяти інтерв'ю в депутатів за межами території, призначеної для такої роботи. Визнаючи право парламентів регулювати поведінку у своїх приміщеннях Суд встановив, що заявники не мали механізму оскарження призупинення їх акредитації. Таким чином, санкція проти них не супроводжувалася достатніми гарантіями, що призвело до порушення ст. 10 Конвенції [151].

Дійсно, в певних виключених випадках держава може встановлювати певні обмеження щодо діяльності журналістів, однак означена ситуація не є такою. Це радше стосується, наприклад, обмежень, необхідних під час введення воєнного чи надзвичайного станів. Але всі вони повинні бути чітко визначені в нормативно-правових актах та обґрунтовані [73].

Так, наприклад, з метою забезпечення інформаційного супроводу заходів з оборони України в умовах збройної агресії акредитацію представників національних та іноземних ЗМІ проводять Збройні Сили України. У разі порушення умов журналістської діяльності, розголошення конфіденційної інформації чи передачі карти іншим особам, журналістів може бути позбавлено акредитації без права її відновлення [86]. Крім загальних вимог акредитації ЗМІ, які встановлюються законодавством, є додаткові. Так, наприклад, в заяві для акредитації встановлюється наступна вимога – наявність у журналіста бронежилета та шолома [114; 127].

Підсумовуючи розгляд заявлених питань, можемо узагальнити, що:

– з позиції міжнародного дискурсу процедура акредитації повинна, як мінімум: (1) здійснюватись із дотриманням принципів прозорості; (2) ґрунтуватися на конкретних, недискримінаційних та розумних критеріях, опублікованих заздалегідь; (3) застосовуватися лише в обсязі, який є виправданий справжніми обмеженнями простору чи обставинами; і (4) не допускати скасування акредитації на підставі результатів роботи конкретного журналіста чи медіа;

– відповідно до національного дискурсу, акредитація з позиції процедурного аспекту розуміється як процес здійснення національним органом акредитаційних дій, результатом яких є визнання державою відповідного рівня «допуску», що надає право на здійснення певної діяльності, яке підтверджується документально;

– акредитаційна процедура неповною мірою може бути схарактеризована через призму юридичних гарантій професійної діяльності журналістів, що зумовлено її подвійною юридичною природою. Зокрема з одного боку, акредитація представляється як механізм регулювання, який на основі привілейованості забезпечує інклюзивний доступ до висвітлення важливих подій чи перебігу безпосередніх явищ визначеним колом професійних журналістів, тим самим обмежуючи можливість для інших (не відповідних певним критеріям) бути частиною процесу інформаційного висвітлення. З цього аспекту, акредитаційна процедура фактично є обмеженням свободи слова та доступу до інформації. З іншого боку, акредитаційна процедура (її позитивні наслідки) наділяє професійних журналістів спеціальними правами, виключними можливостями для висвітлення суспільно важливих подій, не обмежуючи суб'єктів її ініціації дискримінаційними умовами чи вимогами, неможливими до виконання.

Отже, процедура акредитації як юридична гарантія професійної діяльності журналістів в Україні є регулятивно-забезпечувальною за сутністю та комунікативно-організаційною за спрямованістю, адже її основним завданням є не лише встановлення контролю над механізми взаємодії та

співпраці між представниками медіа, журналістами та органами влади, а й забезпечення суспільства актуальною інформацією в умовах неможливості її отримання багато чисельною аудиторією професійних журналістів з об'єктивних причин.

2.2. Заборона втручання в професійну діяльність журналістів як гарантія професійної діяльності журналістів.

Ст. 24 Закону України «Про інформацію» визначено, що: «Забороняються втручання у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом поширюваної інформації, зокрема з метою поширення чи непоширення певної інформації, замовчування суспільно необхідної інформації, накладення заборони на висвітлення окремих тем, показ окремих осіб або поширення інформації про них, заборони критикувати суб'єкти владних повноважень, крім випадків, встановлених законом, договором між засновником (власником) і трудовим колективом, редакційним статутом» [110].

Цитована стаття визначає важливі нормативи, які зобов'язують осіб утриматись від проявів втручання у професійну діяльність журналістів та декларує необхідність практичної реалізації принципів забезпечення свободи ЗМІ. Означене об'єктивовано категорією «заборона», як імперативом, який гарантує, що інформація має бути поширена об'єктивно та без перешкод.

Втім досліджуваний контекст вимагає посиленої уваги до визначення категорії «заборона», адже теорія права та філософія права не виробили єдиних підходів щодо її ідентифікації та не встановили чітких відмінностей із спорідненими термінами, зокрема такими як «обмеження» та «межі».

Зрозуміло, що будь-яке втручання є обмеженням, яке має межі. Так, Конституційний Суд України встановив, що конституційне забезпечення невід'ємного права на життя кожної людини, як і всіх інших прав і свобод

людини і громадянина в Україні, базується на засаді: винятки стосовно прав і свобод людини і громадянина встановлюються самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами. Відповідно до положення ч. 1 ст. 64 Конституції України «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [135]. Конституційний Суд України також вважає, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [136]. Тобто, щодо конституційних прав і свобод людини і громадянина, – обмеження допускаються, але якщо вони визначені у нормах Конституції України.

Відмінності категорій «межі права» та «обмеження права» досліджувала невелика кількість авторів. Так В. Кожевнікова визначила наступне: іманентні межі основних прав зафіксовані в Конституції, та за своєю спеціальною і юридичною природою відрізняються від обмежень основних прав. На її думку, йдеться про межі дозволеної та захищеної Конституцією свободи індивідів і у даному разі не обмежуються їхні основні права, а визначаються їх межі, нормативний зміст і коло правомочностей, і є імплементовані межі. Під обмеженнями авторка розуміє дозволені Конституцією та встановленими законами вилучення з конституційного статусу особи і громадянина, тобто зменшення матеріального змісту основних прав, стверджуючи, що межі є більш загальним поняттям порівняно з обмеженням права, тобто всередині меж установлюються правові обмеження [46]. Так, наприклад, ч. 2 ст. 20 Закону України «Про інформацію»

встановила, що будь-яка інформація є відкритою, крім тієї, що віднесена законом до інформації з обмеженим доступом [110]. Обмеженням права в такому випадку може бути заборона розголошення, наприклад, конференційної чи таємної інформації. Отже, обмежити можна право, а визначити – межю дозволеного права. Таким чином, межі здійснення права можуть лише впливати на здійснення права, вказувати на правоздатність. Обмеження, у свою чергу, визначають неможливість здійснення прав на певному етапі [46].

Щодо категорії «заборони», деякі вважають її синонімом до категорії «обмеження». Інші навпаки, що це різні правові категорії хоча і дуже пов'язані між собою, проте обмеження розраховане не на повне вилучення того чи іншого суспільного відношення, а на стримування його в дуже обмежених рамках [46]. Ми погоджуємося із даною позицією, адже кожна заборона за своєю суттю є обмеженням права, проте не кожне обмеження у сфері права є заборонаю. Наприклад, встановлене обмеження щодо не розголошення інформації з обмеженим доступом не є заборонаю, адже якщо фізична особа надала згоду на використання її конфіденційної інформації, такі дії є правомірними.

Отже, логічно припустити, що обмеження і заборона співвідносяться як родові і, відповідно, видові поняття. Кожна заборона обмежує право суб'єкта здійснювати певні дії, проте не кожне обмеження базується на забороні [46].

У контексті суспільної значимості заборон необхідно вказати, що за їх допомогою із правового поля витісняються небажанні суспільні відносини, таким чином з одного боку здійснюється регулювання суспільних відносин, а з іншого – гарантування того, що в разі їхнього виникнення держава зреагує, активізуючи механізми підтримання порядку та забезпечення стабільності у суспільстві.

Ведучи мову про втручання та його межі, з цього питання Конституційний Суд України також визначив свою правову позицію на прикладі розгляду такої конституційної гарантії як недоторканність житла.

Йдеться про те, що ця конституційна гарантія не поширюється на випадки, коли суспільні інтереси вимагають правомірного обмеження прав людини, зокрема для захисту прав і законних інтересів інших членів суспільства. Обмеження права особи на недоторканність житла, яке визначено в Конституції України і міжнародно-правових актах, визнається легітимним втручанням держави в права людини з метою забезпечення загального блага [133]. В іншій справі, Конституційний Суд України при аналізі положень ч. 1, 2 ст. 32 Конституції України, юридичних позицій Конституційного Суду України, стверджує, що втручання у конституційне право особи на приватне і сімейне життя шляхом збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди допускається, якщо воно передбачене законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. Таке втручання вважатиметься законним у разі наявності підстави в національному законі, а також за умови, що такий закон відповідатиме принципу верховенства права, закріпленому в ч. 1 ст. 8 Конституції України [134]. Тобто наведені приклади свідчать про те, що розрізняється легітимне та нелегітимне втручання навіть у права і свободи, які гарантовані Конституцією. Головне, щоб таке втручання було вчинене з метою забезпечення загального блага або таке втручання мало ознаки суспільної необхідності (наприклад, суб'єкти інформаційних відносин звільняються від відповідальності за розголошення інформації з обмеженим доступом, якщо суд встановить, що ця інформація є суспільно необхідною) [110].

Повертаючись до аналізу цитованої статті Закону України «Про інформацію» можемо узагальнити, що журналістам гарантується, що під час виконання ними своїх професійних обов'язків: ніхто не буде втручатися та контролювати їхню діяльність за виключеннями, які завідомо є відомими журналісту.

Інший закон – Закон України «Про медіа» – по іншому трактує протиправність втручання в діяльність медіа, а саме: «не допускається

незаконне втручання у діяльність суб'єктів у сфері медіа з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, політичних партій, власників відповідних суб'єктів, будь-яких інших фізичних та юридичних осіб». Тобто, Закон України «Про інформацію» встановив заборону, а Закон України «Про медіа» – обмеження щодо втручання у діяльність медіа та професійних журналістів. На нашу думку, прийнятніше ч. 4 ст. 4 Закону України «Про медіа» викласти в такій редакції:

«забороняється втручання у законну діяльність суб'єктів у сфері медіа та професійних журналістів з боку державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, політичних партій, власників відповідних суб'єктів, будь-яких інших фізичних та юридичних осіб».

Однак слід ураховувати, що будь-яке правило має виключення або винятки. Винятком із вище зазначеного правила становитиме вимога посадовця опублікувати певну інформацію, якщо висвітлення діяльності цього органу влади передбачене договором між цим органом та редакцією ЗМІ чи статутом ЗМІ, який заснований державним чи муніципальним органом. У цьому разі, поширення інформації буде платною послугою, яку ЗМІ надає органу влади відповідно до наперед встановлених умов (обсяг інформації, друкованої площі, частота публікацій, відповідальність тощо) за рахунок державного чи місцевого бюджетів. Підкреслимо, що редакція ЗМІ та орган влади будуть рівними сторонами у цих відносинах [17].

Попри те, що Законом України «Про медіа» був скасований «Порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», на сайті «Прозоро» наявними є оголошення про проведення тендеру на послуги з висвітлення діяльності державних та регіональних органів влади у друкованих ЗМІ (наприклад, для інформування жителів Житомирської області на сторінках Інтернет-видання [90], в радіоефірі [88], друкованих ЗМІ) [89]. Саме таким чином органи влади укладають договори на отримання послуг інформаційних

агентств, де останні зобов'язуються на платній основі висвітлювати діяльність публічних органів, інформація щодо якої підлягає узгодженню.

З одного боку, договори на висвітлення діяльності посадовців – джерело доходу й підтримки для місцевих медіа в умовах знищеного війною ринку реклами. З іншого – це й ризик залежності медіа від суб'єктів владних повноважень та ризик зловживання останніх у вигляді власного піару замість сумлінного інформування. Значною мірою органи державної влади та місцевого самоврядування можуть і самотужки інформувати громадян через власні вебсайти, сторінки в соціальних мережах, що знижує потребу залучення медіа з журналістським компонентом. Хоча, звісно, залишається частина людей літнього віку, які не користуються мережею Інтернет і не можуть бути охоплені інформуванням на вебсайтах та сторінках у соцмережах суб'єктів владних повноважень. Проте якщо вважати існування договорів на висвітлення діяльності суб'єктів владних повноважень меншим злом, то потрібні запобіжники від зловживань [17].

Фахівці із медіаіндустрії, а саме медіаюристи, вважають, що висвітлення інформації на замовлення органів публічної влади необхідно певним чином маркувати, щоб споживачі могли розуміти, що це інформація, яку зазначені органи вважають за необхідне донести до них. Тому і відповідальність за її якість несуть саме ці органи.

Отже, висвітлення інформації за державні чи місцеві кошти суб'єктами медіа необхідно врегулювати більш детально. Передбачивши або відповідне маркування такої інформації, або встановити вимоги до такої інформації, наприклад, не публікувати звіти (адже це аналітичний продукт і вимагає чіткого авторства), а подавати тільки інформацію про права та можливості громадян, які ці органи публічної влади здатні реалізувати на відповідній території.

З усім тим, ідея поширення інформації без нелегітимного втручання має суттєві практико-реалізаційні складнощі. Зокрема на початку 2024 року відбулися відразу два випадки очевидного втручання у роботу журналістів-

розслідувачів, які роками викривають топкорупцію в Україні. Так 16 січня, з невідомих джерел розповсюдилось відео, в якому були оприлюднені телефонні розмови та відео з прихованої зйомки співробітників редакції Віhus.Info. За словами очільника команди розслідувачів Д. Бігуса, співробітників редакції прослуховували імовірно не один місяць. А буквально за два дні до цього журналіст видання «Наші гроші» Ю. Ніколов повідомив, що невідомі особи влаштували провокацію під дверима його квартири, поки його не було вдома. Ба більше, медіарух зазначив, що напади на журналістів стають системними й до цього під атаками опинялися Детектор медіа, Українська правда, NV, Цензор, Бабель та Лігу.net [159].

Цікавими зокрема є висновки дослідження «Журналісти під тиском» [171; 187], де вказано, що понад третина з 1000 опитаних у ході дослідження журналістів та інших авторів новин вважають, що не існує ефективних засобів, за допомогою яких вони можуть повідомляти про загрози. Серед тих, хто зазнав погроз та незаконного втручання (у розумінні дій та/або загрози для фізичного та/або морального здоров'я журналіста, які чинять втручання у журналістську діяльність та можуть набувати форми фактичного насильства або будь-якої форми надмірного тиску (фізичного, психологічного, економічного або правового характеру), що здійснюються державними службовцями чи посадовими особами, іншими впливовими особами, рекламодавцями, власниками видань, редакторами та іншими особами), 57% не повідомили про це поліцію, а з тих, хто про це повідомив, 23% не були задоволені реакцією правоохоронців [171; 187].

З цього маємо, що досліджуване питання може мати як звужені концепційні рамки, так і трактуватись більш розширено. Зокрема й в аспекті наявності фізичного чи психологічного тиску, загрози для здоров'я журналіста тощо. У зв'язку з цим, чинним законодавством встановлено правову відповідальність за посягання на життя і здоров'я журналіста, інші дії проти нього [52].

Також досить розповсюдженою є проблема необхідності узгодження інформації у випадку інтерв'ювання посадових осіб органів публічної влади. Як правило, журналісти роблять це неохоче, і посилаються при цьому на ст. 24 Закону України «Про інформацію» щодо заборони цензури та заборони втручання в професійну діяльність журналістів і медіа. Але, на жаль, часто журналісти вносять до слів респондентів зміни, і ці зміни бувають настільки радикальними, що спотворюють суть сказаного. Безперечно, журналіст є автором інтерв'ю, але він створює його не самостійно. Інтерв'ю є результатом творчої діяльності двох осіб – журналіста і респондента. Відтак обидві особи є співавторами, і на них поширюються норми ст. 13 Закону України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX. Відповідно майнові права належать усім співавторам спільно і здійснюються за згодою між ними. В той же час закон передбачає, що жоден із співавторів не має права без достатніх підстав відмовити іншим співавторам у наданні дозволу на опублікування, на переробку такого твору [96]. Тому досить важливо перед початком інтерв'ю домовитись щодо необхідності погодження прямої мови респондента, яка буде в матеріалі, перед його публікацією, або що журналіст опублікує інтерв'ю у власній редакції за умови відсутності перекручення змісту сказаного. Причому журналісту (редакції) бажано отримати згоду на публікацію в письмовій формі [96].

Якщо ж журналіст замінює пряму мову респондента на непряму, здійснює переказ розмови, – означене не вважається об'єктом співавторства і не потребує погодження [149]. Однак у наведених випадках вже виникає інша проблема, зокрема створення журналістом нового інформаційного продукту.

У випадку ж інтерв'ювання без будь-яких змін думки головного героя, – особа, яка дала інтерв'ю, та особа, яка його взяла не є співавторами. А публікувати інтерв'ю можна і без згоди того, хто його дав. Зокрема нормами Закону України «Про медіа» передбачено, що: «не допускаються вимога попереднього погодження інформації, яка поширюється медіа, заборона

поширення інформації з боку посадових осіб державних органів, органів місцевого самоврядування, політичних партій» [112].

Відповідно, слід розрізняти ситуацію коли інтерв'ю має характеристики творчої діяльності та звичайної прес-інформації. Однак загалом в контексті чинного законодавства вимога щодо попереднього узгодження розглядається як цензура, крім випадків коли попереднє узгодження інформації здійснюється на підставі закону, а також у разі накладення судом заборони на поширення інформації (наприклад, ст. 6 Закону України «Про авторське право і суміжні права» містить перелік об'єктів авторського права, і в першому ж пункті частини першої зазначено: «літературні твори белетристичного, публіцистичного, наукового, технічного або іншого характеру (книги, брошури, статті тощо) у письмовій, електронній (цифровій) чи іншій формі»). Інтерв'ю є публіцистичним твором і відповідно об'єктом авторського права [96]).

До речі, вимога попереднього погодження суперечить практиці ЄСПЛ. Адже обов'язок журналіста отримувати згоду на публікацію інтерв'ю обмежує його свободу слова. Одна зі справ стосувалася редактора газети з Польщі, який звернувся до ЄСПЛ і вказав, що його право на свободу вираження поглядів (ст. 10 Європейської конвенції з прав людини) порушили. У Польщі редактора притягнули до відповідальності за опубліковане в газеті інтерв'ю депутата парламенту без дозволу політика. У результаті, ЄСПЛ назвав санкції, застосовані до редактора, порушенням ст. 10 Конвенції (Case of Wizerkaniuk v. Poland) [149].

Також порушенням ст. 10 Конвенції ЄСПЛ визнав посягання на журналістську свободу висвітлювати події, які мають суспільне значення за участю посадових осіб публічної влади. Зокрема у справі Надтока проти Росії (№ 2) від 8 жовтня 2019 р. [183] заявниця Н. (журналістка, яка на час подій, що мали місце у справі, обіймала посаду головного редактора місцевої газети «Приватна лавочка», з тиражем 2500 екземплярів), посилаючись на положення с. 10 Конвенції, стверджувала, що визнаючи її винною, суди не

дотрималися необхідного балансу між правом мера на захист репутації та її журналістською свободою висвітлювати події, які мають суспільне значення. Йдеться про те, що 29 березня 2007 р. в цій газеті було опубліковано інтерв'ю заявниці з лідером козацького руху «Всевелике Військо Донське», з назвою «Ми не ті козаки, які займаються базарами». Інтерв'ю також містило декілька уривків критики на адресу тодішнього мера міста Новочеркаська та його оточення. 3 квітня цього року мер порушив провадження про дифамацію проти заявниці, редакції газети. У своєму позові до суду він вимагав, щоб деякі заяви, які містились в інтерв'ю від 29 березня 2007 р., були визнані такими, що не відповідають дійсності та підривають його честь і ділову репутацію, і вимагав, щоб кожен із відповідачів сплатив йому 100000 російських рублів як компенсацію моральної шкоди. Окрім цього, позивач вимагав опублікування в газеті спростування оспорюваних частин інтерв'ю. 15 серпня 2007 р. Новочеркаський міський суд частково задовольнив позов. Суд частково відхилив вимоги про спростування окремих тверджень інтерв'ю і встановив, що інші твердження, які стосуються конфіскації майна та порушення правил відчуження земельних ділянок, завдали шкоди честі та діловій репутації позивача як представника влади. Суд також підкреслив, що мер був «відомою людиною в місті» [77].

За результатами розгляду справи ЄСПЛ ухвалив, що було порушено ст. 10 Конвенції і відбулося втручання у законну діяльність професійного журналіста. А саме щодо того, що національні суди не розглядають питання про те, чи заявник як журналіст діяв добросовісно, щоб надати точну та достовірну інформацію відповідно до принципів відповідальної журналістики (*Pentikäinen v. Finland*, № 11882/10, § 90, ЄСПЛ 2015). У зв'язку з цим Суд зазначає, що жодне з оскаржуваних тверджень не було вираженням власних думок заявника, а було частиною інтерв'ю. Суд уже мав нагоду стверджувати, що покарання журналіста за сприяння поширенню заяв іншої особи в інтерв'ю серйозно перешкоджатиме внеску преси в обговорення питань, що становлять суспільний інтерес, і не повинно

розглядатися, якщо немає особливих вагомих причин для цього (Couderc і Hachette Filipacchi Associés проти Франції, № 40454/07, § 142, ЄСПЛ 2015 (витяги)). Загальна вимога до журналістів систематично та формально дистанціюватися від змісту цитати, яка може образити чи спровокувати інших, чи зашкодити їхній репутації, не сумісна з роллю преси надавати інформацію про поточні події, думки та ідеї (Тома проти Люксембургу, № 38432/97, § 64, ЄСПЛ 2001-III). Однак національні суди, які розглядали позови щодо клепту, не звернули уваги на той факт, що заява не походила від заявника, а була чітко ідентифікована як інша думка (Godlevskiy v. Russia, № 14888/03, § 45, 23) 2008 р.) [183].

Отже, визнаючи ті чи інші дії журналіста як порушення ведення професійної діяльності, що допускає легітимне втручання до її здійснення необхідно виходити з того чи діяв журналіст добросовісно, тобто надавав точну та достовірну інформацію відповідно до принципів відповідальної журналістики.

Щодо останніх вважаємо за необхідне уточнити, що йдеться про етичні правила і стандарти, що репрезентують внутрішній потенціал соціальної відповідальності перед суспільством у цілому й перед окремою особистістю, яка вільна від підпорядкування будь-яким ідеологічним концепціям і догмам [167].

Нагадаємо, що дотримання професійними журналістами етичних правил та стандартів в Україні контролюється Комісією з журналістської етики. У своїй діяльності Комісія базується на єдиному стандарті роботи – Кодексі етики українського журналіста – документі, що визначає основні морально-етичні орієнтири, яких журналіст має дотримуватися при виконанні своїх професійних обов'язків. Кодекс ухвалений 24 квітня 2004 р. на з'їзді журналістів – підписантів документа, а в останній редакції зі змінами – 4 жовтня 2013 р. на з'їзді підписантів Кодексу. Документ затверджено 12 грудня 2013 р. на пленумі Національної спілки журналістів

України та раніше – рішенням Комітету Незалежної медіапрофспілки України [45].

Кодекс містить 19 статей. Вони сформовані на основі прав і свобод людини, викладених у Загальній декларації прав людини, Всесвітній Хартії свободи преси ООН, Декларації принципів поведінки журналіста Міжнародної Федерації журналістів, Конституції України та чинного законодавства. Зокрема у Кодексі йде мова про наступні стандарти професійної журналістської діяльності: (1) свобода слова та висловлювань є невід’ємною складовою діяльності журналіста; (2) служіння інтересам влади чи засновників, а не суспільства, є порушенням етики журналіста; (3) журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини; (4) висвітлення судових процесів має бути неупередженим щодо звинувачених; (5) журналіст не розкриває своїх джерел інформації, окрім випадків, передбачених законодавством України; (6) повага до права громадськості на повну та об’єктивну інформацію про факти та події є найпершим обов’язком журналіста; (7) інформаційні та аналітичні матеріали мають бути чітко відокремлені від реклами відповідною рубрикацією; (8) редакційна обробка матеріалів, включаючи знімки, текстівки, заголовки, відповідність відеоряду та текстового супроводу тощо, не повинна фальсифікувати зміст; (9) факти, судження та припущення мають бути чітко відокремлені одне від одного; (10) погляди опонентів, у тому числі тих, хто став об’єктом журналістської критики, мають бути представлені збалансовано; (11) не допускається таке вибіркоче цитування соціологічних досліджень, яке призводить до викривлення змісту; (12) журналіст зобов’язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилось, що вона не відповідає дійсності; (13) журналіст не повинен використовувати незаконні методи отримання інформації; (14) плагіат несумісний із званням журналіста; (15) ніхто не може бути дискримінований через свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання;

(16) журналіста не можна в службовому порядку зобов'язати писати чи виконувати будь-що, якщо це суперечить його власним переконанням чи принципам; (17) незаконне отримання журналістом матеріальної винагороди чи будь-яких пільг за виконаний або невиконаний журналістський матеріал є несумісним із званням журналіста; (18) журналіст має бути особливо обережним при висвітленні питань, пов'язаних із дітьми; (19) свідоме порушення норм журналістської етики є абсолютно несумісним з професійною журналістикою [59].

Доречно вказати, що в інших країнах етичні правила приймають самі медіа. Так, наприклад, Британська телерадіомовна корпорація (BBC) у своїх редакційних стандартах основними редакційними цінностями називає такі: довіра аудиторії, свобода висловлення, незалежність, відповідність суспільним інтересам, чесність і точність, неупередженість, редакційна цілісність, захист вразливих груп, уникнення невинуватих правопорушень, повага до приватності [68].

Однак в останні роки відповідальність журналіста розповсюджується не лише на статті, які він пише, а й на дописи, які він залишає в соцмережах. Навіть більше, на репости, уподобання, коментарі. Тобто все, що журналіст залишає в соцмережах, розглядається через призму його професії та видання, яке він представляє. Наприклад, The New York Times опублікувала рекомендації щодо поведінки журналістів відділу новин у соціальних мережах. У документі підкреслюється, що відділ новин цінує соціальні мережі за важливу роль, яку вони відіграють у журналістиці, але журналістів закликають бути дуже уважними й уникати демонстрації своїх політичних поглядів або тенденційного подання матеріалу щодо подій, які висвітлює The New York Times. Газета The New York Times протягом багатьох років була представлена у соціальних мережах. Їхні сторінки новин мають десятки мільйонів фоловерів. Багато журналістів є лідерами думок у Twitter, Facebook, Instagram та на інших платформах. Відгуки читачів, слухачів і глядачів доповнюють і поліпшують публікації. З одного боку, видання має

бути активно присутнім у соціальних мережах, але й відповідально працювати відповідно до цінностей. Тобто особиста відповідальність журналіста також важлива, коли видання активно присутнє в мережі [167].

Тому, коли в соцмережах професійний журналіст публікує власну думку, яка викликає обурення або навіть може викликати медіаскандал, що потребує втручання редакційної колегії медіа і навіть спростування чи видалення такого матеріалу – така діяльність не вважається втручанням у професійну діяльність журналіста. Йдеться саме про порушення етичних правил та стандартів журналістики [69].

Прикладом зокрема є ситуація, коли видання Cosmopolitan Україна після гучного скандалу звільнило заступницю головної редакторки Євгенію Пліхіну. Напередодні цього журналістка опублікувала у себе в соціальних мережах жартівливий допис про похорон людини, якою виявився загиблий на Донбасі [29]. З одного боку журналістка повідомила інформацію, свідком якої стала, але тон публікації та жартівлива манера подання інформації щодо похорон Героя України була неприпустимою та такими, що порушували етичні стандарти журналістики. Тому звільнення з роботи за такий допис не є втручанням чи перешкоджанням професійної діяльності журналіста, а мірою відповідальності за нехтування принципами відповідальної журналістики.

Підсумовуючи розгляд заявлених питань, можемо узагальнити, що:

– ідея поширення інформації без нелегітимного втручання у професійну діяльність журналістів має суттєві практико-реалізаційні складнощі. По-перше, щодо ідентифікації процесу втручання (може мати як звужені концепційні рамки, так і трактуватись більш розширено, зокрема й в аспекті наявності фізичного чи психологічного тиску, загрози для здоров'я журналіста тощо). По-друге, щодо диференціації публіцистичних та журналістичних інформаційних продуктів в аспекті необхідності попереднього узгодження інформації. По-третє, щодо дієвості та ефективності механізмів захисту журналістів від посягань на журналістську свободу висвітлювати події. По-четверте, щодо розрізнення нелегітимного

втручання у професійну діяльність журналістів та мірами відповідальності за нехтування журналістом принципами відповідальної журналістики;

– необхідним є більш детальне врегулювання процедур висвітлення журналістами інформації, що фінансується за державні чи місцеві кошти (договірних відносин між органами влади та медіа) передбачивши або відповідне маркування такої інформації, або встановити вимоги до такої інформації (наприклад, не публікувати звіти (адже це аналітичний продукт і вимагає чіткого авторства) чи висвітлювати тільки інформацію про права та можливості громадян, які ці органи публічної влади здатні реалізувати на відповідній території).

Отже, забезпечення гармонії між журналістською свободою та необхідністю контролю за інформаційною діяльністю є одним з пріоритетних викликів сучасності. З одного боку необхідно визначити оптимальний рівень свободи журналістів, а з іншого – забезпечити ефективне регулювання розповсюдження дезінформації, дотримання правил конфіденційності, протидії поширенню екстремістських ідей або сприянню радикалізації, маніпуляцій суспільною думкою тощо. Комплексний підхід до вирішення цього питання об'єктивує доцільність розвитку інститутів саморегулювання та співрегулювання медіасферою, що сформуєть якісне нормативне підґрунтя для забезпечення стійкого та демократичного розвитку суспільства, пронизаного ідеологією цінності журналістської свободи висвітлювати події, яка корелює зі основними принципами правової держави. Визначення меж такої свободи самими представниками медіа, деталізація способів протидії впливу шкідливих чинників, а також процедуралізація ведення діалогу між всіма учасниками інформаційного середовища сприятимуть формуванню прозорого та відповідального простору для роботи професійних журналістів в Україні.

2.3. Заборона перешкоджанню здійснення професійної діяльності журналістів в Україні.

Логічним продовженням попередньо розглянутих питань є ідентифікація змісту і сутності заборони перешкоджанню здійснення професійної діяльності журналістів в Україні, адже у цитованій ст. 24 Закону України «Про інформацію» міститься вказівка на те, що: «Умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та/або переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків, за критику тягне за собою відповідальність згідно із законами України» [110].

Окрім того, у Кримінальному кодексі України, зокрема у ст. 171, встановлена кримінальна відповідальність за наступні види перешкоджанню законній професійній діяльності журналістів: (1) незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю, незаконна відмова у доступі журналіста до інформації, незаконна заборона висвітлення окремих тем, показу окремих осіб, критики суб'єкта владних повноважень, а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності (частина 1); (2) вплив у будь-якій формі на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків або переслідування журналіста у зв'язку з його законною професійною діяльністю (частина 2); (3) вчинення таких дії, службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб (частина 3) [53]. І на відмінну від Закону України «Про інформацію», Кримінальний кодекс України не ставить за обов'язкову кваліфікуючу ознаку щодо перешкоджання професійної діяльності журналіста його здійснення у формі умислу.

Якщо зазначений злочин аналізувати на зміст його складу, то в якості об'єкта виступає встановлений порядок здійснення законної професійної діяльності журналістів, який забезпечує конституційне право громадян на

свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, необхідну їм для реалізації ними своїх прав, свобод та законних інтересів [173].

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України за редакцією М. Мельника та М. Хавронюка надає наступне пояснення вищезазначеної статті: перешкоджання законній професійній діяльності журналістів – це протиправне створення перепон, обмежень, заборон щодо одержання, використання, поширення та зберігання інформації окремим журналістом (журналістами) чи ЗМІ. Воно може виразитись у примушуванні до поширення певної інформації або відмові в її поширенні, незаконному вилученні тиражу друкованої продукції, знятті передачі з ефіру, недопущенні журналіста до участі у прес-конференції, безпідставній відмові в акредитації ЗМІ чи окремому журналістові, позбавленні журналіста чи ЗМІ можливості скористатися переважним правом на одержання інформації, необґрунтованій відмові у задоволенні запиту щодо доступу до офіційних документів або наданні письмової чи усної інформації, порушенні права власності на інформацію, навмисному приховуванні інформації, безпідставній відмові від поширення певної інформації тощо. Таке перешкоджання може здійснюватися шляхом погроз, застосування фізичного насильства, обману, шантажу, пошкодження чи знищення майна, підкупу тощо. Якщо перешкоджання здійснювалось шляхом погрози вбивством або знищення майна, застосування фізичного насильства, знищення або пошкодження майна, підкупу службової особи, вчинень за наявності підстав, слід додатково кваліфікувати зокрема за ст. 121, 122, 125–127, 129, 194–196, 369 Кримінального кодексу України [67; 170].

Відповідно перешкоджанням здійснення професійної діяльності журналістів в Україні слід вбачати будь-який прояв порушення прав та свобод журналіста, що має наслідком: (1) обмеження доступу до інформації, яка не є предметом охорони чинного законодавства, (2) цензурованість інформації,

(3) прояв психологічного чи юридичного тиску, (4) блокування його роботи за не легітимізованих підстав, (5) активне утруднення поширення інформації тощо. З позиції функціонального аналізу можемо додати, що перешкоджання здійснення професійної діяльності журналістів в Україні є порушенням принципів журналістської свободи та прав громадян на задоволення інформаційних потреб.

Важливо, що під перешкоджання підпадають тільки ті дії, які вчинені щодо журналіста під час або у зв'язку з його/її професійною діяльністю. Якщо журналіст не виконував функції збору, оброблення і поширення інформації або якщо особа, яка перешкоджала, не розуміла, що перед нею саме журналіст, то в такому разі немає факту перешкоджання журналістській діяльності. Для прикладу: на виборах Президента і народних депутатів України у 2019 р. журналісти мали право бути присутніми на виборчих дільницях, зокрема в день голосування. Проте їхній статус журналіста передбачав лише фіксацію інформації для подальшого поширення у вигляді журналістських матеріалів у ЗМІ. Журналісти не мали функцій офіційних спостерігачів і не могли фіксувати порушення виборчого процесу, перешкоджати таким порушенням тощо – тому, якщо журналіст виступав як офіційний спостерігач і йому перешкоджали саме як спостерігачу, в цих випадках не було правопорушення, передбаченого ст. 171 Кримінального кодексу України [81].

Окремо зазначимо, що перешкоджання здійснення професійної діяльності журналістів в Україні не обмежується проявом психологічного та юридичного тиску, а може набувати форм погроз і прямого застосування насильства, тобто шляхом вчинення фізичних погроз та нападів. І якщо такий злочин вчиняється з метою «закрити їм рот», це є, мабуть, найбільш кричущий вияв втручання у право на свободу слова та є найбільш серозним видом перешкоджання здійснення ними своєї професійної діяльності.

Існує думка, що коли відбуваються напади, вони, як правило, нібито вчиняються приватними особами, а участь держави коливається від повної

відсутності механізмів захисту до мовчазного схвалення та активного підбурювання. Держава, яка погоджується на напади на журналістів, явно порушує не лише право на свободу вираження поглядів, але й право на свободу та особисту недоторканність і навіть на життя. Але обов'язок, покладений на держави згідно з міжнародним правом визначає: «журналісти мають бути активно захищені, а погрози та напади на них мають ретельно розслідуватися» [87].

Зокрема згідно з основними вказівками Рекомендації СМ/ Rec (2016) 4, законодавство, яке визнає злочином насильство щодо журналістів, необхідно підкріплювати системою, яка забезпечить його застосування, і механізмами компенсації постраждалим (та їхнім сім'ям), що будуть ефективно діяти на практиці. Необхідно сформулювати чітке положення про тимчасовий захист у формі запобіжних/попереджувальних заходів для тих, хто зіткнувся з погрозами насильства. Державні органи зобов'язані запобігти правопорушенню або зупинити його щодо осіб, якщо вони знають або здогадуються про існування реального та безпосереднього ризику для життя або здоров'я цих осіб, що виник унаслідок злочинних дій третьої сторони, а також ужити заходів у межах своїх повноважень, які, будучи належним чином оцінені, мають допомогти уникнути ризику. Для цього держави-учасниці повинні вжити належних превентивних оперативних заходів, як-от: надання поліцейської охорони, особливо якщо про це просять журналісти чи інші медіаучасники, або добровільна евакуація у безпечне місце. Ці заходи повинні бути ефективними та своєчасними, розробленими з урахуванням специфічних гендерних небезпек, із якими стикаються журналістки та інші медіаучасники. Окрім того, держави-учасниці повинні сприяти створенню та підтримці діяльності механізмів раннього попередження і швидкого реагування, таких як гарячі лінії, Інтернет-платформи чи цілодобові пункти звернення у надзвичайних ситуаціях, медіаорганізаціями чи організаціями громадянського суспільства, щоб гарантувати наявність у журналістів та інших медіаучасників негайного доступу до засобів захисту, коли їм щось

загрожує. Якщо такі механізми створюються й керуються державою, вони повинні бути під прискіпливим наглядом громадянського суспільства та гарантувати захист викривачам інформації і джерелам, які хочуть бути анонімними. Державам-учасницям рекомендовано повністю підтримувати й співпрацювати з Платформою Ради Європи для захисту журналістики та безпеки журналістів, і отже, допомагати посилювати спроможність органів Ради Європи попереджати й ефективно відповідати на погрози й насильство щодо журналістів та інших медіаучасників [171].

Необхідність підняття цих питань з-поміж іншого ґрунтується на закликах ООН, ОБСЄ та ОАД звернути увагу кожному на те, світова проблема насильства проти працівників ЗМІ досягла кризової точки і вимагає вжиття адекватних заходів, щоб покласти край атмосфері безкарності, і такі заходи мають включати виділення достатніх ресурсів і уваги для запобігання нападам на журналістів та інших осіб, які користуються своїм правом на свободу вираження поглядів [216].

В Україні протягом становлення держави як незалежної країни було скоєно низку резонансних вбивств журналістів, які досі до кінця не розслідуванні. Найвідоміші – це справи: Георгія Гонгадзе (2000 р.), Ігоря Александрова (2001 р.), Павла Шеремета (2016 р.) [174].

Важливе питання полягає в тому, як далеко сягає обов'язок держави захищати. З одного боку, захист має принаймні помітно зменшити ризик виникнення насильства, а з іншого боку, це не повинно доходити до того, щоб накладати на державу надзвичайного тягаря чи давати привід для постійного стеження за журналістом. Наприклад, у справі «Осман проти Сполученого Королівства» [184] ЄСПЛ надав деякі вказівки щодо цього питання. Справа стосувалася того, чи повинна була британська поліція діяти, щоб запобігти насильницьким нападам на дитину. Суд зазначив, що поза сумнівом ст. 2 ЄКПЛ, яка захищає право на життя, «може також означати за певних чітко визначених обставин позитивне зобов'язання влади вживати превентивних оперативних заходів для захисту особи, життя якої знаходиться під загрозою

від злочинних дій іншої особи» [184]. З іншого боку, обов'язок захищати не повинен бути таким, щоб покладати «неможливий або непропорційний тягар на органи влади» [184]. Не кожна заявлена загроза автоматично породжує право на захист. Суд дійшов висновку, що вирішальним фактором має бути те, чи «органи влади знали або повинні були знати в той час про існування реальної та безпосередньої загрози життю ідентифікованої особи чи осіб через злочинні дії третьої сторони» [184].

Якщо органи влади не змогли запобігти нападу на журналіста, вони зобов'язані розслідувати його обставини та притягнути до відповідальності винних. Мета такого розслідування, за словами Комітету з прав людини ООН, має полягати в тому, щоб дати можливість жертвам «дізнатися правду про вчинені дії, дізнатися, хто є їх авторами, і отримати належну компенсацію» [249]. Міжамериканський Суд з прав людини підкреслив важливість для суспільства в цілому розслідування нападів на журналістів. Якщо цього не зробити, працівники ЗМІ можуть бути позбавлені можливості виконання свого важливого завдання щодо інформування громадськості, а звичайні громадяни також можуть втратити бажання викривати злочинців або критикувати державних службовців. Підсумовуючи, недостатнє розслідування «є стимулом для всіх порушників прав людини» [87; 224].

Для боротьби з ризиком того, що влада проведе фіктивне розслідування, Міжамериканський суд також визначив критерії, за якими він буде вимірювати їх достатність. Цитуючи судову практику ЄСПЛ, він постановив, що розслідування має бути завершено протягом розумного строку; три фактори є вирішальними для прийняття рішення про «розумне»: (1) складність питання; (2) судова діяльність зацікавленої сторони; і (3) поведінка судових органів [198]. Державні органи повинні проявляти ініціативу: розслідування «повинно ... проводитися державою як її власний юридичний обов'язок, а не як крок, зроблений приватними інтересами, який залежить від ініціативи потерпілого чи його сім'ї або від їх пропозиції доказів, без ефективного пошуку істини урядом» [87; 250].

Власне задля зменшення небезпеки роботи журналістів, у травні 2015 р. до Кримінального кодексу України внесено ст. 345-1. У своїй частині першій ця стаття передбачає, що погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна щодо журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї у зв'язку з веденням законної професійної діяльності цього журналіста є кримінально караним правопорушенням. Водночас законодавець не визначає, у якій саме формі можуть відбуватися погрози, яким способом, від кого. На відміну від загальної норми, визначеної у ст. 129 Кримінального кодексу України, погроза журналісту буде злочином, незалежно від того, чи були реальні підстави побоюватися вчинення цієї погрози. Тобто під кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 345-1 Кримінального кодексу України, підпадають висловлення в будь-якій формі, навіть завуальованій життю та здоров'ю журналіста, його майну чи близьким родичам журналіста чи членів сім'ї [82].

Друга частина коментованої статті встановлює кримінальну відповідальність за умисне заподіяння журналісту, його близьким родичам чи членам сім'ї побоїв, легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у зв'язку із здійсненням цим журналістом законної професійної діяльності; третя – за дії, що мали наслідком тяжкі тілесні ушкодження, а четверта – за дії, вчинені організованою групою [53].

Слід враховувати, що професійна безпека журналістів включає не тільки особистий (фізичний, психологічний) аспекти, а й інфраструктурний [245]. Тому досить логічним видається виокремлення у межах Кримінального кодексу України таких окремих складів злочинів як умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1), посягання на життя журналіста (ст. 348-1), захоплення журналіста як заручника (ст. 349-1) [53].

На жаль, попри криміналізацію таких діянь та постійне з'явлення в інформаційному просторі інформації про перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, національне судочинство на практиці

має незначну кількість винесених рішень по так званим «журналістським справам».

Так, наприклад, аналіз судової практики за вироками щодо «журналістських» статей Кримінального кодексу України за 2022 р., підготовлений С. Гулаткан та Р. Головенко, репрезентує, що протягом січня-жовтня цього року суди ухвалили всього п'ять вироків щодо порушень прав журналістів. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень, з них два вирок стосувалися ст. 345-1 Кримінального кодексу України і три – ст. 171 Кримінального кодексу України. Окрім цього, за ст. 345-1 Кримінального кодексу України суди переглянули один вирок в апеляційному порядку та один вирок – у касаційному порядку; а за ст. 171 Кримінального кодексу України переглянуто один вирок в апеляційному порядку та три вирок – разом з апеляційними ухвалами в касаційному порядку [22]. За ст. 347-1, 348-1 та 349-1 Кримінального кодексу України вирок у 2022 році не ухвалювалися. Це попри те, що у 2021 році Інститут масової інформації зафіксував в Україні 153 випадки порушень свободи слова, дві третини яких стосувались фізичної агресії щодо журналістів (19 випадків побиття журналістів, зафіксовано 80 випадків перешкоджань, 12 погроз [92]). А за даними Офісу генерального прокурора, протягом 2022 року з 88 зареєстрованих кримінальних проваджень щодо порушень прав журналістів правоохоронці передали до суду чотири [38].

Водночас з 25 травня до 4 грудня 2023 р. включно в Єдиному державному реєстрі судових рішень зафіксовано сім судових рішень по суті в провадженнях, що стосувалися порушень прав журналістів. У двох із семи рішень обвинувачених виправдали, в інших п'яти винуватість була підтверджена. За цей період також не виявлено вироків за ст. 347-1, 348-1 та 349-1 чи фігурування журналіста як потерпілого за ч. 2 ст. 163 Кримінального кодексу України («Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»). Причому в одному з вироків суду першої інстанції особу

виправдано, оскільки потерпілого оператора суд не вважає журналістом, що не узгоджується з приміткою до ст. 345-1 Кримінального кодексу України, де визначено, що є діяльністю журналіста, і це тривожний випадок [13; 38]. 18 грудня 2023 р. щодо цього вироку відкрите апеляційне провадження за відповідною апеляційною скаргою [54], а отже є шанс, що звужене трактування поняття «журналіст» буде нелегітимним.

Означене дає можливість нам наголосити, що така кількість вирішення справ по суті має місце з-поміж іншого й тому, що в законодавстві відсутнє однозначне визначення категорій «журналіст», «професійна діяльність журналістів» та «гарантії професійної діяльності журналістів». Проте, основною проблемою є недостатня ефективність в цьому контексті.

Як приклад, 30 жовтня 2023 р. журналіст Громадської організації «ІА «ІНФОСКОП» звернувся у Відділення поліції №1 Стрийського районного управління поліції Головного управління Національної поліції у Львівській області з письмовою заявою про кримінальне правопорушення, передбачене ст. 171 Кримінального кодексу України. Однак в порядку ст. 214 Кримінально-процесуального кодексу України дані його заяви не внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань [126]. Журналіст, вбачаючи в таких діях порушення своїх прав, подав до Жидачівського районного суду Львівської області скаргу, в якій просить зобов'язати Відділення поліції №1 Стрийського районного управління поліції Головного управління Національної поліції у Львівській області внести дані до Єдиного реєстру досудових розслідувань згідно його заяви про кримінальне правопорушення [126].

У судовому засіданні журналіст пояснив, що ним проводиться журналістське розслідування, яке стосується державної організації «Комбінат Троянда», у зв'язку з чим він неодноразово скеровував на адресу підприємства запити про надання публічної інформації, на які відповіді не отримав. Через це він звернувся до поліції із заявою про вчинення кримінального правопорушення, яку не було внесено до ЄРДР. Вважає, що

діями керівника державної організації «Комбінат Троянда» чиняться йому перешкоди у законній професійній діяльності як журналіста [126].

Суд, за результатами розгляду заяви, дійшов висновку, що у ній не наведено достатніх об'єктивних даних, які б свідчили про вчинення кримінального правопорушення, а наведені у ній аргументи фактично ґрунтуються на припущеннях заявника [126].

Відповідно, виникає питання: яким чином журналіст мав обґрунтувати порушення його прав з боку керівника державної організації «Комбінат Троянда» (попри те, що у факті ігнорування журналістського інформаційного запиту або ненадання відповіді на нього є ознаки кримінального правопорушення за ст. 171 Кримінального кодексу України) [21]?

Одним із варіантів вирішення цієї проблеми є безпосереднє звернення до суду з вимогами, щоб Феміда визначила, чи інформація публічна, та зобов'язала надати її на запит. Прикладом є кейс закарпатської журналістки О. Мудри, яка надіслала на адресу закарпатських податківців запит щодо суми сплачених податків за користування землею муніципальної форми власності з боку юридичної особи. Закарпатський окружний адміністративний суд визнав відмову податківців у наданні інформації неправомірною [21]. Як пояснює О. Мудра, звернення до поліції не було, адже на той момент у неї в поліції вже перебувала подібна справа щодо перешкоджання її професійній діяльності, яку розслідували уже понад рік. Цю справу поліція закривала і поновлювала за рішенням суду. Тому вона впевнена, що дії місцевої поліції в такому разі малоефективні, зі свідомим затягуванням досудового розслідування. Звернення до суду щодо перешкоджання професійній діяльності дає сподівання на швидше вирішення ситуації, оскільки на подібні справи є конкретні терміни розгляду. І, як виявилось на практиці, розгляд цієї справи в суді дійсно виявився ефективнішим, ніж вона була б зараз на досудовому розслідуванні поліції [21].

Означене є яскравим прикладом підтвердження висловлювань медіаюриста, керівника громадської організації «Платформа прав людини» О. Бурмагіна, який вказує, що, незважаючи на активну роботу їхньої організації заради безпеки працівників ЗМІ, і досі існують проблеми з ефективністю розслідування справ про перешкоджання законній професійній діяльності журналістів та нападів на них. За його словами, нерідко кримінальні провадження не відкривають і не розслідують у визначені законом строки. Крім того, правоохоронці все ще можуть розглядати заяви журналістів про злочини, пов'язані з професійною діяльністю, як звернення громадян, а також безпідставно закривають кримінальні провадження [32].

Наголосимо, що надання ефективного та вчасного захисту з боку поліції з урахуванням специфічних гендерних загроз, із якими стикаються журналістки та інші медіаучасники [171, с. 9], є однією з основних засад забезпечення найвищого ступеня безпеки журналістів, можливості для них належно виконувати свою роботу. А отже, досліджуваний контекст має зазнати суттєвих практико-реалізаційних оптимізацій.

Окрім зазначеного, перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів може бути визнане безпідставне порушення кримінальної справи проти конкретного журналіста або за фактом журналістської діяльності [173] (наприклад, юридичного тиску зазнало «Слідство.Інфо»: фігурант їхнього розслідування, С. Семенюк, подав до суду на журналістів за розслідування про клінінгові компанії, які багато років поспіль прибирають українські стратегічні об'єкти. Видання з'ясувало, що адвокати С. Семенюка намагались обійти електронний авторозподіл, щоб справу в суді розглядала «зручна» їм суддя [3] чи незаконне винесення рішення судом щодо визнання недостовірною інформацією, зобов'язання журналістів опублікувати спростування (наприклад, 14 грудня 2022 р. Верховний суд (Касаційний цивільний суд) скасував усі рішення попередніх інстанцій по справі «Семочко проти журналістів», якими телевізійне розслідування про С. Семочка було визнане недостовірним та підлягало спростуванню. Йдеться

про те, що у 2018 р. в ефірі програми «Наші гроші з Денисом Бігусом» вийшло розслідування про С. Семочка, на той час замголови Служби зовнішньої розвідки. Журналісти знайшли обґрунтовані підстави вважати, що у численних родичів розвідника – його дружини, пасинка, падчерки і зятя та ін. – є російські паспорти, видані на території анексованого Криму, а також низка елітних об'єктів нерухомості в Козині під Києвом, ринкова вартість яких не вкладалася в офіційні доходи. Також у сюжеті йшлося про тиск Служби безпеки України на фармбізнес та втручання економічної контррозвідки Служби безпеки України, якою до розвідки керував Семочко, у держзакупівлі діалізних препаратів, що за словами постачальників ліків призвело до зупинки поставок і смерті близько 200 пацієнтів [146]. І що цікаво, суд зобов'язав спростувати інформацію про російські паспорти Семочка не через те, що це не було правдою, а тому, що Семочка своїх родичів родичами не визнав).

Отже, напади, погрози, обмеження доступу до публічної інформації, кібератаки та судові позови проти журналістів – це основні способи щодо перешкоджання професійної діяльності журналістів.

У цьому контексті також важливо визначитись з тим, чи можна вважати перешкоджанням здійсненню професійної діяльності журналістів блокування в соцмережах (адже такі дії є обмеженням свободи слова).

Зокрема Інститут масової інформації оприлюднив інформацію щодо того як речниця президента В. Зеленського Ю. Мендель заблокувала кореспондентку Інтернет-видання «theБабель» М. Жартовську за запитання про Оман. Те ж саме зробила прес-секретарка і з журналістами Інтернет-видання «Букви» П. Терентьевим та К. Рошук. Генпрокурор Р. Рябошапка забанив журналіста проекту журналістських розслідувань «VINUS.info» Д. Мокрика за критику на свою адресу [61].

Причому банять користувачів чиновники не лише в Україні. Д. Мокрик писав на своєму фейсбуку про рішення Окружного суду в США, коли у 2018 р. суд визнав, що президент США Д. Трамп незаконно заблокував одного з

користувачів у твіттері. Так, Апеляційний суд Нью-Йорка підтримав рішення окружного та заборонив Д. Трампу обмежувати доступ користувачам до своєї особистої сторінки у твіттері. Суд ухвалив таке рішення на підставі першої поправки до Конституції США, яка надає громадянам право на свободу слова. Сторінки політиків і чиновників у соцмережах, за твердженням суду, – це публічний форум для дискусій, який забезпечує влада громадянам [61].

На нашу думку, бан – це цензура, яка в Україні заборонена. Адже таким чином чиновники бажають уникнути не бажаних тем та перешкоджають журналістам об'єктивно висвітлювати інформацію про їхню діяльність.

Так, деякі фахівці з медіаправа вважають, що публічні люди мають право на приватність і можуть самі обирати, з ким дружити чи спілкуватись, у тому числі в мережі. Але якщо вони використовують свій акаунт як публічний майданчик для обговорення важливих для громади питань, то повинні надавати рівні можливості всім людям бачити й обговорювати інформацію на своїх сторінках [61].

Підсумовуючи розгляд заявлених питань, можемо узагальнити, що:

– з позиції функціонального аналізу перешкоджання здійсненню професійної діяльності журналістів в Україні є порушенням принципів журналістської свободи та прав громадян на задоволення інформаційних потреб, що має наслідком: (1) обмеження доступу до інформації, яка не є предметом охорони чинного законодавства, (2) цензурованість інформації, (3) прояв фізичного, психологічного чи юридичного тиску, (4) блокування його роботи за не легітимізованих підстав, (5) активне утруднення поширення інформації тощо;

– в Україні протягом становлення держави як незалежної країни було скоєно низку резонансних вбивств журналістів, які досі до кінця не розслідуванні. Ключовим у зазначеному є те, що якщо органи влади не змогли запобігти нападу на журналіста (а згідно до міжнародного контексту – зобов'язані були вчинити всі необхідні превентивні дії), вони мають за обов'язок належно розслідувати його обставини та притягнути винних осіб

до відповідальності. За означених обставин чинне законодавство оптимізоване «журналістськими статтями», які за нормативного дискурсу є цілком належними, однак за практико-реалізаційного – не обличені проблематизації у фактичній дії. Зокрема попри постійне з'явлення в інформаційному просторі інформації про перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, тільки незначна кількість винесених рішень по так званим «журналістським справам» відповідає постулату «вирівнювання балансу соціальної справедливості», що зумовлено з-поміж іншого відсутністю єдності законодавчої думки щодо визначення категорій «журналіст», «професійна діяльність журналістів» та «гарантії професійної діяльності журналістів», а також проблемою недостатньої ефективності в цьому контексті загалом.

Отже, перешкоджання професійній діяльності журналістів є грубим порушенням основ демократичного устрою держави, де свобода слова загалом та у контексті здійснення журналістами своєї професійної діяльності визнається цінністю, яка формує основне підґрунтя для сталого функціонування вільного та відкритого суспільства. Нехтування необхідними механізмами гарантування найвищого ступеня безпеки журналістів має наслідком відчутне поглиблення проблем, що стосуються належного забезпечення суспільного запиту на інформаційне забезпечення. Попри наявність достатнього нормативного імперативу на необхідність визначення професійної діяльності журналістів в Україні об'єктом посиленого захисту, наразі маємо ситуацію відсутності його ефективності як на стадії превенції, так і під час розслідування та притягнення винних до відповідальності за прояви порушення професійних прав журналіста. Розробка спільних планів дій громадянського суспільства, представників медіа, правозахисних організацій, міжнародних партнерів та влади має стати інструментом протидії систематичних проявів правового нігілізму та поширення атмосфери страху висвітлювати резонансні події, провадити журналістське

розслідування. Таке партнерство утвердить визнання державою проблеми ефективного захисту журналістів та покладе початок її вирішення.

Висновки до Розділу 2

1. Виявлено, що процедура акредитації зазвичай передбачає можливість для журналіста подати заявку на прес-картку, яку необхідно пред'явити при вході для отримання доступу на висвітлення конкретного заходу. Однак означена процедура є застосовною і для надання можливості останнім відвідування певної території. З позиції міжнародного дискурсу вона повинна, як мінімум: (1) здійснюватись із дотриманням принципів прозорості; (2) ґрунтуватися на конкретних, недискримінаційних та розумних критеріях, опублікованих заздалегідь; (3) застосовуватись лише в обсязі, який є виправданий справжніми обмеженнями простору чи обставинами; і (4) не допускати скасування акредитації на підставі результатів роботи конкретного журналіста чи медіа.

2. Відповідно до національного дискурсу, акредитація з позиції процедурного аспекту розуміється як процес здійснення національним органом акредитаційних дій, результатом яких є визнання державою відповідного рівня «допуску», що надає право на здійснення певної діяльності, яке підтверджується документально.

3. У контексті аналізу доктринального розуміння акредитаційних правовідносин уточнюється, що у журналістів також поряд с правами є і зобов'язання, так само і в органах акредитації є права і обов'язки. Тому правовідносини, які виникають при проведенні акредитації журналіста є двосторонніми.

4. З'ясовано, що чинне законодавство України встановлює такі вимоги до процедури акредитації журналістів: (1) добровільність; (2) безоплатність; (3) відкритість; (4) рівність; (5) справедливість.

5. Уточнено, що акредитація є заявною процедурою оскільки проводиться на підставі письмової заяви журналіста (поданням засобу масової інформації). У ній зазначаються наступні загальні відомості: прізвище, ім'я та по батькові; адреса; номер засобу зв'язку; адреса електронної пошти (за наявності) або повне найменування медіа і його реєстраційний номер, адреса редакції, засоби зв'язку та журналістів на користь яких подається подання. Далі, залежно від того чи є журналіст представником національного медіа, чи зарубіжного, а також чи є він незалежним журналістом, формується відповідний пакет документів. Звернено увагу на необхідність підтвердження журналістами своєї професійної належності зокрема у контексті того, що в жодному нормативно-правовому акті, що регламентують діяльність медіа чи журналіста це поняття не деталізується. Висунуто припущення, що професійна належність підтверджується наступними документами: диплом про освіту, редакційним посвідченням, документом, що виданий професійним об'єднанням журналістів, прес-картою. Однак не зрозуміло, який диплом про освіту повинен бути (рівень, вид спеціалізації тощо). Уточнено, що загалом в міжнародних стандартах, що регулюють професійну діяльність журналіста зазначено, що відсутність спеціальної освіти (журналістської) не має бути перешкодою для заняття такою діяльністю.

6. Схарактеризовано порядок дій акредитуючого органу після отримання письмової заяви журналіста (подання засобу масової інформації) на отримання дозволу щодо акредитаційної картки. Йдеться про перевірку поданих документів, що здійснюється відповідним співробітником суб'єкта владних повноважень (зазвичай це працівники прес-служби) та прийняття рішення про надання акредитації чи про її відмову (з уточненням, що у Законі України «Про інформацію» визначено, що в разі надання визначених в ньому усіх документів, суб'єкти владних повноважень не можуть відмовити заявнику в отриманні акредитації). З'ясовано, що всі порядки щодо акредитації, які приймаються суб'єктами владних повноважень обов'язково

публікуються на їх офіційних веб-сайтах. Терміни розгляду заяв на отримання акредитації встановлюються кожним суб'єктом владних повноважень в прийнятих та опублікованих порядках. Однак, аналіз розміщених в Інтернеті (на офіційних сторінках) правил здійснення акредитації засвідчує, що зазвичай конкретних термінів щодо надання відповіді на подані заяви не встановлено. Тому запропоновано до Закону України «Про інформацію» внести зміни зокрема до ч. 2 ст. 26 доповнити пунктом 5 наступного змісту: «суб'єкт владних повноважень приймає рішення про надання чи відмову у наданні акредитації протягом трьох робочих днів з дня прийняття заяви чи подання». Окремо уточнено, що факультативною стадією досліджуваної процедури є оскарження відмови для акредитації у судовому порядку.

7. Виявлено, що порядок позбавлення акредитації журналіста є нормативно унормованим, однак не облишеним практико-реалізаційних недоліків, які дозволяють суб'єктам владних повноважень використовувати цей процес як інструмент для обмеження свободи слова чи тиску на ЗМІ.

8. Висунуто припущення, що акредитаційна процедура неповною мірою може бути схарактеризована через призму юридичних гарантій професійної діяльності журналістів, що обґрунтовується її подвійною юридичною природою. Зокрема з одного боку, акредитація представляється як механізм регулювання, який на основі привілейованості забезпечує інклюзивний доступ до висвітлення важливих подій чи перебігу безпосередніх явищ визначеним колом професійних журналістів, тим самим обмежуючи можливість для інших (не відповідних певним критеріям) бути частиною процесу інформаційного висвітлення. З цього аспекту, акредитаційна процедура фактично є обмеженням свободи слова та доступу до інформації. Втім з іншого боку, акредитаційна процедура (її позитивні наслідки) наділяє професійних журналістів спеціальними правами, виключними можливостями для висвітлення суспільно важливих подій, не

обмежуючи суб'єктів її ініціації дискримінаційними умовами чи вимогами, неможливими до виконання.

9. Узагальнено, що процедура акредитації як юридична гарантія професійної діяльності журналістів в Україні є регулятивно-забезпечувальною за сутністю та комунікативно-організаційною за спрямованістю, адже її основним завданням є не лише встановлення контролю над механізми взаємодії та співпраці між представниками медіа, журналістами та органами влади, а й забезпечення суспільства актуальною інформацією в умовах неможливості її отримання багато чисельною аудиторією професійних журналістів з об'єктивних причин.

10. Визначено, що ст. 24 Закону України «Про інформацію» визначає важливі нормативи, які зобов'язують осіб утриматись від проявів втручання у професійну діяльність журналістів та декларує необхідність практичної реалізації принципів забезпечення свободи ЗМІ. Означене об'єктивовано категорією «заборона», як імперативом, який гарантує, що інформація має бути поширена об'єктивно та без перешкод.

11. У контексті визначення категорії «заборона», яка з позиції теоретичного дискурсу облишена єдності підходів щодо її ідентифікації та чітких відмінностей із спорідненими термінами (зокрема такими як «обмеження» та «межі»), з'ясовано, що:

– обмежити можна право, а визначити – межу дозволеного права. Відповідно, кожна заборона за своєю суттю є обмеженням права, проте не кожне обмеження у сфері права є заборобою. Наприклад, встановлене обмеження щодо не розголошення інформації з обмеженим доступом не є заборобою, адже якщо фізична особа надала згоду на використання її конфіденційної інформації, такі дії є правомірними;

– за допомогою наявності заборон із правового поля витісняються небажанні суспільні відносини, таким чином з одного боку здійснюється регулювання суспільних відносин, а з іншого – гарантування того, що в разі

їхнього виникнення держава зреагує, активізуючи механізми підтримання порядку та забезпечення стабільності у суспільстві.

12. Узагальнено, що ст. 24 Закону України «Про інформацію» гарантує, що під час виконання журналістами своїх професійних обов'язків: ніхто не буде втручатися та контролювати їхню діяльність за виключеннями, які завідомо є відомими журналісту. Виявлено, що означений нормативно-правовий акт встановив заборону, а Закон України «Про медіа» – обмеження щодо втручання у діяльність медіа та професійних журналістів.

14. Підтримано думку щодо необхідності більш детального врегулювання процедур висвітлення журналістами інформації, що фінансується за державні чи місцеві кошти (договірних відносин між органами влади та медіа) передбачивши або відповідне маркування такої інформації, або встановити вимоги до такої інформації (наприклад, не публікувати звіти (адже це аналітичний продукт і вимагає чіткого авторства) чи висвітлювати тільки інформацію про права та можливості громадян, які ці органи публічної влади здатні реалізувати на відповідній території).

15. Уточнено, що ідея поширення інформації без нелегітимного втручання у професійну діяльність журналістів має суттєві практико-реалізаційні складнощі. По-перше, щодо ідентифікації процесу втручання (може мати як звужені концепційні рамки, так і трактуватись більш розширено, зокрема й в аспекті наявності фізичного чи психологічного тиску, загрози для здоров'я журналіста тощо). По-друге, щодо диференціації публіцистичних та журналістичних інформаційних продуктів в аспекті необхідності попереднього узгодження інформації. По-третє, щодо дієвості та ефективності механізмів захисту журналістів від посягань на журналістську свободу висвітлювати події. По-четверте, щодо розрізнення нелегітимного втручання у професійну діяльність журналістів та мірами відповідальності за нехтування журналістом принципами відповідальної журналістики.

16. Узагальнено, що забезпечення гармонії між журналістською свободою та необхідністю контролю за інформаційною діяльністю є одним з

пріоритетних викликів сучасності. З одного боку необхідно визначити оптимальний рівень свободи журналістів, а з іншого – забезпечити ефективне регулювання розповсюдження дезінформації, дотримання правил конфіденційності, протидії поширенню екстремістських ідей або сприянню радикалізації, маніпуляцій суспільною думкою тощо. Комплексний підхід до вирішення цього питання об'єктивує доцільність розвитку інститутів саморегулювання та співрегулювання медіасферою, що сформують якісне нормативне підґрунтя для забезпечення стійкого та демократичного розвитку суспільства, пронизаного ідеологією цінності журналістської свободи висвітлювати події, яка корелює зі основними принципами правової держави. Визначення меж такої свободи самими представниками медіа, деталізація способів протидії впливу шкідливих чинників, а також процедуралізація ведення діалогу між всіма учасниками інформаційного середовища сприятимуть формуванню прозорого та відповідального простору для роботи професійних журналістів в Україні.

17. У межах аналізу нормативно-правових актів, що встановлюють заборону перешкоджання здійснення професійної діяльності журналістів в Україні виявлено, що на відмінну від Закону України «Про інформацію», Кримінальний кодекс України не ставить за обов'язкову кваліфікуючу ознаку його здійснення у формі умислу.

18. Перешкоджанням здійсненню професійної діяльності журналістів в Україні названо будь-який прояв порушення прав та свобод журналіста, що має наслідком: (1) обмеження доступу до інформації, яка не є предметом охорони чинного законодавства, (2) цензурованість інформації, (3) прояв фізичного, психологічного чи юридичного тиску, (4) блокування його роботи за не легітимізованих підстав, (5) активне утруднення поширення інформації тощо. З позиції функціонального аналізу уточнено, що перешкоджання здійсненню професійної діяльності журналістів в Україні є порушенням принципів журналістської свободи та прав громадян на задоволення інформаційних потреб.

19. Визначено, що найбільш кричущий вияв втручання у право на свободу слова та спосіб перешкоджання здійснення журналістами своєї професійної діяльності є вчинення фізичних погроз та нападів. Уточнено, що в Україні протягом становлення держави як незалежної країни було скоєно низку резонансних вбивств журналістів, які досі до кінця не розслідуванні. Ключовим у зазначеному є те, що якщо органи влади не змогли запобігти нападу на журналіста (а згідно до міжнародного контексту – зобов'язані були вчинити всі необхідні превентивні дії), вони мають за обов'язок належно розслідувати його обставини та притягнути винних осіб до відповідальності. За означених обставин чинне законодавство оптимізоване «журналістськими статтями», які за нормативного дискурсу є цілком належними, однак за практико-реалізаційного – не облишені проблематизації у фактичній дії. Акцентовано, що попри постійне з'явлення в інформаційному просторі інформації про перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, тільки незначна кількість винесених рішень по так званим «журналістським справам» відповідає постулату «вирівнювання балансу соціальної справедливості», що зумовлено з-поміж іншого відсутністю єдності законодавчої думки щодо визначення категорій «журналіст», «професійна діяльність журналістів» та «гарантії професійної діяльності журналістів», а також проблемою недостатньої ефективності в цьому контексті загалом.

20. Звернено увагу на проблематику не надання ефективного захисту журналістам з боку представників правоохоронних органів з уточненням про необхідність здійснення суттєвих практико-реалізаційних оптимізацій в контексті гарантування найвищого ступеня безпеки журналістів.

21. Узагальнено, що напади, погрози, обмеження доступу до публічної інформації, кібератаки та судові позови проти журналістів – це основні способи щодо перешкоджання професійної діяльності журналістів. Окремо визначено про можливість розгляду питання про блокування журналістів в соціальних мережах з позиції визначення таких дій перешкоджанням здійсненню професійної діяльності журналістів. Обґрунтовується, що бан –

це цензура, яка в Україні заборонена. Адже таким чином чиновники бажають уникнути не бажаних тем та перешкоджають журналістам об'єктивно висвітлювати інформацію про їхню діяльність.

22. Доведено, що перешкоджання професійній діяльності журналістів є грубим порушенням основ демократичного устрою держави, де свобода слова загалом та у контексті здійснення журналістами своєї професійної діяльності визнається цінністю, яка формує основне підґрунтя для сталого функціонування вільного та відкритого суспільства. Нехтування необхідними механізмами гарантування найвищого ступеня безпеки журналістів має наслідком відчутне поглиблення проблем, що стосуються належного забезпечення суспільного запиту на інформаційне забезпечення. Попри наявність достатнього нормативного імперативу на необхідність визначення професійної діяльності журналістів в Україні об'єктом посиленого захисту, наразі маємо ситуацію відсутності його ефективності як на стадії превенції, так і під час розслідування та притягнення винних до відповідальності за прояви порушення професійних прав журналіста. Визначено, що розробка спільних планів дій громадянського суспільства, представників медіа, правозахисних організацій, міжнародних партнерів та влади має стати інструментом протидії систематичних проявів правового нігілізму та поширення атмосфери страху висвітлювати резонансні події, провадити журналістське розслідування. Таке партнерство утвердить визнання державою проблеми ефективного захисту журналістів та покладе початок її вирішення.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГАРАНТІЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В УКРАЇНІ ІЗ ВРАХУВАННЯМ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Зарубіжний досвід реалізації гарантій професійної діяльності журналістів та можливість його адаптації в Україні.

В усьому світі прикладається багато зусиль для реалізації гарантій професійної діяльності журналістів. Такі професійні організації як Міжнародна та Європейська федерації журналістів, Європейська мовна спілка, а також Всесвітня асоціація газет та її Європейська асоціація видавців газет – проводять різні заходи з професійної підготовки, в першу чергу, журналістів, а також представників різних гілок влади.

Вбачається, що професійна освіта та підготовка журналістів є одним із найцінніших активів медіакомпаній у все більш конкурентному медіасередовищі. Стосовно медіаконтенту слід заохочувати якість, і такий контент має бути професійно підготовлений добре освіченими та кваліфікованими журналістами. Однак не всі медіакомпанії в Європі мають можливість проводити навчання своїх журналістів через брак коштів і схем навчання. У той час як багато вищих навчальних закладів пропонують спеціалізовані курси та програми для студентів, які бажають стати журналістами. Втім вони дуже мало задовольняють потреби практичного навчання працюючих журналістів.

Тому Парламентська Асамблея Ради Європи вважає, що спеціалізовані курси повинні бути створені для забезпечення професійної підготовки та підвищення кваліфікації журналістів та рекомендує Комітету міністрів ЄС: (1) закликати всі держави-члени підтримувати курси професійної підготовки журналістів на національному рівні та через Раду Європи, можливо, у

співпраці зі ЗМІ та їхніми професійними організаціями; (2) розглянути можливість створення кафедр Ради Європи для навчання ЗМІ, можливо, за рахунок добровільних внесків урядів, а також фінансової підтримки від медіакомпаній і у співпраці з університетами Європи; (3) створити разом із медіакомпаніями та у співпраці з вищими навчальними закладами Європи мережу навчальних центрів для журналістів; (4) організувати загальноєвропейські обміни журналістами з навчальними закладами та медіакомпаніями, можливо, через спільні програми з ЄС, з метою просування європейських стандартів і порозуміння серед журналістів; організувати, можливо, разом із Центром Північ-Південь Ради Європи в Лісабоні, конференцію з професійної освіти та підготовки журналістів у Європі та Середземноморському басейні [229].

Загалом медіаосвіта відноситься до заходів, спрямованих на підвищення навичок і компетенції медіааудиторії [180]. Бажаним результатом діяльності з медіаосвіти є медіаграмотність – це здатність отримувати доступ, аналізувати, оцінювати, створювати та діяти відповідно до медіаповідомлень [226; 213]. Однак ще більш актуальною є медіаетика, що також є однією із гарантій професійної діяльності журналістів. Тому цікавим позитивним прикладом є проєкт ЮНЕСКО, що фінансується ЄС та спрямований на сприяння медіаетиці, правовому регулюванню цифрових платформ і онлайн-медіа. У сучасному світі, позначеному цифровою трансформацією та конвергенцією медіа, журналістика та медіа є більш крихкими, ніж будь-коли, а поширення цифрових платформ створило децентралізований набір спільнот і каналів, через які люди та організації діляться всіма формами інформації. Ці питання є особливо актуальними та яскраво вираженими у Південно-Східній Європі. У цьому контексті метою цього проєкту, є просування та сприяння свободі вираження поглядів у Південно-Східній Європі шляхом сприяння вільним, незалежним та плюралістичним ЗМІ, визнання журналістики суспільним благом та боротьби з дезінформацією, таким чином сприяння досягненню Цілей сталого розвитку № 5 та 16.10 [181].

Для цього країнам-членам ЄС рекомендується: (1) посилити відданність та спроможність медіа і журналістів дотримуватись професійних та етичних стандартів журналістики, включаючи гендерну рівність і підзвітність ЗМІ; (2) зміцнити свободу вираження думок і поширення точної інформації шляхом посилення правового регулювання цифрових платформ і онлайн-медіа; (3) прийняти політики медіа та інформаційної грамотності й інтегрувати її у формальну освіту для підтримки навичок медіа та інформаційної грамотності жінок і чоловіків, особливо молоді, шляхом заохочення їх до критичного мислення [181].

Не менш важливим сьогодні вважається забезпечення та надання гарантій безпеки журналістів, що має важливе значення для забезпечення доступу громадськості до вільно розповсюдженої, незалежної, плюралістичної та надійної інформації. Це так само актуально як у мирний час, так і під час війни чи пандемії. Адже професійна діяльність журналістів серйозно перешкоджається або обмежується не менше ніж у 132 країнах, згідно зі Всесвітнім індексом свободи преси за 2023 рік [232], складеним Міжнародною спілкою «Репортери без кордонів».

Хоч боротьбі з безкарністю за насильницькі злочини проти журналістів приділяється більше уваги, безкарність і зловживання продовжують зростати. За даними Міжнародної спілки «Репортери без кордонів», за останні десять років було вбито щонайменше 1059 журналістів. Рівень безкарності насильницьких злочинів проти журналістів все ще становить близько 90%. У мережі процвітають погрози та мова ненависті проти журналістів, а також дезінформація. А жінки-журналістки стають мішенню і як журналістки, і як жінки [232].

Зазначені зловживання та безкарність стосуються не тільки країн третього світу, в країнах-членах ЄС останнім часом також спостерігається погіршення щодо дотримання гарантій професійної діяльності журналістів. Тому International Press Institute (IPI) та його партнерські організації в рамках Швидкого реагування на свободу ЗМІ надали інформацію про деякі з

найбільших подій і загроз для свободи та плюралізму ЗМІ в державах-членах ЄС протягом 2023 р.

15 січня 2024 р. партнери консорціуму Media Freedom Rapid Response (MFRR), Free Press Unlimited (FPU), International Press Institute (IPI) та Osservatorio Balcani Caucaso Transeuropa (OBCT) подали детальні матеріали для звіту на тему свободи та плюралізму ЗМІ в Угорщині, Греції, Італії, Нідерландів та Чехії [194]. Спільні та індивідуальні подання містять інформацію про основні зміни у сфері свободи ЗМІ в кожній країні та оцінюють прогрес (або відсутність прогресу) у виконанні рекомендацій Комісії ЄС. Вони засновані на адвокаційній та моніторинговій роботі, яку проводили партнери MFRR протягом року.

У зазначеному звіті йде про наступне:

– щодо Угорщини – детально описується велика хвиля кібератак на критичні та незалежні ЗМІ у 2023 р. Так, 3 квітня 2023 р. щонайменше 40 різних медіа-сайтів в Угорщині зіткнулися з атаками розподіленої відмови в обслуговуванні (DDoS), формою кібератаки, яка тимчасово сповільнює або приводить до збою веб-сайти, перевантажуючи їхні сервери мільйонами одночасних запитів на доступ, не даючи читачам можливості мати доступ до новин та інформації протягом кількох годин. Хоча конкретні мотиви цих атак залишаються непідтвердженими, більшість порталів, націлених на DDoS-атаки, включають багато провідних незалежних ЗМІ країни, включаючи Telex, HVG, 444.hu, Magyar Hang і Népszava, які критикують уряд країни. Серед міжнародних медіакомпаній, які постраждали від хакерів, є Forbes Hungary [204];

– щодо Греції – розглядається поточний стан повної безкарності за вбивство кримінального репортера Г. Карайваза у 2021 р. [200]. У поданні також розглядається попередній випадок безкарності за вбивство журналіста та стосується ширшої ситуації щодо безпеки журналістів у Греції, зусиль уряду вирішити цю проблему. Подання особливо стосується ефективності

урядової Цільової групи з безпеки журналістів, створення якої було ключовою рекомендацією в попередніх звітах [194];

– щодо Італії – міститься інформація про кілька нападів на незалежну журналістику з боку ультраправого коаліційного уряду прем'єр-міністра Д. Мелоні протягом 2023 р. Серед показників, визначених як сигнали погіршення верховенства права в Італії, названо різке зростання кількості позовів, поданих проти преси; тривожний законопроект про наклеп, висунутий керівною коаліцією, який ризикує спричинити жахливий вплив на свободу преси; законопроект, який забороняє опубліковувати стенограми постанов про запобіжний захід, що загрожує серйозним обмеженням звітності судів; та ескалація політичного тиску [212] на суспільний мовник RAI [194];

– щодо Чеської Республіки – детально описано позитивні правові реформи, проведені правоцентристським урядом П. Фіали, включаючи ті зміни, які зміцнили систему призначення в наглядові органи суспільного мовника та покращили закон про конфлікт інтересів, який не допускає, щоб політики володіли ЗМІ. Ця остання зміна змусила колишнього прем'єр-міністра А. Бабіша, лідера опозиційної партії ANO, продати Mafra media, одну з найбільших медіакомпаній країни [194];

– щодо Нідерландів – висвітлено декілька загроз свободі преси та безпеці журналістів, включаючи нещодавній скандал із прослуховуванням журналістів de Correspondent Офісом державного обвинувачення [227]; транснаціональні репресії як іноземних, так і голландських журналістів; і зростання SLAPP та інших форм правового залякування, таких як позов проти Het Financieele Dagblad. Звіт також був зосереджений на кількох позитивних зрушеннях, включаючи збільшення фінансування та можливостей для ініціатив з безпеки журналістів Persveilig і ухвалення нового закону про кримінальну відповідальність за доксинг [194].

Загалом, попри численні порушення, зарубіжні країни мають і позитивний досвід щодо реалізації гарантій професійної діяльності

журналістів. Зокрема, наприклад, вжиття додаткових заходів для підвищення кваліфікації та спроможності поліції боротися з будь-яким переслідуванням журналістів під час протестів (ідентифікація протестувальників і журналістів) щоб гарантувати їм безпеку та захист від нелегітимного втручання до процесу їхньої діяльності. Для цього необхідно заохочувати поліцію видавати власні вказівки щодо захисту журналістів, коли вони висвітлюють демонстрації та протести (Фінляндія). Або ж це стосується заходів щодо протидії дискримінаційному або свавільному застосуванню законодавства про дифамацію. Різні країни протягом останніх 10 років провели комплексні правові реформи, що запроваджують різні види заходів направлених на встановлення гарантій захисту проти дифамації.

Першочергово слід розуміти, що законодавством багатьох держав в усьому світі дифамацію визначено як злочин. У кримінально-правовому розумінні цим явищем, як правило, вважаються бездоказові твердження чи поширення фактів, які паплюжать репутацію [140]. Кримінальна відповідальність за дифамацію передбачена кримінальними кодексами таких держав, як Австрія (ст. 111), Бельгія (глава V Кримінального кодексу), Італія (ст. 595), Португалія (ст. 180), Хорватія (ст. 199, 199-2, 200-1, 200-2), Фінляндія (глава 24, ст. 9, 10), Данія (ст. 267), Норвегія (глава 23, ст. 246, 247, 248), Бразилія (ст. 139) [140].

Як приклад, у Великобританії Закон про дифамацію 2013 р. [193] спрямований на обмеження навмисного використання позовів про наклеп, зокрема шляхом запровадження «порогу серйозної шкоди». Закон передбачає, що: «твердження не є наклепницьким, якщо його публікація не спричинила або може спричинити серйозні шкоди репутації позивача» [193]. Ця концепція має на меті «підняти планку» щодо того, що суди вважатимуть обґрунтованою скаргою про наклеп. Також існує ймовірність вилучення незначних справ на підставі того, що вони зловживають процесом, тому що такі справи є не суттєвими. Наприклад, у справі «Джаміль проти Dow Jones & Co» [214] було встановлено, що має бути реальне та суттєве правопорушення

для судового переслідування за наклеп. Це перший випадок добросовісного позову про наклеп, який було зупинено через зловживання процесом, за обставин, коли видавці могли це зробити, але вирішили не сперечатися з «forum non conveniens» на початку справи.

Аналізований закон також передбачає правило одноразової публікації, щоб запобігти повторним претензіям проти видавця щодо того самого матеріалу, тобто термін давності для позову про наклеп повинен обчислюватися лише з дати подання першої публікації.

Дуже цікавим є досвід Великобританії щодо гарантування захисту медіа та професійних журналістів від осіб, які постійно подають судові позови проти інших у справах без жодних підстав. Так, в 2010 р. був оприлюднений Посібник «Guidance Note: Vexatious Litigants and the Treasury Solicitor» [201], в якому визначається, що суд має власні повноваження щодо розгляду необґрунтованих позовів і заяв, а саме визнати позов як зловживання судом або видати різні накази, що обмежують можливість позивача продовжувати подавати заяви чи претензії (з власної ініціативи або на вимогу сторони у справі) [201]. Наприклад, суд може видати Цивільний обмежувальний наказ (CRO), який є корисним засобом правового захисту для особи, якщо вона була піддана два або більше разів необґрунтованим претензіям або заявам, поданим проти неї тією самою особою, і вони стосуються тих самих або подібних питань. Це відносно швидко здійснюється; надається на період до 2 років, не дозволяючи суб'єкту вживати певних заходів, як зазначено в наказі, без попереднього отримання дозволу від призначеного судді. CRO не вимагає втручання Генерального прокурора [201].

Наприклад, в Ісландії, на додаток до Ісландської ініціативи сучасних медіа (IMMI) [205], був створений комітет із законодавчої реформи у сфері свободи слова, ЗМІ та інформації. Комітету було доручено переглянути та вдосконалити існуючі законопроекти, включно з законопроектами про наклеп, законодавство про інформацію, зберігання даних і відповідальність

хост-провайдерів, а також оцінити, які законодавчі зміни можуть бути бажаними у сфері свободи слова, ЗМІ та інформації. Щодо змін які пропонувалися: (1) скасувати кримінальну відповідальність за наклеп та замінити її на цивільноправову відповідальність у вигляді відшкодування збитків/компенсації; (2) запровадити низку засобів захисту для виключення відповідальності у певних випадках; (3) зняти посилений захист репутації публічних осіб; (4) запровадити суворіші вимоги щодо того, щоб мова ненависті вважалася покараною; (5) посилити захист викривачів; (6) посилити право громадян на доступ до інформації; (7) запровадити захисні механізми для журналістів від розгляду справи про наклеп і перекладення відповідальності на роботодавця [171, с. 30].

Слід окремо акцентувати на тому, що країни скандинавського регіону стабільно займають високі позиції за індексами вимірювання свободи преси. Наприклад, Фінляндія забезпечує одне з найкращих у світі робочих середовищ для медіа та журналістів, і це підтверджується її вражаючою порівняльною позицією в авторитетних індексах з цього питання з року в рік. Наразі Фінляндія посідає друге місце у світовому рейтингу свободи преси «Репортерів без кордонів», у якому зазначено, що, незважаючи на певні проблеми, «країна вільної преси» продовжує захищати правові, інституційні та структурні основи, необхідні для процвітання вільних ЗМІ та журналістики [242]. Фінляндія також отримала найкращий (4/4) бал від Freedom House у своєму рейтингу вільних і незалежних ЗМІ у 2019 р. [196].

І такі показники у різних рейтингах не є чимсь надзвичайним, адже Фінляндія історично відома своєю свободою преси. Ще у 1766 році, коли вона була частиною Швеції, стала однією з перших країн у світі, яка юридично визнала свободу преси [197]. Свобода преси розглядається як частина права на свободу вираження поглядів і права на доступ до інформації в розділі 12 Конституції Фінляндії [206].

Зокрема Європейська конвенція з прав людини була ратифікована Фінляндією в 1990 році. З того моменту ст. 10 Конвенції стала практично

втілюваною. Спеціальне законодавство, наприклад Закон про здійснення свободи слова в ЗМІ, містить вже більш детальні положення щодо означеного. У розділі 1 закону визначено, що: «втручання в діяльність засобів масової інформації є законним лише в тій мірі, в якій воно є неминучим, належним чином враховуючи важливість свободи вираження поглядів у демократії, що підкоряється верховенству права» [246].

Загалом сильний громадянський простір є притаманним для Фінляндії з не останніх причин наявності незалежних журналістів, які просувають ідею самостійності своєї професії. Зокрема журналісти-фрілансери мають можливість приєднатися до Фінської асоціації журналістів-фрілансерів, яка входить до Спілки журналістів Фінляндії [195], це в свою чергу гарантує їм підтримку в разі наявності складних ситуацій.

З означеного слід навести позитивний приклад інших країн щодо підтримки журналістів-фрілансерів. Так у Великобританії журналісти-фрілансери отримували оподатковуваний грант у розмірі 80% свого середнього місячного прибутку під час пандемії [179]. Однією з хороших практик підтримки фрілансерів є Канадська місцева журналістська ініціатива, яка пропонує фінансування журналістам-фрілансерам, які створюють громадянську журналістику для незахищених громад [199].

Окремо зазначимо про позитивні ініціативи, які було вжито відповідними міністерствами для обмеження ненависті та нападів на журналістів. Наприклад, Міністерство юстиції Фінляндії опублікувало посібник під назвою «Журналісти та мова ненависті» в рамках кампанії 2019 р., спрямованої на стримування інтенсивності утисків, направлених на представників медіа [217]. Її мета полягала в тому, щоб покращити підтримку зацікавлених суб'єктів в їх зусиллях по боротьбі зі злочинами на ґрунті ненависті. До кампанії були залучені урядові установи, неурядові організації, поліція та Офіс генерального прокурора [222]. Урядом було профінансовано проведення тренінгів для модераторів веб-сайтів щодо вимог Кримінального кодексу проти наклепу та розпалювання ненависті.

Важливу роль зокрема на себе взяла Спілка журналістів Фінляндії, яка подає офіційні скарги до фінської прокуратури у зв'язку з жорстоким переслідуванням журналістів, особливо тих, які висвітлюють теми, пов'язані з іммігрантами та імміграцією. У контексті роз'яснювальної роботи, вона створює поради для журналістів, які зазнають ненависті та переслідувань. Примітно також те, що вона власні фінансові ресурси (фонди) для ведення судових справ, а також журналісти, які стикаються з погрозами чи іншими формами переслідувань, можуть подати заявку на отримання фінансової допомоги для покриття витрат, спричинених переслідуваннями, таких як кризова терапія, розслідування, пов'язане з повідомленням про правопорушення або встановлення обладнання безпеки. Фонд підтримки журналістів «прагне підтримувати журналістів у ситуаціях, коли допомога від їхніх роботодавців, профспілки чи влади є недостатньою або надто повільною» [223].

Й загалом слід вказати, що у мінливому медіаландшафті, де зростає недовіра та нерозуміння того, що таке професійна журналістика, журналісти усвідомлюють необхідність і можливості постояти за себе. Професійне журналістське співтовариство дедалі активніше виступає за свою сферу діяльності, що призвело до збільшення кількості проєктів для аудиторії та партнерства, відвідувань шкіл, конкурсів та спільних ініціатив з молоддю для підвищення їхньої новинної грамотності [177]. Як зазначив С. Клібанов [221] в американському контексті, в якому рух новинної грамотності почав зароджуватися близько 2007 р., першими, хто визнав потребу в покращенні новинної грамотності, були журналісти. Впливові некомерційні групи, такі як News Literacy Project (заснована у 2008 р.), сприяли залученню журналістської галузі до медіаосвіти. Як наслідок, «робота з дітьми» стала переважаючим стратегічним і практичним питанням для журналістів і редакцій [218]. Навіть якщо медіаосвітні зусилля не є чимось новим у медіаіндустрії, медіаосвітня діяльність стала виглядати як потенційна відповідь і стійка стратегія для журналістики, резонуючи з вимірами

відкритої рефлексивності, прозорості та проактивності [258], або посилення підзвітності, надання основних способів боротьби з дезінформацією [213] тим самим забезпечуючи реалізацію гарантій професійної діяльності журналістів.

Можемо також додати, що для боротьби із фейками в більшості демократичних країнах впроваджений принцип саморегуляції та контролю з боку медіаспільноти, що є однією із гарантій професійної діяльності журналістів. Так, наприклад, дві найбільші норвезькі газети-таблоїди, які були конкурентами понад 70 років, вирішили об'єднатися заради спільного фактчекінгового проєкту. Незабаром до них доєдналися суспільний мовник і найпопулярніший комерційний телеканал країни. Тепер викривальні публікації Faktisk нерідко набирають більше переглядів, ніж фейкові новини або статті з перекрученими фактами, які журналісти спростовують. Спільний проєкт двох газет і двох телеканалів перевіряє заяви політиків та повідомлення у ЗМІ й соцмережах, а також надає оцінку достовірності кожного матеріалу [161].

На останок, неможливо оминати увагою питання дискусійності щодо ліцензування журналістської діяльності окремим журналістам, що бажають працювати самостійно (незалежно).

Зокрема у висновку Міжамериканського суду з прав людини, який був винесений у 1985 р. визнано, що ліцензування є обмеженням свободи слова [189]. Прихильники затвердження ліцензування для незалежних журналістів (не пов'язаних із зареєстрованим медіа трудовими чи цивільноправовими угодами) стверджували, що журналіст або повинен бути членом асоціації журналістів, або держава повинна таку діяльність регулювати шляхом введення процедури ліцензування [71].

На користь своєї вимоги до журналістів стати членами асоціації наводилися наступні аргументи: по-перше, тому що це необхідно для громадського порядку та «нормального» способу регулювання професії; по-друге, тому, що вона прагнула просувати вищі професійні та етичні

стандарти, які принесуть користь суспільству в цілому та забезпечать право громадськості отримувати повну та правдиву інформацію; і по-третє, тому що схема ліцензування гарантувала б незалежність журналістів по відношенню до їхніх роботодавців [87, с. 83]. Тому, якщо вони не є членами колегії чи медіа для контролю за рівнем професійності необхідний державний нагляд у вигляді інституту ліцензування [71].

Досліджуючи перший аргумент, Суд зауважив, що організація професій, у тому числі журналістської, через асоціації може сприяти розвитку узгодженої системи цінностей і принципів і таким чином сприяти громадському порядку, якщо цей термін розуміти широко. Однак він також зауважив, що та сама концепція громадського порядку виграє набагато більше від скрупульозної поваги до свободи вираження поглядів так як: «свобода вираження думок є основним і основним елементом громадського порядку демократичного суспільства, яке неможливо уявити без вільних дебатів і можливості, щоб голоси незгодних були повністю почуті. Це в інтересах демократичного громадського порядку, суворо поважати право кожної особи на вільне самовираження та право суспільства в цілому отримувати інформацію» [189]. Тому Суд визнав, що ліцензування, обмежує доступ до журналістської професії, таким чином, шкодить громадському порядку, а не підтримує його [71].

Відповідаючи на аргумент про те, що режим ліцензування є просто «нормальним» способом регулювання певних професій, Суд розрізнив журналістику та, наприклад, юридичну або медичну практику. На відміну від адвокатів і лікарів, діяльність журналістів – пошук, отримання та передача інформації та ідей – спеціально захищена як право людини, а саме право на свободу вираження поглядів. Суд також відхилив аргумент про те, що схеми ліцензування необхідні для забезпечення права громадськості бути поінформованими шляхом відсіювання бідних журналістів [87]. Суд вирішив, що така система зрештою виявиться контрпродуктивною, вказавши що: «загальний добробут потребує якнайбільшої кількості інформації, і саме

повне використання права на вираження думок приносить користь цьому загальному добробуту. Система, яка контролює право на вираження поглядів в ім'я передбачуваної гарантії правильності та правдивості інформації, яку отримує суспільство, може стати джерелом великих зловживань і, зрештою, порушує право на інформацію, яке це саме суспільство має» [189]. Повертаючись, до аргументу про те, що схема ліцензування зміцнить професію і, таким чином, допоможе захистити журналістів, Суд дійшов висновку, що цієї мети можна досягти менш нав'язливими засобами, без необхідності обмежувати журналістську практику ліцензуванням [87].

Таким чином, схема ліцензування не витримала тесту на необхідність. Відкинувши три основні аргументи на користь дозволу схеми ліцензування для окремих журналістів, Суд одноголосно дійшов висновку, що такі схеми є порушенням права на свободу вираження поглядів [71].

Три спеціальні мандати із захисту свободи вираження поглядів – Спеціальний доповідач ООН з питань свободи поглядів і вираження поглядів, Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ та Спеціальний доповідач ОАД з питань свободи вираження поглядів – щороку ухвалюють Спільну декларацію, в якій встановлюються стандарти та деталізуються важливі питання у сфері забезпечення свободи слова. У своїй Декларації 2007 р. вони заявили: від окремих журналістів не слід вимагати ліцензії чи реєстрації [209].

Таким чином, зрозуміло, що за міжнародним контекстом ліцензування незалежних журналістів заборонені. Причому на практиці ліцензійні схеми для журналістів практично не зустрічаються в усталених демократіях [71].

У контексті вимог щодо професійної діяльності журналіста окремо зазначимо, що у деяких країнах встановлюються, наприклад, вимога досягнення певного віку, володіння певною академічною кваліфікацією або несудимість [211]. Більшою мірою вони суперечать міжнародному праву з причин того, що право висловлюватись через ЗМІ належить кожному, а не лише особам, яких уряд вважає особливо кваліфікованими чи

придатними. Вони також позбавляють широку громадськість права отримувати інформацію та ідеї з різноманітних джерел за власним вибором [87].

Крім того, практична ефективність таких вимог як засобу забезпечення якісної журналістики є сумнівною. Вони можуть перешкоджати талановитим молодим людям, які ще не досягли порогового віку, розвивати свої навички. А отже, – не повинно бути законодавчих обмежень щодо того, хто може займатися журналістикою.

Підсумовуючи розгляд заявлених питань, можемо узагальнити, що:

– професійна освіта та підготовка журналістів є одним із найцінніших активів медіакомпаній у все більш конкурентному медіасередовищі. Після аспектів забезпечення медіаосвіти, медіаграмотності та медіаетики основні міжнародні зусилля спрямовуються на посилення гарантій безпеки журналістів, адже попри засудження та криміналізацію насильницьких дій проти журналістів, безкарність і зловживання продовжують зростати;

– актуальним для України є: (1) усунення політичного тиску на ЗМІ (Чехія); (2) активізація механізмів заохочення для поліції видавати власні вказівки щодо захисту журналістів, коли вони висвітлюють демонстрації та протести (Фінляндія); (3) запровадження інституту обмежень, що буде застосовним у разі наявності підстав вбачати у діях особи-заявника (позивача) намірів зловживання судовим процесом чи тиску на медіа та журналістів (Великобританія); (4) визначення критеріїв для оцінки мови ненависті або визначення рівня захисту репутації публічних осіб (Ісландія); (5) оптимізація інституту саморегулювання журналістської діяльності зокрема щодо наявності загального органу самоврядування, який має у своїй структурі об'єднання (спілка, асоціація тощо) журналістів-фрілансерів задля просування ідей та захисту прав останніх (Фінляндія); (6) забезпечення підтримки журналістів-фрілансерів у часи невизначеності, економічної кризи чи рецесії, гарантуючи їм фінансову допомогу (Великобританія та Канада); (7) проведення тренінгів для модераторів веб-сайтів щодо вимог чинного

законодавства у сфері медіа, юридичної відповідальності за наклеп, розпалювання ненависті, порушення правил журналістської діяльності тощо (Фінляндія); (8) існування та функціонування спеціальних фондів на рівні самоврядування, які надаватимуть фінансову чи ресурсну допомогу журналістам (зокрема й в частині запровадження процедури співфінансування з боку держави) (Фінляндія); (9) запровадження руху новинної грамотності, що передбачає розширення рамок медіаосвіти за рахунок залучення практикуючих журналістів до освітньо-просвітницької діяльності серед дітей та молоді (США); (10) створення викривальних організацій (на базі самоврядування), основне призначення яких об'єктивуватиме необхідність здійснення аналізу заяв політиків та повідомлення у ЗМІ й соцмережах задля підтвердження/спростування достовірності матеріалу (Норвегія).

Отже, сприяння формуванню медіаетики, правове регулювання функціональності цифрових платформ і онлайн-медіа, впровадження медіаграмотності, оптимізація реалізації заходів захисту прав журналістів під час здійснення ними професійної діяльності, – основні аспекти, що нині об'єктивують міжнародну та зарубіжну думку в контексті необхідності зміцнення гарантій професійної діяльності журналістів. Причому практична реалізація означених дій не має односторонності, а є результатом спільної діяльності різних сторін, зацікавлених у забезпеченні вільного обговорення суспільних питань. Втім базовим та необхідним у цьому контексті є, по-перше, зміцнення стандартів саморегулювання; по-друге, запровадження нових та удосконалення наявних юридичних механізмів, які дозволяють журналістам виконувати свою роль у суспільстві, не боячись переслідувань чи обмежень; і, по-третє, активна співпраця між міжнародними і зарубіжними партнерами з боку конкретної країни у форматі партнерства та взаємодії задля формування вільного, безпечного, без кордонного простору для координації зусиль у напрямку покращення професійних умов для розвитку журналістики.

3.2. Основні напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів із врахуванням дії правового режиму воєнного стану.

Слід окремо зазначити, що у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX, в Україні введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 р. строком на 30 діб [91]. Від початку повномасштабної війни воєнний стан в Україні продовжували вже вісім разів: 24 лютого – 25 травня 2022 р.; 25 травня – 23 серпня 2022 р.; 23 серпня – 21 листопада 2022 р.; 21 листопада 2022 р. – 19 лютого 2023 р.; 19 лютого – 20 травня 2023 р.; 20 травня – 18 серпня 2023 р.; 18 серпня – 16 листопада 2023 р.; 16 листопада 2023 – 14 лютого 2024 р. [11].

Статтею 3 вищезазначеного Указу визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [91].

Своєю чергою, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає, що військово командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і

законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такий захід правового режиму воєнного стану як: «регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та медіа, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі» [117].

Знаковим зокрема стало рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 р., введеного в дію Указом Президента України від 19 березня 2022 р. № 152/2022, адже ним встановлено, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якої реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом» [121]. Примітно те, що єдиний телемарафон, за результатами експертного кількісного опитування журналістів, вважають однією із форм цензури 62% опитаних медійників (протилежної думки дотримувалися 18%, а ще 20% журналістів не змогли дати відповіді на питання чи вважають вони, що єдиний марафон, створений на початку війни, є цензурою). 2/3 також переконані в тому, що єдиний марафон має бути припинений, і всі мовники можуть вести мовлення самостійно, проти виступають 11%, а 23% не визначилися зі своєю позицією з цього питання [7, с. 22].

Разом з тим серед учасників фокус-групових дискусій спостерігалися вкрай різні думки стосовно телемарафону «Єдині новини». Так, більшість

учасників фокус-груп погодилися з тим, що на початку російського вторгнення він був потрібен та відіграв важливу роль у формуванні єдиного інформаційного простору. Водночас станом на початок 2023 р. думки респондентів розділились. Найбільш поширеними були дві основні позиції: (1) марафон потрібно зберегти і надалі, проте необхідно покращити якість інформаційного контенту, який подається, а також, можливо, долучити інших інформаційних суб'єктів; (2) марафон потрібно скасувати або докорінно видозмінити: в теперішньому вигляді він не має права на існування. Частина респондентів вважають, що єдиний телемарафон потрібно зберегти принаймні до завершення активної фази війни. Водночас майже всі переконані в тому, що його слід модифікувати та покращити якість контенту. Основні аргументи проти збереження формату єдиного телемарафону полягають, зокрема, у тому, що інформація, яка подається в ньому, надто однобока, або ж робота окремих його частин низькоякісна. Інший, не менш важливий аргумент проти збереження єдиного телемарафону полягає в тому, що, на думку частини респондентів, він перетворився на формат піару провладної політичної сили без допуску до трибуни альтернативних політиків чи експертів. При цьому частина респондентів тривожиться, що через формат єдиного телемарафону може відбутись зачистка альтернативних інформаційних ресурсів [7, с. 23].

Ми зокрема поділяємо думку тих респондентів, які висловлюють позицію проти збереження єдиного телемарафону, адже в дійсності тільки невелика частка аудиторії наразі є споживачем інформації, представленої на цій платформі. Тим паче, це надасть можливість для медіа повернутись до звичного режиму роботи, однак з урахуванням тих особливостей, що вже продиктовані як правила формування єдиного інформаційного простору.

У цьому контексті доречно вказати, що від 5 лютого 2019 р. започатковано Медіарух «Медіа за усвідомлений вибір». Першими підписантами меморандуму Медіаруху стали «UA:Перший», «Українське радіо», «Громадське радіо», ІА «Укрінформ», ІА «Інтерфакс-Україна»,

Liga.net, «Дзеркало тижня. Україна», НВ, «Цензор.нет», 5 канал, «Український тиждень», Opinion, низка регіональних медіа, громадські організації Незалежна медійна рада, «Детектор медіа», Інститут масової інформації, «Інтерньюз Україна», Центр демократії та верховенства права, Фондація «Суспільність», Національна асоціація медіа, «Донецький інститут інформації», «Інститут демократії імені Пилипа Орлика», Центр прав людини Zmina, згодом доєдналися інші організації та окремі журналісти – загалом понад 70 учасників [150]. Тобто системна комунікація для дотримання медіаучасниками принципів та підходів, спрямованих на забезпечення об'єктивності, достовірності та етичності інформації в умовах дії правового режиму воєнного стану є достатньо забезпеченою як з боку держави, так і відповідальним ставленням самих представників медіа.

Окремо зазначимо, що 16 листопада 2021 р. представники провідних медіа закликали журналістів об'єднуватися у професійну спільноту, щоб створити ефективну самоврядну організацію журналістів для протистояння політичному та комерційному тиску на свободу слова. Ініціаторами заяви виступили 29 журналістів та експертів. Передбачалось, що долучитись до Медіаруху можуть як штатні журналісти, так і фрілансери з усієї України, працівники як загальнонаціональних, так регіональних медіа. Щоб доєднатись, потрібно заповнити відповідну гугл форму. Заповнивши заявку, вся офіційна інформація про роботу Медіаруху надходить у вигляді розсилки, зокрема й щодо деталей та процедури, які критерії та які етапи вступу до Медіаруху [36; 163].

Примітно, що саме у 2021 р. активізувались заклики до створення ефективної самоврядної організації журналістів. За твердженнями А. Куликова, голови Комісії з журналістської етики, саморегуляція – «це коли ми, хто працює у журналістиці, домовляємось між собою, що дотримуємось професійних стандартів та етичних принципів, виготовляючи продукт для вас, нашої аудиторії, і самі ж забезпечуємо виконання цих зобов'язань, спостерігаючи за діяльністю одні одних та визначаючи тих і те, хто і що

порушує ці принципи й стандарти. І самі ж ухвалюємо і виконуємо рішення, скеровані на запобігання таким порушенням і на виправлення їхніх наслідків. Поміж таких дій можуть бути і каральні, як-от позбавлення несумлінних колег документів, що засвідчують належність тих людей до нашої професії. Або оприлюднення назв засобів масової комунікації, чії співробітниці та співробітники порушують принципи і стандарти. А для того, щоб люди в аудиторії знали, хто не заподіє їм шкоди спотворенням відомостей, – оприлюднення списків тих засобів масової комунікації, які дотримуються стандартів і принципів, і пояснення шляхів набуття медіаграмотності, коли люди в аудиторії знатимуть, у який спосіб самим визначати гідне довіри: саморегуляція не тільки для нас, а й для всіх нас. В Україні таку роботу провадить Комісія з журналістської етики, яка розглядає спірні питання, коли отримує заяви про порушення етичних та професійних принципів журналістської діяльності» [141, с. 4–5].

Дійсно, за загальним правилом саморегуляція медіа – це спільна спроба медіа професіоналів створити редакційні правила, яких будуть добровільно дотримуватися у процесі своєї діяльності усі медіаучасники. Таким чином, незалежні медіа беруть на себе свою частку відповідальності за якість публічного дискурсу в країні, повністю зберігаючи свою редакційну автономію у його формуванні [247]. Необхідно зазначити, що саморегуляція – це не цензура і навіть не самоцензура. Йдеться про встановлення мінімальних принципів етики, точності, особистих прав тощо, при цьому, знову наголошуємо, повністю зберігаючи редакційну свободу щодо того, про що повідомляти та які думки висловлювати. Створюючи та підтримуючи тим самим відповідальне медіа, що в кінцевому варіанті приведе до підвищення довіри до медіа зі сторони громадськості.

Водночас саморегулювання захищає право журналістів бути незалежними, а судити за професійні помилки будуть не ті хто при владі, а їхні колеги.

Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ М. Харасті вказав на п'ять причин для медіа розвивати саморегуляцію, зокрема це: (1) зберігає редакційну свободу; (2) допомагає мінімізувати втручання держави; (3) підвищує якість медіа; (4) свідчення підзвітності медіа; (5) допомагає читачам отримати доступ до медіа [247, с. 12].

Тобто у багатьох випадках саморегуляція є більш ефективною за державне регулювання, а розвиток саморегулювальних організацій дозволяє уникнути більш жорстких законодавчих рамок у сфері медіа [141, с. 7]. Однак слід ураховувати, що зазначений контекст теж не облишений певних недоліків. Зокрема нагадаємо, що наявність саморегулюючого фактору, який об'єктивує унормування внутрішньосистемних аспектів розвитку сфери медіа її представниками є важливим аспектом у межах гарантійного забезпечення професійної діяльності журналістів в Україні. Втім саморегулювальним актам бракує легітимізації, тобто характерною є відсутність можливості врегулювання ними важливих питань, що підкріплені мірами державного примусу. Для вирішення цієї проблеми актуальним є повноцінне функціонування інституту співрегулювання, акти якого будуть невід'ємним інструментом унормування питань, що потребують консолідації зусиль всіх зацікавлених сторін щодо створення в Україні ефективною системи гарантування належної реалізації журналістами своєї професійної діяльності та механізмів взаємодії між різними гравцями у медіасфері.

Тому виникає логічне запитання: чи потрібне законодавче врегулювання саморегулювання медіасфери? Більшість зарубіжних фахівців вважають, що втручання держави повинно бути мінімальним. Своєю чергою, прецедентне право ЄСПЛ визначило «потрійний тест» для визначення правильності державного регулювання медіасфери. Щоб бути сумісним зі свободою вираження поглядів, таке регулювання має бути: (1) встановлено законом; (2) прийматися для досягнення законної мети; (3) необхідним у демократичному суспільстві [247, с. 17].

Основна проблема медіа і журналістики України – вона має перервані традиції, у порівнянні з Європою. Адже в радянському союзі сторожовий демократії став сторожовим лінії партії і «правительства». Чорні дошки в пресі 1932-33 р. означали смертельний вирок цілим селам. Розгромна стаття – втраті посади чи репресіям. Хвалебні передовиці – відсутності опозиції і свободи. Статті про «буржуазний світ» – звичайнісінька пропаганда. А мовчання про аварію на ЧАЕС – злочином. Чи це була журналістика? Суто технічно – так. Бо потрібно було вміти писати, ємно, яскраво. Але чи було це про свободу слова та демократію? Відповідь, здається, не потребує озвучення [139].

Наразі в Україні діє Національна спілка журналістів України, Незалежна медіа-профспілка України, Комісія з журналістської етики і Незалежна медіа рада. Всі ці інституції є недержавними. Утім жодна з них повною мірою не відповідає тим чи іншим критеріям органу саморегулювання: інституційної незалежності, фінансової незалежності, членства, мандату [139]. Щодо медіаруху та можливості визнання його як самоврядної інституції теж є певні особливості, зокрема її неформальний характер, а отже – обмежені повноваження.

Відповідно інститут саморегуляції в контексті діяльності професійних журналістів в Україні має бути: (1) заснований самими журналістами з добровільної ініціативи; (2) самодостатнім з позиції фінансового забезпечення (з чітким механізмом безповоротної та беззвітної державної допомоги); (3) відкритим у аспекті членства та транспарентним в контексті діяльності; (4) інституційно незалежним з власною мережею структурних одиниць (організаційний, виконавчий, контрольний-наглядний, фінансовий тощо сектори); (5) процедурно збалансованим (наявність нормативно закріплених процедур, які з-поміж іншого забезпечать баланс між захистом прав журналістів та відповідальністю за порушення професійних стандартів).

З боку держави це питання обличене увагою, однак Закон України «Про медіа», запропонувавши нову адекватну і збалансовану модель

регулювання, надав можливість Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення як національному медіарегулятору, працювати відкрито й інклюзивно, рухатися у фарватері євроінтеграційних змін. У зазначеному законі передбачено чимало інструментів, які мають запровадити цивілізоване сучасне регулювання, рівноправність та демократичність правил гри. Одним із таких інструментів є створення органів спільного регулювання [155, с. 8].

Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення розроблено підзаконні нормативно-правові акти, передбачені Законом України «Про медіа», що дають старт діям регулятора по виконанню законодавчо встановлених функцій. Зокрема, підготовлено й ухвалено нормативно-правові акти щодо ліцензування/реєстрації суб'єктів у сфері медіа (у тому числі під час дії воєнного чи надзвичайного стану); Методику розрахунку ліцензійного збору; Порядок функціонування Реєстру; Форми відомостей про структуру власності; Порядок здійснення офіційного моніторингу та проведення перевірок діяльності суб'єктів у сфері медіа; Порядок видачі та анулювання дозволів на тимчасове мовлення на територіях з особливим режимом мовлення та інші [155, с. 9]. Однак слід ураховувати, що Закон України «Про медіа» не регулює права журналістів, саморегуляцію чи журналістські стандарти [139], а отже – за полем зору законодавця залишилось опрацювання питання того, що медіа і журналістика – не одне і те саме [139].

Тому, на нашу думку, у межах пропонованого нами до розробки та прийняття Закону України «Про захист журналістської діяльності» необхідно окремим розділом визначити законодавчий статус та основні питання діяльності саморегулювальних організацій у сфері медіа в контексті механізованого підходу до врегулювання питань захисту професійних прав журналістів, що має здійснюватись у прямій взаємодії останніх з представниками влади. Не буде зайвим й забезпечення можливістю таких отримати в установленому законом порядку владні повноваження для

регулювання певних аспектів журналістської діяльності (наприклад, винесення рішення про заборону здійснення журналістської діяльності на певний строк або позбавлення державних нагород з підстав передбачених законодавством).

Зазначене є актуальним, адже держава забезпечуючи такі механізми, може сприяти створенню більш безпечнішої медіасфери: (1) гарантуючи швидке реагування на скарги шляхом видалення інформації чи блокування контенту за рішенням або судового органу, чи органу саморегулювання медіа, (2) запровадивши інструменти, які роблять бюрократичні процеси більш зручними, і (3) забезпечуючи пряму взаємодію між журналістами, саморегулювальними організаціями та представниками влади.

З-поміж окреслених вище питань, на сучасному етапі, існує ряд інших проблем, які потребують врегулювання. Наприклад, проблеми щодо притягнення блогера до відповідальності (за дифамацію чи інші правопорушення), адже він прирівнюється до пересічного громадянина, за винятком випадків реєстрації його як суб'єкта у сфері онлайн-медіа, оскільки для медіа та журналістів передбачено додаткові підстави для звільнення від відповідальності. Проте щодо відповідальності на практиці є свої особливості, адже поширювача інформації, якщо це не зареєстроване медіа чи якась відома особа, далеко не завжди легко можна ідентифікувати. Частина блогерів не підписується своїм іменем або використовує псевдонім (це нікому не заборонено, хоча окреме таке право виписане лише для журналістів). Звісно, що важче ідентифікувати блогера, який пише тексти, ніж того, хто записує відео за власною участю чи розміщує в блозі фото зі своїм зображенням. Для блогерів, які заробляють розміщенням реклами, реєстрація юридичної особи, через яку працює блог, також видається зручнішим варіантом. Адже рекламодавцям не потрібно буде думати, «чи будемо ми податковим агентом для цього блогера – фізичної особи, чи є наш контрагент платником ПДВ» тощо. На завершення можна прогнозувати, що зі збільшенням впливу блогосфери її правове регулювання збільшуватиметься.

Цілком ймовірно, що в законодавстві буде виокремлено певні категорії блогерів з більшим регулюванням, встановлено певні мінімальні пороги кількості глядачів/читачів/підписників, які спричинять регулювання чи нагляд держави за роботою таких блогів [14].

Також використання чат-бота на основі штучного інтелекту ChatGPT в медіа вже спричинило кілька скандалів, як-от неправдиві звинувачення в сексуальних домаганнях і фальшиве інтерв'ю з М. Шумахером. Пропонуємо розглянути те, які правові претензії може спричинити використання текстів, згенерованих штучним інтелектом [16] і як держава може це регулювати.

Передусім зазначимо, що сам чат не є суб'єктом права й до комп'ютерної програми не може бути подано судового позову чи щось подібне. Відповідати може той, хто поширює згенерований штучним інтелектом текст (і теоретично – той, хто створив і зробив загальнодоступним сам чат). Поширювач інформації – це той суб'єкт, який скористався ChatGPT, а тепер поширює текст, створений чатом за його командою. Якщо якимось чином вийшло, що такий згенерований текст поширює інша особа, то в неї теж виникає ризик відповідати за зміст такого тексту, адже, наприклад, за Цивільним кодексом України, «фізична особа, яка поширює інформацію, зобов'язана переконатися в її достовірності» (ч. 2 ст. 302) [16].

Не менш проблематичним є аспект того, що поза регулюванням й саморегулюванням залишаються: платформи спільного доступу до інформації – так звані соціальні мережі, в першу чергу телеграм-канали, використання чат-ботів тощо, а також те, що чинним законодавством не визначено критеріїв віднесення: (1) осіб до суб'єктів онлайн-медіа; (2) інформації до такої, яку заборонено поширювати на території України відповідно до положень Закону України «Про медіа»; (3) інформації до такої, що може заподіяти шкоди фізичному, психічному або моральному розвитку дітей; (4) рекламної інформації (комерційних повідомлень) до такої, що може вважатись шкідливою згідно з вимогами законодавства про рекламу та інших актів спільного регулювання [155, с. 10] тощо.

Нарешті, ключовим є забезпечення того, щоб закони та норми, що регулюють онлайн комунікації, відповідали існуючим міжнародним стандартам щодо свободи вираження поглядів в Інтернеті (наприклад, блокування та фільтрація, цензура, збереження даних), а також щоб Україна залишалася в авангарді розвитку передового досвіду в цифровій сфері.

Уточнимо, що враховуючи важливість врегулювання професійної діяльності журналістів в Україні, 6 листопада 2019 р., відбулись парламентські слухання на тему: «Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення» [154]. За результатами зазначених парламентських слухань Верховна Рада України ухвалила Постанову від 14 січня 2020 р. №456-ІХ, якою схвалила рекомендації, у яких Верховній Раді України рекомендовано, зокрема: (1) забезпечити приведення відповідальності за умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналіста, а також за вбивство чи замах на вбивство журналіста у відповідність із нормами Кримінального кодексу України, які захищають життя і здоров'я громадян; (2) передбачити у законодавстві норму, що вчинення кримінальних правопорушень у зв'язку з перешкоджанням реалізації права громадян на свободу думки, слова і переконань є обставиною, що обтяжує відповідальність; (3) на законодавчому рівні надати захист діяльності громадянських журналістів (осіб, які збирають та поширюють суспільно важливу інформацію); (4) збільшити строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за правопорушення, вчинені стосовно журналістів у зв'язку з їхньою професійною діяльністю; (5) виключити кримінальну і передбачити адміністративну відповідальність за правопорушення у виді незаконної відмови в наданні публічної інформації на запит журналіста; (6) визначити правовий статус Інтернет-ЗМІ та журналістів Інтернет-ЗМІ; (7) визначення понять «журналіст» та «журналістська діяльність» привести у відповідність з європейськими стандартами у цій сфері, виключивши ознаку систематичності такої діяльності, з метою охоплення захистом і тих осіб, які несистематично

займаються журналістикою і зазнали втручання у свою журналістську діяльність, та уникнення необхідності доведення протиправного наміру перешкоджання журналістській діяльності [120]. Отже, під час зазначених парламентських слухань крім окреслення практичних проблем у сфері кримінально-правового захисту професійної діяльності журналістів в Україні, запропоновано низку заходів, спрямованих на їх подолання, в тому числі удосконалення відповідного законодавства України [33, с. 7], а також була визнана необхідність у прийнятті спеціального закону, який би визначав і регулював професійну діяльність журналістів в Україні. Тим не менш, положення цього дослідження яскраво демонструють динаміку та хід виконання означених рекомендацій.

Загострювати увагу на цьому вбачається недоречним, а тому пропонуємо розглянути актуальні аспекти формування в українців медіаграмотності як важливої складової розвитку інформаційного суспільства.

Зокрема у Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках, схваленої та затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 передбачено, що однією з основних проблем (викликів і загроз) в інформаційній політиці є недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури), зокрема в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій. Вказується, що: «медіаграмотність 15 % українців є низькою, у третини (33 %) – нижчою за середню, 44 % аудиторії притаманний вищий за середній рівень медіаграмотності, і лише у 8 % – високий», «низький рівень медіаграмотності населення посилив маніпулятивні та інформаційні впливи держави-окупанта, що стало причиною сепаратистських настроїв серед населення в окремих регіонах», «ураховуючи те, що формування світогляду людини здійснюється в період дошкільного та шкільного віку людини, особливої уваги потребують освітні програми дошкільної, повної загальної

середньої та позашкільної освіти, зокрема включення до них питань української національної та громадянської ідентичності» [122].

На особливу увагу заслуговує досвід Ізраїлю як країни, в якій становлення громадянської освіти та її медійної складової відбувалось в умовах воєнного конфлікту й паралельно з вирішенням проблем нестійкої демократії, де пройшли випробування кілька моделей і багато програм з медіаграмотності для молоді, були ретельно проаналізовані досягнення й недоліки, продовжується активна робота над удосконаленням й приведенням у відповідність до сучасних умов і викликів [162].

Сучасні ізраїльські школи активно впроваджують медіаграмотність з початкових класів. Вона стала окремою дисципліною у середній школі, де основний фокус зосереджений на критичному читанні та осмисленні інформації, перевірці об'єктивності та надійності її джерел. Крім того, медіаграмотність виступає важливим інструментом для викладання інших дисциплін, таких як історія, мова та література, громадянська освіта. У старшій школі вже впроваджується медіаосвіта, яка включає в себе розширення та поглиблення знань і навичок, а також певну спеціалізацію. Медіаосвіта стала важливою складовою гуманітарної та педагогічної освіти в Ізраїлі, що виявляється в тому, що педагогічні заклади освіти на всіх спеціальностях впроваджують відповідні основні та спеціальні курси, а також майбутні педагоги самі розробляють програми, курси та проекти, апробують їх, щоб бути підготовленими до організації медійної проектною діяльності зі своїми майбутніми учнями або студентами [162; 251].

Наразі Операційним планом заходів з реалізації у 2023-2025 роках Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 передбачено, що формування і розвиток критичного мислення та медіаграмотності, вміння практично застосовувати здобуті знання, уміння і навички, запобігання поширенню недостовірної інформації, – є завданням, що має реалізуватись заходами

розроблення курсів медіаграмотності, сприянням розвитку базових навичок медіаграмотності в закладах освіти шляхом впровадження курсів медіаграмотності, проведенням заходів та реалізації проєктів, спрямованих на підвищення рівня медіаграмотності населення у 2024-2025 роках у тісній співпраці Міністерства освіти і науки України, Міністерства молоді та спорту України, Міністерства культури та інформаційної політики України та обласних держадміністрацій [122].

Також актуальним вбачаємо запровадження механізмів заохочення медіа до прийняття «політики подумати двічі», згідно з якою читачам нагадують про правила коментування перед публікацією, а також обмеження кількості статей, до яких користувачі можуть публікувати коментарі протягом короткого періоду часу. Запровадження цих рішень вимагатиме забезпечення того, щоб вони не порушували свободу вираження поглядів і брало б до уваги поточну дискусію щодо повноважень, які це надає компаніям приватного сектору щодо регулювання контенту [223].

Україна могла б почерпнути досвід канадської Цифрової громадянської ініціативи, яка спрямована на те, щоб надати громадянам інструменти та навички, які є необхідними для критичної оцінки онлайн-інформації та виявлення дезінформації для здоровішої інформаційної екосистеми, яка сприяє зміцненню демократії [182]. У зв'язку з цим, на нашу думку, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення як національний медіарегулятор, також могла б привернути увагу громадськості до цієї проблеми у співпраці з урядом та інститутами громадянського суспільства.

Отже, узагальнюючи дисертаційне дослідження загалом, напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні, можна звести до необхідності:

– забезпечення якості законодавства, його чіткості та однозначності в аспекті врегулювання діяльності журналістів в Україні, гарантій її здійснення

та механізмів їхньої реалізації (наприклад, пропонуємо: (1) розробити та прийняти Закон України «Про захист журналістської діяльності»; (2) унормувати аспекти Закону України «Про медіа» в частині визначення основних термінів, законодавчого статусу інституту співрегулювання тощо); (3) внести зміни до Закону України «Про інформацію» зокрема ч. 2 ст. 26 шляхом доповнення її пунктом 5 наступного змісту: «суб'єкт владних повноважень приймає рішення про надання чи відмову у наданні акредитації протягом трьох робочих днів з дня прийняття заяви чи подання»);

– оптимізації процедур застосування законодавчих актів у контексті формування єдиного інформаційного простору, надання захисту та допомоги журналістам у випадку нелегітимного порушення їхніх професійних прав, а також запровадження нових механізмів забезпечення медіаграмотності в Україні (наприклад, пропонуємо: (1) закриття телевізійного марафону «Єдині новини»; (2) визначити законодавчий статус та основні питання діяльності саморегульованих організацій у сфері медіа в контексті механізмів підходу до врегулювання питань захисту професійних прав журналістів, що має здійснюватись у прямій взаємодії останніх з представниками влади (не буде зайвим й забезпечення можливістю таких отримати в установленому законом порядку владні повноваження для регулювання певних аспектів журналістської діяльності, наприклад, винесення рішення про заборону здійснення журналістської діяльності на певний строк або позбавлення державних нагород з підстав передбачених законодавством); (3) включити дисципліну про медіаграмотність у навчальні програми середньої освіти, починаючи із середніх класів);

– адаптації в Україні досвіду Чехії, Фінляндії, Великобританії, Ісландії, Канади, США та Норвегії щодо реалізації гарантій професійної діяльності журналістів (враховуючи конкретний контекст і особливості кожної з цих країн).

Щодо останнього, окрім визначених вище ініціатив щодо розширення рамок медіаосвіти чи унормування аспектів функціональності інститутів

саморегулювання та співрегулювання медіасфери, наприклад, доцільно оптимізувати положення чинного цивільно-процесуально законодавства в частині запровадження нової підстави для видачі судового наказу – наявності підстав вбачати у діях особи-заявника (позивача) намірів зловживання судовим процесом чи тиску на медіа та журналістів у вияві безпідставного судового переслідування (наприклад, встановленням заборони на публікацію чи розголошення інформації щодо журналіста або подання скарг щодо його діяльності строком на 2 роки, без попередньої згоди на такі дії призначеного у наказі судді) або нормативно зафіксувати критерії для оцінки мови ненависті, що вже визначені у межах міжнародних правових документів (до них зокрема можна віднести Рамкову конвенцію про захист національних меншин; Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який присвячений питанням переслідування расистської та ксенофобної діяльності в мережі; Рекомендація Ради Європи щодо «мови ненависті» 97 (20), Рекомендація 97 (21) щодо ЗМІ і сприяння розвитку культури толерантності та інші. Особливо важливими є справи ЄСПЛ щодо відповідальності за мову ворожнечі [27]), зокрема окрім таких як національність, раса, релігія додати: мовну та культуру ідентичність, регіональне походження тощо [27]. Їй загалом має бути розробленою методологія моніторингу мови ворожнечі в Україні, в тому числі на окупованих територіях [27].

Підсумовуючи розгляд заявлених питань, можемо узагальнити, що адміністративно-правове регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів (із врахуванням дії правового режиму воєнного стану) допоки не є досконалим. Нами виокремлено три основні напрямки його удосконалення, які зведені до необхідності: (1) забезпечення якості законодавства, його чіткості та однозначності в аспекті врегулювання діяльності журналістів в Україні, гарантій її здійснення та механізмів їхньої реалізації; (2) оптимізації процедур застосування законодавчих актів у контексті формування єдиного інформаційного простору, надання захисту та допомоги журналістам у випадку нелегітимного

порушення їхніх професійних прав, а також запровадження нових механізмів забезпечення медіаграмотності в Україні; (3) адаптації в Україні досвіду Чехії, Фінляндії, Великобританії, Ісландії, Канади, США та Норвегії щодо реалізації гарантій професійної діяльності журналістів. Найактуальнішим серед реалізації означеного слід вбачати доцільність розробки та прийняття Закону України «Про захист журналістської діяльності», що стане основним нормативним підґрунтям для належної реалізації гарантійного забезпечення журналістів з боку держави. Однак слід враховувати, що робота над законопроектом означеного нормативно-правового акту вимагає комплексного підходу та узгодження зусиль всіх зацікавлених сторін, а отже – не може бути процесом, ізольованим від участі різних груп суспільства та експертного співтовариства, адже необхідно забезпечити ретельний аналіз і формулювання норм, які будуть регулювати різноманітні аспекти журналістської діяльності, з-поміж іншого включаючи правовий статус блогерів, відповідальність за інформацію, що використовує штучний інтелект, та механізми ідентифікації відповідальних осіб.

Висновки до Розділу 3

1. Уточнюється, що в усьому світі прикладається багато зусиль для реалізації гарантій професійної діяльності журналістів. Такі професійні організації як Міжнародна та Європейська федерації журналістів, Європейська мовна спілка, а також Всесвітня асоціація газет та її Європейська асоціація видавців газет проводять різні заходи з професійної підготовки, в першу чергу, журналістів, а також представників різних гілок влади. З'ясовано, що професійна освіта та підготовка журналістів є одним із найцінніших активів медіакомпаній у все більш конкурентному медіасередовищі. Після аспектів забезпечення медіаосвіти, медіаграмотності та медіаетики основні міжнародні зусилля спрямовуються на посилення

гарантій безпеки журналістів, адже попри засудження та криміналізацію насильницьких дій проти журналістів, безкарність і зловживання продовжують зростати.

2. Проаналізовано сучасний стан дотримання гарантій безпеки журналістів з позиції міжнародного дискурсу з акцентуацією на прогресі (або відсутності такого) щодо виконання рекомендацій Комісії ЄС Угорщиною, Грецією, Італією, Нідерландами та Чехією. Виявлено, що кожна з означених країн має як негативний досвід врегулювання означених питань, так і може похизуватись певними актуальними для України рішеннями та підходами (наприклад, відсутність контролю з боку політичної еліти над чеськими ЗМІ).

3. Вжиття додаткових заходів для підвищення кваліфікації та спроможності поліції боротися з будь-яким переслідуванням журналістів під час протестів (ідентифікація протестувальників і журналістів) щоб гарантувати їм безпеку та захист від нелегітимного втручання до процесу їхньої діяльності, – визначено як позивний досвід, актуальний до запозичення Україною, зокрема шляхом активізації механізмів заохочення для поліції видавати власні вказівки щодо захисту журналістів, коли вони висвітлюють демонстрації та протести (Фінляндія).

4. Розкрито досвід Великобританії щодо гарантування захисту медіа та професійних журналістів від осіб, які постійно подають судові позови проти інших у справах без жодних підстав. Актуальним для України визначено запровадження інституту обмежень, що буде застосовним у разі наявності підстав вбачати у діях особи-заявника (позивача) намірів зловживання судовим процесом чи тиску на медіа та журналістів.

5. Визначено, що досвід Ісландії репрезентує необхідність в Україні ретельного перегляду та удосконалення законодавства щодо свободи слова, ЗМІ та інформації (наприклад, щодо визначення критеріїв для оцінки мови ненависті або визначення рівня захисту репутації публічних осіб).

6. Запропоновано досвід Фінляндії адаптувати у контексті оптимізації інституту саморегулювання журналістської діяльності зокрема щодо

наявності загального органу самоврядування, який має у своїй структурі об'єднання (спілка, асоціація тощо) журналістів-фрілансерів задля просування ідей та захисту прав останніх.

7. У контексті забезпечення підтримки журналістів-фрілансерів запропоновано орієнтуватись на досвід Великобританії та Канади, які у часи невизначеності, економічної кризи чи рецесії, гарантують їм фінансову допомогу.

8. У рамках вирішення питань щодо обмеження ненависті та нападів на журналістів запропоновано адаптувати досвід Фінляндії в частині проведення тренінгів для модераторів веб-сайтів щодо вимог чинного законодавства у сфері медіа, юридичної відповідальності за наклеп, розпалювання ненависті, порушення правил журналістської діяльності тощо.

9. Визначено доцільним (за аналогією досвіду Фінляндії) існування та функціонування спеціальних фондів на рівні самоврядування (які матимуть співфінансування з боку держави), що покликані забезпечити фінансовою чи ресурсною допомогою журналістів для покриття судових та інших витрат, а також у випадку зазнання ними різних форм переслідувань.

10. За аналогією американського контексту, актуальним для України названо запровадження руху новинної грамотності, що передбачає розширення рамок медіаосвіти за рахунок залучення практикуючих журналістів до освітньо-просвітницької діяльності серед дітей та молоді.

11. Визначено, що досвід Норвегії може бути корисним для України в контексті створення викривальних організацій (на базі самоврядування), основне призначення яких об'єктивуватиме необхідність здійснення аналізу заяв політиків та повідомлення у ЗМІ й соцмережах задля підтвердження/спростування достовірності матеріалу.

12. Розкрито питання ліцензування журналістської діяльності окремим журналістам, що бажають працювати самостійно (незалежно). Уточнено, що наразі схема ліцензування не витримала тесту на необхідність, адже є порушенням права на свободу вираження поглядів. Тому не дивно, що за

міжнародним контекстом ліцензування незалежних журналістів заборонені. Причому на практиці ліцензійні схеми для журналістів практично не зустрічаються в усталених демократіях.

13. У контексті адаптації в Україні зарубіжного досвіду реалізації гарантій професійної діяльності журналістів, запропоновано: (1) усунути політичний тиск на ЗМІ (Чехія); (2) активізувати механізми заохочення для поліції видавати власні вказівки щодо захисту журналістів, коли вони висвітлюють демонстрації та протести (Фінляндія); (3) запровадити інститут обмежень, що буде застосовним у разі наявності підстав вбачати у діях особи-заявника (позивача) намірів зловживання судовим процесом чи тиску на медіа та журналістів (Великобританія); (4) сформувати критерії для оцінки мови ненависті або визначення рівня захисту репутації публічних осіб (Ісландія); (5) оптимізувати інститут саморегулювання журналістської діяльності зокрема щодо наявності загального органу самоврядування, який має у своїй структурі об'єднання (спілка, асоціація тощо) журналістів-фрілансерів задля просування ідей та захисту прав останніх (Фінляндія); (6) забезпечити підтримку журналістів-фрілансерів у часи невизначеності, економічної кризи чи рецесії, гарантуючи їм фінансову допомогу (Великобританія та Канада); (7) проводити тренінги для модераторів вебсайтів щодо вимог чинного законодавства у сфері медіа, юридичної відповідальності за наклеп, розпалювання ненависті, порушення правил журналістської діяльності тощо (Фінляндія); (8) запровадити та забезпечити функціонування спеціальних фондів на рівні самоврядування, які надаватимуть фінансову чи ресурсну допомогу журналістам (зокрема й в частині запровадження процедури співфінансування з боку держави) (Фінляндія); (9) запровадити рух новинної грамотності, що передбачає розширення рамок медіаосвіти за рахунок залучення практикуючих журналістів до освітньо-просвітницької діяльності серед дітей та молоді (США); (10) створити викривальні організації (на базі самоврядування), основне призначення яких об'єктивуватиме необхідність

здійснення аналізу заяв політиків та повідомлення у ЗМІ й соцмережах задля підтвердження/спростування достовірності матеріалу (Норвегія).

14. Доведено, що сприяння формуванню медіаетики, правове регулювання функціональності цифрових платформ і онлайн-медіа, впровадження медіаграмотності, оптимізація реалізації заходів захисту прав журналістів під час здійснення ними професійної діяльності, – основні аспекти, що нині об'єктивують міжнародну та зарубіжну думку в контексті необхідності зміцнення гарантій професійної діяльності журналістів. Причому практична реалізація означених дій не має односторонності, а є результатом спільної діяльності різних сторін, зацікавлених у забезпеченні вільного обговорення суспільних питань. Втім базовим та необхідним у цьому контексті названо, по-перше, зміцнення стандартів саморегулювання; по-друге, запровадження нових та удосконалення наявних юридичних механізмів, які дозволяють журналістам виконувати свою роль у суспільстві, не боячись переслідувань чи обмежень; і, по-третє, активна співпраця між міжнародними і зарубіжними партнерами з боку конкретної країни у форматі партнерства та взаємодії задля формування вільного, безпечного, без кордонного простору для координації зусиль у напрямку покращення професійних умов для розвитку журналістики.

15. З'ясовано, що системна комунікація для дотримання медіаучасниками принципів та підходів, спрямованих на забезпечення об'єктивності, достовірності та етичності інформації в умовах дії правового режиму воєнного стану є достатньо забезпеченою як з боку держави, так і відповідальним ставленням самих представників медіа, що ставить під сумнів доцільність збереження єдиного телемарафону як інструменту для забезпечення суспільного запиту на інформацію.

16. Доведено, що саморегуляція – це не цензура і навіть не само цензура; це інструмент забезпечення фактичної незалежності медіа. Виявлено, що формат об'єктивізації інституту саморегуляції в контексті діяльності професійних журналістів в Україні є досить спірним та таким, що

потребує оптимізації. Визначено, що в інституційному контексті він має бути:

- (1) заснований самими журналістами з добровільної ініціативи;
- (2) самодостатнім з позиції фінансового забезпечення (з чітким механізмом безповоротної та беззвітної державної допомоги);
- (3) відкритим у аспекті членства та транспарентним в контексті діяльності;
- (4) інституційно незалежним з власною мережею структурних одиниць (організаційний, виконавчий, контрольо-наглядовий, фінансовий тощо сектори);
- (5) процедурно збалансованим (наявність нормативно закріплених процедур, які з-поміж іншого забезпечать баланс між захистом прав журналістів та відповідальністю за порушення професійних стандартів).

17. Визначено доцільним у межах пропонованого до розробки та прийняття Закону України «Про захист журналістської діяльності» окремим розділом визначити законодавчий статус та основні питання діяльності саморегульованих організацій у сфері медіа в контексті механізмного підходу до врегулювання питань захисту професійних прав журналістів, що має здійснюватись у прямій взаємодії останніх з представниками влади. Уточнено, що не буде зайвим й забезпечення можливістю таких отримати в установленому законом порядку владні повноваження для регулювання певних аспектів журналістської діяльності (наприклад, винесення рішення про заборону здійснення журналістської діяльності на певний строк або позбавлення державних нагород з підстав передбачених законодавством). Обґрунтовується, що зазначене є актуальним, адже держава забезпечуючи такі механізми, може сприяти створенню більш безпечнішої медіасфери:

- (1) гарантуючи швидке реагування на скарги шляхом видалення інформації чи блокування контенту за рішенням або судового органу, чи органу саморегулювання медіа,
- (2) запровадивши інструменти, які роблять бюрократичні процеси більш зручними, і
- (3) забезпечуючи пряму взаємодію між журналістами, саморегульовальними організаціями та представниками влади.

18. У межах детермінації інших проблем, які потребують врегулювання в контексті оптимізації процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів, визначено доцільним: (1) визначити правовий статус блогера з особливою увагою до питань юридичної відповідальності за наслідки його діяльності; (2) визначити статус інформації, сформованої на основі штучного інтелекту, та сформувати механізми ідентифікації відповідальної особи за згенерований текст, який буде оприлюднений; (3) забезпечити правовим впливом платформи спільного доступу до інформації – так звані соціальні мережі, в першу чергу телеграм-канали, використання чат-ботів тощо; (4) закінчити формування правових рамок для діяльності онлайн-медіа; (5) привести у відповідність чинні закони та норми, що регулюють онлайн комунікації, існуючим міжнародним стандартам щодо свободи вираження поглядів в Інтернеті (наприклад, блокування та фільтрація, цензура, збереження даних); (6) визначити механізми формування в українців медіаграмотності як важливої складової розвитку інформаційного суспільства (наприклад, адаптуючи досвід Ізраїлю та Канади).

19. Узагальнюючи дисертаційне дослідження загалом, напрямки удосконалення адміністративно-правового регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні, зведено до необхідності: (1) забезпечення якості законодавства, його чіткості та однозначності в аспекті врегулювання діяльності журналістів в Україні, гарантій її здійснення та механізмів їхньої реалізації (наприклад, запропоновано: а) розробити та прийняти Закон України «Про захист журналістської діяльності»; б) унормувати аспекти Закону України «Про медіа» в частині визначення основних термінів, законодавчого статусу інституту співрегулювання тощо); в) внести зміни до Закону України «Про інформацію» зокрема ч. 2 ст. 26 шляхом доповнення її пунктом 5 наступного змісту: «суб'єкт владних повноважень приймає рішення про надання чи відмову у наданні акредитації протягом трьох робочих днів з дня прийняття

заяви чи подання»); (2) оптимізації процедур застосування законодавчих актів у контексті формування єдиного інформаційного простору, надання захисту та допомоги журналістам у випадку нелегітимного порушення їхніх професійних прав, а також запровадження нових механізмів забезпечення медіаграмотності в Україні (наприклад, запропоновано: а) закриття телевізійного марафону «Єдині новини»; б) визначити законодавчий статус та основні питання діяльності саморегульованих організацій у сфері медіа в контексті механізованого підходу до врегулювання питань захисту професійних прав журналістів, що має здійснюватись у прямій взаємодії останніх з представниками влади (у тому числі забезпечення можливістью таких отримати в установленому законом порядку владні повноваження для регулювання певних аспектів журналістської діяльності, наприклад, винесення рішення про заборону здійснення журналістської діяльності на певний строк або позбавлення державних нагород з підстав передбачених законодавством); в) включити дисципліну про медіаграмотність у навчальні програми середньої освіти, починаючи із середніх класів); (3) адаптації в Україні досвіду Чехії, Фінляндії, Великобританії, Ісландії, Канади, США та Норвегії щодо реалізації гарантій професійної діяльності журналістів (наприклад, запропоновано оптимізувати положення чинного цивільно-процесуально законодавства в частині запровадження нової підстави для видачі судового наказу – наявності підстав вбачати у діях особи-заявника (позивача) намірів зловживання судовим процесом чи тиску на медіа та журналістів у вияві безпідставного судового переслідування (наприклад, встановленням заборони на публікацію чи розголошення інформації щодо журналіста або подання скарг щодо його діяльності строком на 2 роки, без попередньої згоди на такі дії призначеного у наказі судді).

20. Доведено, що адміністративно-правове регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів (із врахуванням дії правового режиму воєнного стану) допоки не є досконалим. З-поміж виокремлених основних напрямків його удосконалення,

найактуальнішим названо доцільність розробки та прийняття Закону України «Про захист журналістської діяльності», що стане основним нормативним підґрунтям для належної реалізації гарантійного забезпечення журналістів з боку держави. Уточнено, що робота над законопроектом означеного нормативно-правового акту вимагає комплексного підходу та узгодження зусиль всіх зацікавлених сторін, а отже – не може бути процесом, ізольованим від участі різних груп суспільства та експертного співтовариства, адже необхідно забезпечити ретельний аналіз і формулювання норм, які будуть регулювати різноманітні аспекти журналістської діяльності, з поміж іншого включаючи правовий статус блогерів, відповідальність за інформацію, що використовує штучний інтелект, та механізми ідентифікації відповідальних осіб.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено результати комплексного юридичного аналізу щодо природи та особливостей реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні з позиції адміністративно-правової детермінації та єдності їхнього практичного прояву, соціальної значимості і впливу на формування прозорого та відповідального інформаційного середовища всередині країни. Основні з них такі:

1. Узагальнено, що якісна журналістика підтримується журналістською практикою, яка служить суспільним інтересам і ґрунтується на добросовісності та етиці професії. Такі дії, незалежно від того здійснюються вони професійними журналістами чи іншими авторами, спрямовані на надання точної та надійної інформації, яка відповідає принципам справедливості, незалежності та прозорості, публічної підзвітності та гуманності. Журналістика, яка дотримується цих принципів, повинна бути визнана суспільним благом, щоб підкреслити її ключову роль і цінність для суспільства та заохотити широкий спектр зацікавлених сторін об'єднати зусилля для забезпечення її просування та підтримки, в тому числі – через фінансову підтримку та захист. Тому професійну діяльність журналістів в Україні як об'єкт адміністративно-правового регулювання можна схарактеризувати через два паралельних дискурси, зокрема в аспекті: (1) необхідності забезпечення вданим впливом сукупності суспільних відносин, пов'язаних з поширенням в маси актуальної, об'єктивної, достовірної, точної та етично представленої інформації щодо важливих подій та явищ з метою формування у суспільстві узгодженої громадської думки через механізми забезпечувальної, дозвільної та контрольно-наглядової діяльності уповноважених державою осіб; (2) створення державою усіх необхідних умов та правових можливостей для відповідального виконання професійної журналістської діяльності, здатної задовольнити суспільний запит на інформацію.

2. Доведено, що законодавство у сфері медіа та дотичних до нього сфер фрагментарно висвітлює фундаментальні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні, містить важливі з таких, однак не закріплює їх у систематизованій об'єктивізації. Йдеться зокрема про такі як: соціальний захист, акредитація як інструмент сприяння в їх професійній діяльності, особиста безпека, заборона втручання та перешкоджання професійній діяльності, охорона джерел та захист зібраної інформації, свобода участі в професійних асоціаціях тощо. Узагальнено, що змістом означених гарантій є сукупність наявних в державі інструментів та заходів їхньої реалізації, що забезпечують з одного боку – дотримання основних прав і свобод людини і громадянина, природа яких надавати найвищий захист журналістам, які висвітлюють точну та достовірну інформацію відповідно до стандартів професії, а з іншого боку – визнання і захист прав та інтересів професійних журналістів у процесі реалізації ними їх соціальної функції.

3. Визначено, що гарантії професійної діяльності журналістів в Україні об'єктивуються у межах: (1) системи нормативно-правових актів, які встановлюють загальні гарантії щодо дотримання і захисту основних прав і свобод як людини і громадянина, так і професійних журналістів від посягань на свободу висловлювання думок, отримання інформації, від переслідування за висловлювання ідей тощо; (2) системи нормативно-правових актів, які встановлюють конкретні гарантії професійної діяльності журналістів в Україні, деталізуючи їхні професійні права, умови праці та рамки правової поведінки осіб, взаємодіючих з журналістами під час реалізації ними їхнього соціального призначення; (3) системи рекомендаційних актів, які покликані просувати та зміцнювати механізми забезпечення свободи слова, захист прав журналістів та розвиток демократії загалом. Уточнюється, що важливим у цьому контексті є наявність саморегулюючого фактору, який об'єктивує унормування внутрішньосистемних аспектів розвитку сфери медіа її представниками. Однак таким актам бракує легітимізації, тобто характерною є відсутність можливості врегулювання ними важливих питань гарантійного

забезпечення професійної діяльності журналістів в Україні, що підкріплені мірама державного примусу. Визначено, що для вирішення цієї проблеми актуальним є повноцінне функціонування інституту співрегулювання, акти якого будуть невід'ємним інструментом унормування питань, що потребують консолідації зусиль всіх зацікавлених сторін щодо створення в Україні ефективної системи гарантування належної реалізації журналістами своєї професійної діяльності та механізмів взаємодії між різними гравцями у медіасфері.

4. Сформовано, що юридичними гарантіями професійної діяльності журналістів в Україні є нормативно визначена система передумов, наявність яких слугує активізацією захисних, охоронних та забезпечувальних механізмів для повноцінної реалізації журналістами своїх професійних прав та у випадку їхнього порушення – вирівнювання балансу соціальної справедливості. Доведено, що означені гарантії є інструментом створення умов для безперешкодної реалізації свободи слова, вираження думок та права громадян на отримання інформації. Визначено, що їхнє існування та належна реалізація є основною умовою для розвитку вільного та різнобічного інформаційного простору, який здатний задовольнити суспільний запит на інформаційне забезпечення, що охоплює різні аспекти життя і взаємодії громадян, організацій, урядових структур та інших суб'єктів ґрунтуючись на: (1) праві доступу до інформації; (2) транспарентності влади; (3) соціальній інтеграції.

5. Визначено, що акредитаційна процедура неповною мірою може бути схарактеризована через призму юридичних гарантій професійної діяльності журналістів, що зумовлено її подвійною юридичною природою. Зокрема з одного боку, акредитація представляється як механізм регулювання, який на основі привілейованості забезпечує інклюзивний доступ до висвітлення важливих подій чи перебігу безпосередніх явищ визначеним колом професійних журналістів, тим самим обмежуючи можливість для інших (не відповідних певним критеріям) бути частиною процесу інформаційного

висвітлення. З цього аспекту, акредитаційна процедура фактично є обмеженням свободи слова та доступу до інформації. Втім з іншого боку, акредитаційна процедура (її позитивні наслідки) наділяє професійних журналістів спеціальними правами, виключними можливостями для висвітлення суспільно важливих подій, не обмежуючи суб'єктів її ініціації дискримінаційними умовами чи вимогами, неможливими до виконання.

6. Доведено, що забезпечення гармонії між журналістською свободою та необхідністю контролю за інформаційною діяльністю є одним з пріоритетних викликів сучасності. З одного боку необхідно визначити оптимальний рівень свободи журналістів, а з іншого – забезпечити ефективне регулювання розповсюдження дезінформації, дотримання правил конфіденційності, протидії поширенню екстремістських ідей або сприянню радикалізації, маніпуляцій суспільною думкою тощо. Комплексний підхід до вирішення цього питання об'єктивує доцільність розвитку інститутів саморегулювання та співрегулювання медіасферою, що сформують якісне нормативне підґрунтя для забезпечення стійкого та демократичного розвитку суспільства, пронизаного ідеологією цінності журналістської свободи висвітлювати події, яка корелює зі основними принципами правової держави. Визначення меж такої свободи самими представниками медіа, деталізація способів протидії впливу шкідливих чинників, а також процедуралізація ведення діалогу між всіма учасниками інформаційного середовища сприятимуть формуванню прозорого та відповідального простору для роботи професійних журналістів в Україні.

7. Обґрунтовано, що перешкоджання професійній діяльності журналістів є грубим порушенням основ демократичного устрою держави, де свобода слова загалом та у контексті здійснення журналістами своєї професійної діяльності визнається цінністю, яка формує основне підґрунтя для сталого функціонування вільного та відкритого суспільства. Нехтування необхідними механізмами гарантування найвищого ступеня безпеки журналістів має наслідком відчутне поглиблення проблем, що стосуються

належного забезпечення суспільного запиту на інформаційне забезпечення. Попри наявність достатнього нормативного імперативу на необхідність визначення професійної діяльності журналістів в Україні об'єктом посиленого захисту, наразі маємо ситуацію відсутності його ефективності як на стадії превенції, так і під час розслідування та притягнення винних до відповідальності за прояви порушення професійних прав журналіста. Визначено, що розробка спільних планів дій громадянського суспільства, представників медіа, правозахисних організацій, міжнародних партнерів та влади має стати інструментом протидії систематичних проявів правового нігілізму та поширення атмосфери страху висвітлювати резонансні події, провадити журналістське розслідування. Таке партнерство утвердить визнання державою проблеми ефективного захисту журналістів та покладе початок її вирішення.

8. Виявлено, що сприяння формуванню медіаетики, правове регулювання функціональності цифрових платформ і онлайн-медіа, впровадження медіаграмотності, оптимізація реалізації заходів захисту прав журналістів під час здійснення ними професійної діяльності, – основні аспекти, що нині об'єктивують міжнародну та зарубіжну думку в контексті необхідності зміцнення гарантій професійної діяльності журналістів. Причому практична реалізація означених дій не має односторонності, а є результатом спільної діяльності різних сторін, зацікавлених у забезпеченні вільного обговорення суспільних питань. Втім базовим та необхідним у цьому контексті названо, по-перше, зміцнення стандартів саморегулювання; по-друге, запровадження нових та удосконалення наявних юридичних механізмів, які дозволяють журналістам виконувати свою роль у суспільстві, не боячись переслідувань чи обмежень; і, по-третє, активна співпраця між міжнародними і зарубіжними партнерами з боку конкретної країни у форматі партнерства та взаємодії задля формування вільного, безпечного, без кордонного простору для координації зусиль у напрямку покращення професійних умов для розвитку журналістики.

9. Доведено, що адміністративно-правове регулювання процедурної складової реалізації гарантій професійної діяльності журналістів (із врахуванням дії правового режиму воєнного стану) допоки не є досконалим. З-поміж виокремлених основних напрямків його удосконалення, найактуальнішим названо доцільність розробки та прийняття Закону України «Про захист журналістської діяльності», що стане основним нормативним підґрунтям для належної реалізації гарантійного забезпечення журналістів з боку держави. Уточнено, що робота над законопроектом означеного нормативно-правового акту вимагає комплексного підходу та узгодження зусиль всіх зацікавлених сторін, а отже – не може бути процесом, ізольованим від участі різних груп суспільства та експертного співтовариства, адже необхідно забезпечити ретельний аналіз і формулювання норм, які будуть регулювати різноманітні аспекти журналістської діяльності, з-поміж іншого включаючи правовий статус блогерів, відповідальність за інформацію, що використовує штучний інтелект та механізми ідентифікації відповідальних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів Л. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. Підприємництво, господарство і право, 2017. № 4. С. 128–131. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/4/27.pdf>
2. Барабаш Ю. Г. Демократія як конституційна ідеологія: український варіант. Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України. Харків: Право, 2013. С. 7–49.
3. Барометр свободи слова за жовтень 2023 року. Інститут масової інформації. INFO, 2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/barometr-svobody-slova-za-zhovten-2023-roku-i56783>
4. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 томах. Т. 2. Наукова думка, 1970–1980.
5. Бобровник С. Правові гарантії захисту прав людини в сучасному світі. Права і свободи людини та сучасний суспільний прогрес: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (24-25 лютого 1999 року). Ужгород: Сніна, 1999. С. 123–128.
6. Бондар Р. Г. Класифікація гарантій депутатської діяльності. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ, 2007. № 36. С. 37–47.
7. Бондаренко П., Печончик Т., Сухарина А., Яворський В. Виклики для свободи слова та журналістів в умовах війни: Соціологічне дослідження. Центр прав людини ZMINA, 2023. 56 с.
8. Буртник Х. Правові позиції європейського суду з прав людини у справах щодо доступу до публічної інформації Аналітичний огляд. Рада Європи, 2020. URL: <https://rm.coe.int/echr-cases-2020-web/1680a10d12>
9. Великий енциклопедичний юридичний словник. За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид. переробл. і допов. К.: Юридична думка, 2012. 1020 с.

10. Верховний Суд захистив право журналіста на законну професійну діяльність. Верховний Суд України офіційний сайт, 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1002956/>

11. Гайдук Ю. Скільки разів можна продовжувати воєнний стан в Україні: відповідь юриста. Факти, 2023. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/20231227-skilky-raziv-mozhna-prodovzhuvaty-voennyj-stand-v-ukrayini-vidpovid-yurysta/>

12. Гетьманцева Н., Митрицька Г. Правові засоби у механізмі правового регулювання суспільних відносин у сфері найманої праці. Підприємництво, господарство і право, 2021. №3 С. 132–140.

13. Головенко Р. Небезпечні тенденції в кримінальній судовій практиці із захисту журналістської діяльності: Огляд ІМІ. Інститут масової інформації, 2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/nebezpechni-tendentsiyi-u-kryminalnij-sudovij-praktytsi-iz-zahystu-zhurnalistskoyi-diyalnosti-i57558>

14. Головенко Р. Правовий статус блогерів в Україні: Аналіз ІМІ. Інститут масової інформації, 2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/pravovuj-status-blogeriv-v-ukrayini-analiz-imi-i53699>

15. Головенко Р. Що таке «акредитація» – роз’яснення для журналістів. Інститут масової інформації, 2016. URL: <https://imi.org.ua/advice/scho-take-akreditatsiya-rozjasnennya-dlya-jurnalistiv-i2371>

16. Головенко Р. Юридичні особливості використання штучного інтелекту в медіа. Інститут масової інформації, 2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/yurydychni-osoblyvosti-vykorystannya-shtuchnogo-intelektu-v-media-i52386>

17. Головенко Р. Як законодавець породив термінатора: Договори на висвітлення діяльності владних органів. Інститут масової інформації, 2023. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/yak-zakonodavets-porodyv-terminatora-dogovory-na-vysvitlennya-diyalnosti-vladnyh-organiv-i56492>

18. Голуб О. П. Медіакомпас: Путівник професійного журналіста. Практичний посібник. Інститут масової інформації. Київ: ТОВ “Софія-А”, 2016. URL: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Mediakompas.pdf>
19. Горбань М. Позбавлення парламентом акредитації «Слідства.Інфо» є незаконним, – медіаюристка. Slidstvo.Info, 2020. URL: <https://www.slidstvo.info/news/pozbavlennya-parlamentom-akredytacii-slidstva-info-ye-nezakonnym/>
20. Гришко О. П. Теоретичні засади інформаційного забезпечення регулювання ринку праці. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2018. Вип. 19. Ч. 1. С. 88–92.
21. Гулан Я. Коли журналістам не дають інформації, можна йти не лише до поліції, а й до суду: Досвід на Закарпатті. Інститут масової інформації, 2022. URL: <https://imi.org.ua/blogs/koly-zhurnalistam-ne-dayut-informatsiyu-mozhna-jty-ne-lyshe-do-politsiyi-a-j-sudu-dosvid-na-i43721>
22. Гулаткан С., Головенко Р. Аналіз судової практики за вироками щодо «журналістських» статей ККУ за 2022 рік. USP-LTD. Український соціологічний портал, 2022. URL: <https://usp-ltd.org/analiz-sudovoi-praktyky-za-vyrokamy-shchodo-zhurnalistykykh-statej-kku-za-2022-rik/>
23. Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медіа учасників» від 30.04.2014 р. Збірник документів ради Європи безпека журналістів, 2016. С. 27–30. URL: <https://rm.coe.int/16806b5970>
24. Декларація принципів поведінки журналістів. Етичний кодекс українського журналіста. Національна спілка журналістів України. URL: <https://nsju.org/spilka/dokumenti/#1580577620889-37191095-3d1c>
25. Демчук О. С. Правові засади діяльності журналістів в Україні. Міністерство юстиції України офіційний сайт, 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_37038
26. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів

(Протокол І) від 08.06.1977 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

27. Дорош. М. Мова ворожнечі нові прояви та наслідки. ГО «Детектор медіа», 2015. URL: <https://ms.detector.media/zakonodavstvo/post/12829/2015-03-17-mova-vorozhnechi-novi-proyavy-ta-naslidky/>

28. Дрозд О.Ю. Манжула А.А., Правове регулювання діяльності журналістів та медіа-працівників в Україні. Держава та регіони. Серія: Право. 2023. №4 (82). С. 372-377.

29. Євгенія Пліхіна звільнена із Cosmopolitan після посту про похорон Героя України. BBC, 2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-50668575>

30. Європейська конвенція з прав людини з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11, 14 та 15 з Протоколами № 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 16. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr

31. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

32. З початку року зафіксовано 184 випадки порушення свободи слова. Zmina.ua., 2020. URL: <https://zmina.ua/event/z-pochatku-roku-zafiksovano-184-vypadky-porushennya-svobody-slova/>

33. За результатами оцінювання ефективності застосування окремих положень закону України «про внесення змін до кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів». Попередній аналітичний звіт. ЄС-ПРООН, 2021. URL: https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/PRP_PLS_Protection_of_Journalists_UKR.pdf

34. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... юрид. наук: 12.00.02. К., 2002. 20 с.

35. Захистити журналістську акредитацію: місія (не)можлива? Центр демократії та верховенства права, 2022. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/zahystyty-akredytatsiyu/>

36. Звернення медіаруху до українських журналістів. 2021. URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScCR46-Zrhj9v6fhPoPknX97ytQ1xbJmxV02YmYn434-3GbRA/viewform>

37. Земляна І., Романюк О. Журналіст і (НЕ) безпека. Посібник для журналістів, які працюють в небезпечних умовах. Київ, 2016. URL: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Zhurnalist-i-nebezpeka.pdf>

38. ІМІ: За пів року суди ухвалили сім рішень по суті в провадженнях щодо порушень прав журналістів. ГО «Детектор медіа», 2023. URL: <https://detector.media/infospace/article/220446/2023-12-11-imi-za-piv-roku-sudy-ukhvalyly-sim-rishen-po-suti-v-provadhennyakh-shchodo-porushen-prav-zhurnalistiv/>

39. Імплементативний Регламент Комісії (ЄС) 2018/2067 від 19 грудня 2018 року про верифікацію даних і акредитацію верифікаторів згідно з Директивою Європейського Парламенту і Ради 2003/87/ЄС. Міжнародний документ від 19.12.2018 р. № 2018/2067. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-18/ed20181219#n47

40. Індекс свободи преси за 2023 рік. Офіс RSF, 2024. URL: <https://rsf.org/fr/classement>

41. Іншин М. І. Правове регулювання службово-трудових відносин в Україні: монографія. Харків: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 337 с.

42. Ірина Земляна, Оксана Романюк. Журналіст і (НЕ) безпека. Посібник для журналістів, які працюють в небезпечних умовах. Київ, 2016. URL: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Zhurnalist-i-nebezpeka.pdf>

43. Категорія справи № 214/4970/18: Кримінальні справи. Верховний Суд України рішення від 19 серпня 2020 року. Єдиний реєстр судових справ, 2020. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91089431>

44. Кірик А. Ю. Правовий статус журналістів під час збройних конфліктів. *Право і суспільство*, 2023. № 1. С. 374–379.
45. Кодекс етики. Комісія з журналістської етики, 2023. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/>
46. Кожевникова В. Співвідношення правової категорії «обмеження» з іншими правовими категоріями у праві. *Підприємництво, господарство і право*, 2018. №1. С. 18– 21. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/1/5.pdf>
47. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
48. Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів від 18.06.2009 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-09#Text
49. Константинівська А. Нормативно-правове та організаційне регулювання парламентських слухань. *Громадянська мережа ОПОРА*, 2018. URL: <https://rada.oporaua.org/analitika/a-iaak-u-nykh/19780-normatyvno-pravove-ta-orhanizatsiine-rehuliuvannia-parlamentskykh-slukhan>
50. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к\96-вр. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
51. Кравцова З. С. Класифікація гарантій здійснення державної влади в Україні. *Конституційно-правові академічні студії*, 2019. № 1. С. 80–86.
52. Красноступ Г. М. Правові гарантії незалежної діяльності журналістів в Україні. *Міністерство юстиції України офіційний сайт*, 2023. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_8393
53. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2341-14#Text>
54. Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та

кримінальні правопорушення проти журналістів; Погроза або насильство щодо журналіста № 293/780/21. Реєстр судових рішень, 2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115733012>

55. Кузьменко Я. П. Загальна характеристика юридичних гарантій права людини на життя. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право, 2014. Вип. 29(1). С. 27–32.

56. Кулик О. Д. Основи журналістики. Переяслав-Хмельницький: «Видавництво КСВ», 2014. 152 с.

57. Кулинич О. Інформаційні війни і журналістська діяльність. «Медіапростір», 2019. Вип. 11. С. 42–47. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/12444/1/6Kulynych.pdf>

58. Кулініч О. О. Гарантії конституційного права на освіту: поняття та ознаки. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2014. № 1. С. 78–84.

59. Кур'ята Н. Сучасні стандарти професійної журналістики. Інститут масової інформації, 2021. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/suchasni-standarty-profesijnoyi-zhurnalistyky-i42512>

60. Кушніренко О. Г., Слінько Т. М. Конституційне право України у запитаннях і відповідях. Харків: Майдан, 2013. 328 с.

61. Максимчук А. Бан від мера: чому Хомко блокує журналістів у фейсбуку і чому так не треба. «Четверта влада», 2020. URL: <https://4vlada.com/ban-vid-mera-chomu-homko-blokuie-zhurnalistiv-u-fejsbuku-i-chomu-tak-ne-treba>

62. Малихіна Я. А. Юридичні гарантії за трудовим законодавством України. Форум права, 2007. № 2. С. 133–138. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/15d6390c-cbe8-44e6-afd6-d58e16f44228/content>

63. Мацькевич М. М. Поняття гарантій конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Форум права, 2014. № 3. С. 219–227.

64. Мельник В. В. Класифікація гарантій дотримання прав працівника, яким була завдана шкода роботодавцю. *Юридична наука*, 2019. № 11(101). Том 2. С. 245–251. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c02e6475-0489-47cc-b99a-8f747f91bfd6/content>

65. Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом стосовно конфіденційності та забезпечення збереження інформації від 03.07.2017 р. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-17#Text

66. Міхальов В. О. Класифікація юридичних гарантій прав і свобод особистості в Україні. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру. У 2 т. матеріали міжнар. наук.-практ. конф. за загальною редакцією С. В. Ківалова*. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 288–290.

67. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

68. Ніцевіч О. В. Видова характеристика юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні. *Правові новели*, 2023. №21. С. 17–25.

69. Ніцевіч О. В. Етичні правила та стандарти професійної журналістики у кореляції з втручанням до його професійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.)*. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 17–20.

70. Ніцевіч О. В. Нормативно-правові акти, які визначають гарантії професійної діяльності журналістів в Україні. *Київський часопис права*, 2023. №4. С. 58–66.

71. Ніцевіч О. В. Про доцільність запровадження дозвільної системи для провадження незалежної діяльності журналіста. *Інноваційні підходи до*

реформування сучасного законодавства: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20–21 квітня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 71–73.

72. Ніцевіч О. В. Професійна діяльність журналістів як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2023. Вип. 5. С. 130–136.

73. Ніцевіч О. В. Процедура акредитації як юридична гарантія професійної діяльності журналістів в Україні. *Juris Europensis Scientia*, 2023. Випуск 5. С. 66–70.

74. Ніцевіч О. В. Сутність терміну «гарантія» в контексті професійної діяльності журналістів в Україні. Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25–26 січня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 87–90.

75. Ніцевіч О. В. Юридична природа гарантій професійної діяльності журналістів в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2023. Вип. 6. С. 56–62.

76. Ніцевіч О. В. Ідентифікація професійної діяльності журналістів з позиції соціально-правового аналізу. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2023. Вип. 4. С. 124–129.

77. Огляд практики Європейського суду з прав людини у справах, які стосуються втручання у право на свободу вираження поглядів, закріплене у статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 12.05.2020 р. LIGA 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00436>

78. Олексіюк Т., Опришко Л., Буртник Х., Барвіцький В., Кабанов О. Рекомендації Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з питань додержання конституційного права людини і громадянина на доступ до інформації. Рада Європи, 2020. URL: [phttps://rm.coe.int/recomendations-final-10-02-21/1680a165f7](https://rm.coe.int/recomendations-final-10-02-21/1680a165f7)

79. Опришко Л. За результатами оцінювання ефективності застосування окремих положень закону України «про внесення змін до кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів». ПРООН, 2021. URL: https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/PRP_PLS_Protection_of_Journalists_UKR.pdf

80. Органи державної влади України: Монографія. За ред. В. Ф. Погорілка. К., 2002.

81. Перешкодження журналістській діяльності. Jmama, 2023. URL: <https://j-mama.imi.org.ua/article/pravovuj-samozahyst-zhurnalistiv-pereshkodzhannya-zhurnalistiskij-diyalnosti-i4>

82. Погрози журналісту. Jmama, 2023. URL: <https://j-mama.imi.org.ua/article/pogrozy-zhurnalistu-i8>

83. Поклонська О. І. Правові гарантії журналістської діяльності. Проблеми законності, 2017. Вип. 139. С. 31–42.

84. Положення про порядок акредитації представників засобів масової інформації при обласній раді на період висвітлення її сесійної діяльності». Рішення Чернігівської обласної ради від 26.01.2007 р. URL: http://chor.gov.ua/images/Razdely/Norm_docum/Rishennia/5_sklykannia/8_sesiya/akreditats.htm

85. Порядок акредитації. Верховна Рада України офіційний сайт, 2023. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Poryadok_akredytatsij/43835.html

86. Порядок акредитації. Київська міська рада. Київська міська державна адміністрація. Офіційний портал Києва, 2022. URL: https://kyivcity.gov.ua/dlya_zmi/poryadok_akreditatsi/

87. Посібник зі свободи слова для країн Центральної Азії. ARTICLE 19. London, 2007. URL: <https://www.article19.org/data/files/pdfs/tools/central-asian-pocketbook-ru.pdf>

88. Послуги з висвітлення діяльності державних та регіональних органів влади в радіоефірі. Prozorro, 2023. URL: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2023-12-04-016360-a>

89. Послуги з висвітлення діяльності державних та регіональних органів влади у друкованих ЗМІ Prozorro, 2023. URL: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2023-11-23-004551-a>

90. Послуги інформаційних агентств (послуги з висвітлення діяльності державних та регіональних органів влади для інформування жителів Житомирської області. Prozorro, 2023. URL: <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2023-10-17-004117-a>

91. Правові наслідки та обмеження в умовах воєнного стану. Профспілка працівників освіти і науки України. Офіційний сайт, 2023. URL: <https://pon.org.ua/novyny/9309-pravovi-naslidky-ta-obmezhennia-v-umovakh-voienного-stanu.html>

92. Правозахисники та медійники вимагають ефективних розслідувань злочинів проти журналістів. Zmina.ua., 2021. URL: <https://zmina.ua/statements/pravozahysnyky-ta-medijnyky-vymagayut-efektyvnyh-rozsliduvan-zlochyniv-proty-zhurnalistiv/>

93. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>

94. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання додаткових гарантій захисту працівникам засобів масової інформації, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій та/або на тимчасово окупованих територіях України: Закон України від 08.07.2022 р. № 2382-IX. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2382-IX#Text>

95. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста: Закон України від 23.09.1997 р. № 540/97-ВР. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>

96. Про дозвіл на публікацію інтерв'ю. Пресклуб, 2023. URL: <https://pressclub.lviv.ua/pro-dozvil-na-publikatsiiu-interv-iu/>

97. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16.11.1992 р. № 2782-ХІІ. (втратив чинність). Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2782-12#Text>

98. Про затвердження Інструкції з контролю якості пально-мастильних матеріалів та спеціальних рідин у державній авіації України. Наказ Міністерства Оборони України від 08.12.2016 № 662. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0060-17/ed20161208#n54>

99. Про затвердження Інструкції про порядок акредитації журналістів, працівників засобів масової інформації в Національній гвардії України. Наказ МВС України від 16.09.2022 № 586. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1162-22#Text>

100. Про затвердження Інструкції про порядок акредитації журналістів, працівників засобів масової інформації в Бюро економічної безпеки України: Наказ Бюро економічної безпеки від 06.10.2022 № 277. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-22#Text>

101. Про затвердження Інструкції про порядок акредитації журналістів, працівників засобів масової інформації в Національній гвардії України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.09.2022 р. № 586. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1162-22#Text>

102. Про затвердження Інструкції про порядок допуску журналістів, працівників засобів масової інформації на об'єкти системи Міністерства оборони України: Наказ Міністерства Оборони України від 08.02.2022 № 36. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0445-22#Text>

103. Про затвердження Положення про акредитацію журналістів і технічних працівників засобів масової інформації при Верховній Раді України. Постанова Верховної Ради України від 01.07.2014 р. № 1549-VII.

Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-18#Text>

104. Про затвердження Положення про акредитацію закладів вищої освіти і спеціальностей у закладах вищої освіти та вищих професійних училищах: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2001 р. № 978. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-%D0%BF#Text>

105. Про затвердження Положення про міжвідомчу комісію з питань виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або поранення (контузії, травми або каліцтва) журналіста під час виконання ним професійних обов'язків: Наказ Державного комітету телебачення і радіомовлення України від 16.12.2016 р. № 232. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0041-17#Text>

106. Про затвердження Порядку підготовки та внесення подання для видачі посвідки на тимчасове проживання в Україні іноземцям та особам без громадянства, які прибули в Україну для роботи кореспондентом або представником іноземних засобів масової інформації: Наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.03.2023 р. № 95. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0732-23#Text>

107. Про затвердження Технічного регламенту радіообладнання: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 р. № 355. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/355-2017-%D0%BF#Text>

108. Про захист професійної діяльності журналістів: Проект Закону України від 27.09.2012 р. № 11258. LIGA 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF8OQ00A?an=8>

109. Про інформаційні агентства: Закон України від 28.02.1995 р. № 74/95-ВР. (втратив чинність). Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80#Text>

110. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

111. Про Комісію з журналістської етики, 2023. URL: <https://cje.org.ua/about/>

112. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. № 2849-IX. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

113. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

114. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану: Наказ Головнокомандувача Збройних сил України від 03.03.2022 р. №73. Ligazakon. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS36785?an=1>

115. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

116. Про порядок акредитації журналістів, працівників засобів масової інформації при Центральній виборчій комісії: Постанова Центрвиборчкома від 31.12.2018 р. № 275. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0275359-18#Text>

117. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

118. Про призначення стипендій Президента України дітям журналістів, які загинули у зв'язку з виконанням професійних обов'язків: Указ Президента України від 01.12.2022 р. № 811/2022. Верховна Рада

України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/811/2022#Text>

119. Про Раду з питань свободи слова та захисту журналістів: Указ Президента України від 06.11.2019 р. № 808/2019. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808/2019#Text>

120. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення»: Постанова Верховної Ради України від 14.01.2020 р. № 456-IX. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/456-IX#Text>

121. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18.03.2022 р. «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану»: Указ Президента України від 19.03.2022 р. № 152\2022. Офіційне Інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1522022-41761?fbclid=IwAR0C-NehSa0M5Sff0sEilWMQdkFqIPIQZo39VHsvTxtc6rdhd7WrMI4MUQk>

122. Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.2023 р. № 1322. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>

123. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21.12.1993 р. № 3759-XII. (втратив чинність). Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3759-12#Text>

124. Про умови оплати праці журналістів державних і комунальних суб'єктів у сфері медіа: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1038. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1038-2016-%D0%BF#Text>

125. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. Верховна Рада України

офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>

126. Провадження за скаргами на дії та рішення правоохоронних органів, на дії чи бездіяльність слідчого, прокурора та інших осіб під час досудового розслідування; бездіяльність слідчого, прокурора; стосовно невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань № 443/2039/23. Реєстр судових рішень, 2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115149039>

127. Прянішнікова І. В. Адміністративно-правові засади взаємодії засобів масової інформації з органами Національної поліції під час запровадження правового режиму воєнного стану. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022. 223 с.

128. Рабинович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина. Київ: Атака, 2004. 464 с.

129. Радченко О. І. Статус народного депутата України: проблеми теорії і правового регулювання: дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Х., 2005.

130. Рекомендація CM/Rec (2016) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших працівників ЗМІ» від 13 травня 2016 р. URL: https://www.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Recommendation_CM_Rec20164_1.pdf

131. Рекомендація CM/Rec(2022)4 Комітету Міністрів державам-членам щодо просування сприятливого середовища для якісної журналістики у цифрову еру. Рекомендація від 17.03.2022 р. № CM/Rec(2022)4. LIGA 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU22027>

132. Рекомендація № R (96) 4 Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску. Рада Європи. Комітет міністрів. Центр демократії та верховенства права, 2005. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-96-4-pro-zahyst-zhurnalistiv-za-umov-konfliktiv-i-tysku/>

133. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянки Сінюгіної Ірини Іванівни щодо

офіційного тлумачення положень частини першої статті 376 у взаємозв'язку зі статтями 151, 152, 153 Цивільного-процесуального кодексу України від 31.05.2011 р. № 4-рп/2011. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-11#Text>

134. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України від 11.10.2018 р. № 7-р/2018. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-18#Text>

135. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29.12.1999 р. № 11-рп/1999. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>

136. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>

137. Роз'яснення про забезпечення гарантій діяльності журналістів. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2022. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/rozyasnennya-pro-zabezpechennya-garantij-diyalnosti-zhurnalistiv

138. Роз'яснення щодо функцій та повноважень Комісії з журналістської етики. Комісія з журналістської етики, 2023. URL: <https://cje.org.ua/news/roz-iasnennia-shchodo-funktsiy-ta-povnovazhen-komisii-z-zhurnalistiskoi-etyky/>

139. Розкладай І. Очевидне чи неочевидне: чому закон “про медіа” не регулює саморегуляцію. Центр демократії та верховенства права, 2024. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/zakon-pro-media-samoregulyatsia/>

140. Романова А. Є., Чернявський П. В., Соколова І. О. Відповідальність за наклеп (дифамацію) в Україні та країнах світу. Актуальні проблеми держави і права, 2021. С. 145–152.

141. Саморегуляція в українських медіа: як це працює? Із досвіду роботи Комісії з журналістської етики: аналітично-довідковий збірник. За заг. ред. Кузьменко Л., Куц Л., Погорелова О. Київ: Комісія з журналістської етики, 2021. 93 с.

142. Сахній А. В. Правові норми як елемент механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні. Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 57–58.

143. Сербін Д. Законодавство: як поліпшити правові гарантії журналістської діяльності. Національна спілка журналістів України, 2023. URL: <https://nsju.org/yuridichna-konsultacziya/zakonodavstvo-yak-polipshyty-pravovi-garantiyi-zhurnalistiskoyi-diyalnosti/>

144. Сербін Д. Проблематика визначення журналіста. ТОВ «Юридична газета», 2023. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/problematika-viznachennya-zhurnalista.html>

145. Середюк В. В. Свобода масової інформації: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2010. 18с.

146. Сім'я СБУшного розвідника має російські паспорти та будинків під Києвом на \$8 мільйонів. Наші Гроші, 2018. URL: <https://nashigroshi.org/2018/10/02/simya-sbushnoho-rozvidnyka-maje-rosijski-pasporty-ta-budynkiv-pid-kyjevom-na-8-miljoniv/>

147. Слінько Т. М. Міжнародно-правові гарантії реалізації права людини і громадянина на інформацію. Наше право, 2013. № 12. С. 142–148.

148. Сорока Л. Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2020. 390 с.

149. Спесивцева О. Попереднє погодження та авторство на інтерв'ю: Новели законодавства. Центр демократії та верховенства права, 2023. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/pogodzhennya-intervyu/>

150. Спільна заява Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства оборони України та представників ЗМІ. ГО «Детектор медіа», 2023. URL: <https://detector.media/community/article/198736/2022-04-27-spilna-zayava-ministerstva-kultury-ta-informatsiynoi-polityky-ukrainy-ministerstva-oborony-ukrainy-ta-predstavnykiv-zmi/>

151. Справа «Мандлі та інші проти Угорщини» Документ у перекладі президента Спілки адвокатів України Олександра Дроздова та директора АБ «Дроздова та партнери» Олени Дроздової. ЄСПЛ, 2020. URL: <https://www.echr.com.ua/translation/sprava-mandli-ta-inshi-proti-ugorshhini/>

152. Стандарти Ради Європи у сфері медіа. Законодавчий бюлетень. Київ, 2005. URL: https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/R_E_final.pdf

153. Статут Національної спілки журналістів України від 03.11.2016 р. Національна спілка журналістів України, 2023. URL: <https://nsju.org/spilka/dokumenti/>

154. Стенограма Парламентських слухань «Безпека діяльності журналістів в Україні: стан, проблеми і шляхи їх вирішення» від 06.11.2019 р.

URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl061119.htm?fbclid=IwAR2wkdi0g1DK7_bt20xM0b1YxJRZqj05eFulZTGmj9fg9W3aoZpd7ACWKGQ

155. Стратегія діяльності Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення на 2024-2026 роки: Проєкт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, 2023. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/R-2023-00934-D1.pdf>

156. «Творчий». Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <http://sum.in.ua/s/tvorchyj>

157. Термін «Акредитація». Перелік термінів. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/681>

158. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. К.: А. С. К., 2007. 1056 с.

159. Тиск і грубе втручання у журналістську діяльність послаблюють Україну. Transparency International Ukraine, 2024. URL: <https://ti-ukraine.org/news/tysk-i-grube-vtruchannya-u-zhurnalistysku-diyalnist-poslablyuyut-ukrayinu/>

160. Ткачук Л. В. Правозахисні гарантії прав і свобод людини та механізм їх реалізації в Україні: Загальнотеоретична характеристика. Часопис Київського університету права, 2016. № 3. С.73–77.

161. Толокольнікова К. Від «абсолютної правди» до повної брехні: як у Норвегії перевіряють факти. «MEDIASAPIENS», 2017. URL: <https://ms.detector.media/onlain-media/post/19886/2017-10-24-vid-absolyutnoi-pravdy-do-povnoi-brekhni-yak-u-norvegii-pereviryayut-fakty/>

162. Топалова С. О. Медіа грамотність для громадянської компетентності: позитивний досвід Ізраїлю. Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 2023. № 3 (58). С. 188–189.

163. Українські журналісти оголосили про створення професійної спільноти Медіарух. ГО «Детектор медіа», 2021. URL: <https://detector.media/community/article/193844/2021-11-16-ukrainski-zhurnalisty-ogolosyly-pro-stvorennya-profesiynoi-spilnoty-mediaryukh/>

164. Уповноважений засуджує напад на журналістів видання «Українська правда» та звертається до правоохоронних органів провести прозоре розслідування. Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2022. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/upovnovazhenij-zasudzhuye-napad-na-zhurnalistiv-vidannya-ukrayinska-pravda-ta-zvertayetsya-do-pravoohoronnih-organiv-provesti-prozore-rozsliduvannya

165. Філатов В. Гарантії захисту журналістів в умовах воєнних дій - Правозахисна група «СІЧ». Правозахисна група «СІЧ», 2022. URL: <https://sich-pravo.org/garantiyi-zahystu-zhurnalistiv-ta-chleniv-yihnih-simej-v-umovah-voennyh-dij/>

166. Фрицький О. Ф. Конституційне право України. К., 2004. 216 с.

167. Хлисту́н Г., Принцип відповідальності журналіста: від документів міжнародних організацій до соцмереж. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2020. №1(51). С. 36–39.

168. Черкашина М. Актуальні питання співвідношення юридичних гарантій права на використання природних ресурсів. Природоресурсове право, 2009. № 11. С. 108–111. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/15811/26-Cherkashyna.pdf?sequence=1>

169. Що таке суспільний інтерес і як він впливає на доступ до інформації? Центр демократії та верховенства права, 2022. URL: <https://cedem.org.ua/consultations/suspilnyi-interes-dostup/>

170. Щодо відповідальності у випадку перешкодження професійній діяльності журналістів: Лист Державного комітету телебачення та радіомовлення України від 13.12.2007 р. № 5961/27/5-2. Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5961603-07#Text>

171. Як захистити журналістів та інших медіаучасників? Посібник з імплементації Основних вказівок Рекомендації СМ/Rec(2016)4 щодо захисту журналістики й безпеки журналістів та інших медіаучасників. Рада Європи

DGI, 2020. URL: <https://rm.coe.int/-final-posibnyk-z-implementatsii-6/1680a28b2e>

172. 150 порушень свободи слова зафіксував ІМІ в Україні у 2023 році. Майже половину вчинила Росія. Інститут масової інформації, 2024. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/150-porushen-svobody-slova-zafiksuvav-imi-v-ukrayini-v-2023-rotsi-majzhe-polovynu-vchynyla-rosiya-i58397>

173. 171 стаття ККУ: науково-практичний коментар. Детектор медіа, 2012. URL: <https://ms.detector.media/zakonodavstvo/post/6190/2012-09-17-171-stattya-kku-naukovo-praktychnyy-komentar/>

174. 5 найгучніших вбивств журналістів: чим закінчилися розслідування. BBC, 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-44898104>

175. Accreditation. How to obtain press accreditation at the Council of Europe. Council of Europe, 2022. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/accreditation>

176. Affaire Dink c. Turquie. Strasbourg, 2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-100383%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100383%22]})

177. Ashley S. News Literacy and Democracy. London: Routledge, 2020.

178. Borovyk Andrii, Olha Mitchuk, Vitalii Demianchuk, Viktoria Zoliak, Roman Paziuk. The legal aspects of the activities of journalists and media professionals related to human rights protection. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues, 2020. Vol: 23, Issue 2. URL: <https://www.abacademies.org/articles/The-legal-aspects-of-the-activities-of-journalists-and-media-professionals-related-to-human-rights-protection-1544-0044-23-2-470.pdf>

179. Britain will pay self-employed people 80% of average monthly profit. Thomson Reuters, 2020. URL: <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-britain-sunak/britain-will-pay-self-employed-people-80-of-average-monthly-profit-idUSKBN21D32A>.

180. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture, 2013.

181. Building Trust in Media in South-East Europe: Support to Journalism as a Public Good. UNESCO, 2023. URL: <https://www.unesco.org/en/articles/building-trust-media-south-east-europe-support-journalism-public-good>

182. Canadian Heritage, Digital Citizen Initiative, Government of Canada, 2020. URL: <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/online-disinformation.html>

183. Case of *Nadtoka v. Russia* (№ 2) (European Court of Human Rights). Last Updated. LawEuro, 2019. URL: <https://laweuro.com/?p=9788>

184. Case of *Osman v. the United Kingdom*. (87/1997/871/1083). ECHR, 1997. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-58257%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58257%22]})

185. Case of *Özgür Gündem v. Turkey*. Strasbourg, 2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58508%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58508%22]})

186. Charter for the Safety of Journalists Working in War Zones or Dangerous Areas. Human Rights Education Associates. URL: <https://hrea.org/resources/charter-for-the-safety-of-journalistsworking-in-war-zones-or-dangerous-areas/>

187. Clark, Marilyn and Anna Grech. Journalists under pressure - Unwarranted interference, fear and self-censorship in Europe. Council of Europe, 2017. URL: <https://rm.coe.int/168070ad5d>

188. Committee Of Ministers, 2000. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805e2fd2

189. Compulsory Membership in an Association Prescribed by Law for the Practice of Journalism, Advisory Opinion OC-5/85 of 13 November 1985, Series A. №. 5, 1985. URL: http://www.corteidh.or.cr/serieapdf_ing/seriea_05_ing.pdf.

190. Conference for Security and Co-operation in Europe, Follow-up Meeting 1986-1989, Vienna, 4 November 1986 to 19 January 1989, Concluding Document, para. 39. URL: <https://www.osce.org/mc/40881>

191. Declaration by the Committee of Ministers on the financial sustainability of quality journalism in the digital age - Decl(13/02/2019)2 (2019). Committee of Ministers of the Council of Europe, 2019. URL: <https://edoc.coe>.

int/en/media/7917-declaration-by-the-committee-of-ministers-on-the-financial-sustainability-of-quality-journalism-in-the-digital-age-decl130220192.html

192. Declaration of the Committee of Ministers on the role of community media in promoting social cohesion and intercultural dialogue, adopted on 11 February 2009. URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/news-media/-/asset_publisher/Mo0WV0OwvbhA/content/declaration-of-the-committee-of-ministers-on-the-role-of-community-media-in-promoting-social-cohesion-and-intercultural-dialogue-adopted-on-11-februar

193. Defamation Act 2013. UK Public General Acts, 2013. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2013/26/contents/enacted>

194. EU: Threats to media freedom submitted to Commission's Rule of Law report. International Press Institute, 2024. URL: <https://ipi.media/eu-threats-to-media-freedom-submitted-to-commissions-rule-of-law-report/>

195. Finnish Association of Freelance Journalists. FREET website, 2023. URL: <https://www.freet.fi>

196. Freedom House. Finland Country Analysis: Freedom in the World, Freedom House, Washington, DC, 2019. URL: <https://freedomhouse.org/country/finland/freedom-world/2019>

197. Freedom of the Press Act of 1766 Swedish legislation. Britannica, 2023. URL: <https://www.britannica.com/topic/Freedom-of-the-Press-Act-of-1766>

198. Genie Lacayo v. Nicaragua, 29 January 1997, Series C № 30, para. 77. European Court of Human Rights, 1997. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_30_ing.pdf

199. Government of Canada, Local Journalism Initiative, Canadian Heritage, 2020. URL: <https://www.canada.ca/en/canadian-heritage/services/funding/local-journalism-initiative.html>.

200. Greece: Impunity continues two years after murder of journalist Giorgos Karavaz. Media Freedom Rapid Response, 2021. URL: <https://www.mfrr.eu/greece-impunity-continues-two-years-after-murder-of-journalist-giorgos-karavaz/>

201. Guidance Note: Vexatious Litigants and the Treasury Solicitor. GOV.UK, 2010. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/declaring-a-litigant-vexatious-and-the-treasury-solitor/guidance-note-vexatious-litigants-and-the-treasury-solicitor>

202. Hanitzsch, Thomas. Professional Identity and Roles of Journalists. Oxfordre, 2017. URL: <https://oxfordre.com/communication/display/10.1093/acrefore/9780190228613.001.0001/acrefore-9780190228613-e-95>

203. Harappa, Diaries. What Is Professionalism At Work? Harappa Learning Private Limited, 2020. URL: <https://harappa.education/harappa-diaries/what-is-professionalism-at-work/>

204. Hungary: DDoS cyber attacks pose major new threat to media freedom. Media Freedom Rapid Response, 2023. URL: <https://www.mfr.eu/hungary-ddos-cyber-attacks-pose-major-new-threat-to-media-freedom/>

205. Icelandic Modern Media Initiative (IMMI), 2023. URL: <https://participedia.net/organization/5456>

206. In Finland the Constitution, 2020. URL: <https://oikeusministerio.fi/en/constitution-of-finland>

207. International Covenant on Civil and Political Rights. General Assembly resolution 2200A (XXI), 1966. URL: <https://www.ohchr.org/ru/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>

208. International Declaration on the Protection of Journalists. IPI, 2016. URL: <https://ipi.media/international-declaration-on-the-protection-of-journalists/>

209. International Mechanisms for Promoting Freedom of Expression joint declaration on diversity in broadcasting. UN, 2023. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/0/29825.pdf>

210. International Mechanisms for Promoting Freedom of Expression. Joint declaration by the UN Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression, the OSCE Representative on Freedom of the Media and the OAS Special

Rapporteur on Freedom of Expression, 2003. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/0/28235.pdf>

211. International standards: Regulation of media workers. article 19, 2012. URL: <https://www.article19.org/resources/international-standards-regulation-media-workers/>

212. Italy: MFRR partners condemn summons of RAI presenter Sigfrido Ranucci. Media Freedom Rapid Response, 2023. URL: <https://www.mfr.eu/italy-mfrr-partners-condemn-summons-of-rai-presenter-sigfrido-ranucci/>

213. Jaakkola, Maarit. Journalists as Media Educators: Journalistic Media Education as Inclusive Boundary Work. *Journalism Practice*, 2022. Volume 16. Issue 6. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17512786.2020.1844040?src=>

214. Jameel (Yousef) v Dow Jones & Co. Inc. Court of Appeal, 2005. URL: <https://www.5rb.com/case/jameel-yousef-v-dow-jones-co-inc/>

215. Johnstone J., Slawski E., & Bowman W. (1972). The professional values of American newsmen. *Public Opinion Quarterly*, 36, 522–540.

216. Joint declarations. OSCE Representative on Freedom of the Media, 2023. URL: <https://www.osce.org/fom/66176?page=2>

217. Journalists and hate speech. Ministry of Justice, Helsinki, 2017. URL: <https://yhdenvertaisuus.fi/documents/5232670/13949561/Journalists+and+hate+speech/688c9dbe-b2c3-dac2-3c8c-094eb53495ae/Journalists+and+hate+speech.pdf>.

218. Jusović, R. R., and N. Krajišnik. Journalists' Manual for Media Literacy Work with Children. CIMU See Coalition of Information and Media Users in South East Europe, 2020. URL: http://www.cimusee.org/media/20160/manual-for-journalists_mil_final.pdf.

219. Kaneko v. Japan, 23 Keishu 1490, SC (Grand Bench), 26 Nov. 1969 (translated in H. Itoh & L. Beer, *The Constitutional Case Law of Japan* (1978), 248).

220. Kaye David. Promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression : note / by the Secretary-General. UN. Secretary-General;

UN. Human Rights Council, 2015. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/805706>

221. Klibanoff C. E. 2012. “News Literacy, Informed Citizens and Consumer-driven Media: The Future Landscape of American Journalism.” Doctoral Thesis. Georgetown University.

222. Law Library of Congress. Laws Protecting Journalists from Online Harassment, Law Library of Congress, Washington, DC, 2019. URL: <https://www.loc.gov/law/help/protecting-journalists/finland.php>

223. Media freedoms and digital rights in Finland. OECD, 2023. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/919641b1-en/index.html?itemId=/content/component/919641b1-en>

224. Miranda v. Mexico, Case 11.739, Report № 5/99, OEA/Ser.L/V/II.95 Doc. 7 arr., p. 755 (1998), para. 52. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/479ef2d90.pdf>

225. More Definitions of Professional activity. Law Insider Inc., 2023. URL: <https://www.lawinsider.com/dictionary/professional-activity#:~:text=Professional%20activity%20means%20an%20activity%20in%20which%20a%20person%20utilizes,form%20of%20other%20tangible%20benefits.>

226. NAMLE (National Association for Media Literacy Education). Media Literacy Defined, 2020. URL: <https://namle.net/publications/media-literacy-definitions/>.

227. Netherlands de Correspondent wiretapping scandal. Mapping Media Freedom, 2023. URL: <https://www.mapmf.org/explorer?q=Netherlands+de+Correspondent+wiretapping+scandal>

228. Peters J. Shield Laws and Journalist’s Privilege: The Basics Every Reporter Should Know. Columbia Journalism Review, 2016. URL: https://www.cjr.org/united_states_project/journalists_privilege_shield_law_primer.php

229. Professional education and training of journalists. Report Committee on Culture, Science and Education Rapporteur: Rafael Huseynov, Azerbaijan,

ALDE, 2007. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11446&lang=EN>

230. Professional journalism and self-regulation: new media, old dilemmas in South East Europe and Turkey. UNESCO, 2011. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000190810>

231. Professionalism. Mind Tools Content Team, 2023. URL: <https://www.mindtools.com/av44li2/professionalism>

232. Protect journalists. For a protector of journalists. Reporters Without Borders, 2023. URL: <https://rsf.org/en/protect-journalists>

233. Recommendation CM/Rec(2007)3 of the Committee of Ministers to member states on the remit of public service media in the information society. Adopted by the Committee of Ministers on 31 January 2007. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016804e0322

234. Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. Adopted by the Committee of Ministers on 21 September 2011. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cc2c0

235. Recommendation CM/Rec(2016)1 of the Committee of Ministers to member States on protecting and promoting the right to freedom of expression and the right to private life with regard to network neutrality (Adopted by the Committee of Ministers on 13 January 2016. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c1e59

236. Recommendation CM/Rec(2016)4[1] of the Committee of Ministers to member States on the protection of journalism and safety of journalists and other media actors. Adopted by the Committee of Ministers on 13 April, 2016. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016806415d9

237. Recommendation CM/Rec(2016)5[1] of the Committee of Ministers to member States on Internet freedom. Adopted by the Committee of Ministers on

13 April 2016. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016806415fa

238. Recommendation CM/Rec(2018)1[1] of the Committee of Ministers to member States on media pluralism and transparency of media ownership (Adopted by the Committee of Ministers on 7 March 2018. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e13

239. Recommendation CM/Rec(2018)2 of the Committee of Ministers to member States on the roles and responsibilities of internet intermediaries (Adopted by the Committee of Ministers on 7 March 2018. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14

240. Recommendation CM/Rec(2018)7 of the Committee of Ministers to member States on Guidelines to respect, protect and fulfil the rights of the child in the digital environment (Adopted by the Committee of Ministers on 4 July 2018. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016808b79f7

241. Recommendation No. R (2000) 7 of the Committee of Ministers to member states on the right of journalists not to disclose their sources of information. Council Of Europe. . URL: <https://rm.coe.int/16805e2fd2>

242. Reporters Without Borders (2020), Finland, Reporters Without Borders, Paris. URL: <https://rsf.org/en/finland>

243. Romano A. (2005). Asian journalism: News, development and the tides of liberalization and technology. In A. Romano & M. Bromley (Eds.), *Journalism and democracy in Asia* (pp. 1–14). London: Routledge.

244. Siebert F. S., Peterson T., & Schramm W. *Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet Communist concepts of what the press should be and do*. Chicago: University of Chicago Press, 1956.

245. Slavtcheva-Petkova, Vera. Conceptualizing Journalists' Safety around the Globe. *Digital Journalism*. Volume 11, 2023. Issue 7. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21670811.2022.2162429?src=recsys>

246. The Act on the Exercise of Freedom of Expression in Mass Media, Ministry of Justice, Helsinki. Ministry of Justice, 2003. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2003/en20030460.pdf>

247. The Media Self-Regulation. Guidebook. Organization for Security and Co-operation in Europe, 2008. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/1/d/31497.pdf>

248. The protection of journalists' sources. Recommendation 1950 (2011) Final version. Parliamentary Assembly, 2011. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17943&lang=en>

249. UN Treaty Body Database. CCPR/C/79/Add.63. UN, 2023. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2FC%2F79%2FAdd.63&Lang=en

250. Velásquez Rodríguez v. Honduras, 29 July 1988, Series C, No. 4, para. 177. European Court of Human Rights, 1988. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_04_ing.pdf

251. Wadmany R., Zeichner O., Melamed O. Students in a teacher college of education develop educational programs and activities related to intelligent use of the web: Cultivating new knowledge. *I-manager's Journal of Educational Technology*, 2014. Vol. 10, № 4. P. 18–28. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1098626.pdf>

252. Weaver D. H. Journalists around the world: commonalities and differences. In D. H. Weaver (Ed.), *The global journalist: news people around the world* (pp. 455–480). Cresskill, NJ: Hampton, 1998.

253. Weaver D. H., & Wilhoit G. C. *The American journalist in the 1990s: U.S. news people at the end of an era*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 1996.

254. Weaver D. H., & Wilhoit G. C. *The American journalist*. Bloomington: Indiana University Press, 1986.

255. Weaver D. H., & Willnat L. (Eds.). *The global journalist in the 21st century*. New York: Routledge, 2012.

256. Weaver D. H., Beam R. A., Brownley B. J., Voakes P. S., & Wilhoit G. C. *The American journalist in the 21st century: U.S. news people at the dawn of a new millennium*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 2007.

257. What is Professionalism. GI Global – All Rights Reserved, 2023. URL: <https://www.igi-global.com/dictionary/raising-ethics-integrity-awareness-incentivizing/23739>

258. Zelizer B. Tools for the Future of Journalism. *Ecquid Novi: African Journalism Studies*, 2013. 34 (2). P.142–152.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ніцевіч О. В. Ідентифікація професійної діяльності журналістів з позиції соціально-правового аналізу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 4. С. 124–129. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.4.22>
2. Ніцевіч О. В. Нормативно-правові акти, які визначають гарантії професійної діяльності журналістів в Україні. *Київський часопис права*. 2023. № 4. С. 58–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.4.9>
3. Ніцевіч О. В. Професійна діяльність журналістів як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 5. С. 130–136. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.5.22>
4. Ніцевіч О. В. Процедура акредитації як юридична гарантія професійної діяльності журналістів в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2023. Вип.5. С. 66–70. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2023.13>
5. Ніцевіч О. В. Юридична природа гарантій професійної діяльності журналістів в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Вип. 6. С. 56–62. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.6.9>
6. Ніцевіч О. В. Видова характеристика юридичних гарантій професійної діяльності журналістів в Україні. *Правові новели*. 2023. № 21. С. 17–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2023.21.02>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Ніцевіч О. В. Сутність терміну «гарантія» в контексті професійної діяльності журналістів в Україні. *Правові проблеми сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25–26 січня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 87–90.

8. Ніцевіч О. В. Етичні правила та стандарти професійної журналістики у кореляції з втручанням до його професійної діяльності. *Науково-практичні засади розвитку юридичної науки на сучасному етапі державотворення*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15–16 лютого 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 17–20.

9. Ніцевіч О. В. Про доцільність запровадження дозвільної системи для провадження незалежної діяльності журналіста. *Інноваційні підходи до реформування сучасного законодавства*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 20–21 квітня 2023 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2023. С. 71–73.

БЛАНК

**соціологічного опитування щодо ефективності практичного прояву
гарантій професійної діяльності журналістів в Україні**

Шановний респонденте! Вашій увазі надається бланк соціологічного опитування щодо ефективності практичного прояву гарантій професійної діяльності журналістів в Україні. Опитування є анонімним, відповідно просимо Вас надати правдиві відповіді. На кожне питання потрібно надати відповідь – наприклад, «Так» або «Ні» у графі навпроти шляхом постановлення позначки (наприклад, «+», або «V»).

Чи вважаєте ви, що ефективність практичного прояву гарантій вашої професійної діяльності залежить від безпекової ситуації в країні?										
Так						Ні				
На скільки ви вважаєте ефективними гарантії, які захищають вашу професійну діяльність в Україні?										
0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
Чи вважаєте ви, що у вас є достатні можливості для нейтрального та об'єктивного висвітлення подій в Україні?										
Так						Ні				
Як ви оцінюєте рівень захисту журналістів від фізичних та психологічних загроз у сучасних умовах?										
Високий			Достатній			Низький			Незадовільний	
Чи вважаєте ви, що допит, тимчасовий доступ до речей і документів, а також обшук у приміщенні де проживає та/чи працює журналіст є ризиками для розкриття джерела інформації журналіста?										
Так						Ні				
Чи вірите ви, що професійна саморегуляція є ефективним інструментом для захисту інтересів журналістів?										
Так						Ні				

РЕЗУЛЬТАТИ

соціологічного опитування щодо ефективності практичного прояву гарантій професійної діяльності журналістів в Україні

Дослідження проводилося методом кількісного анонімного онлайн-опитування за простою випадковою вибіркою респондентів-журналістів, що працюють в Україні. Анкетуванням охоплено 87 респондентів. Час проведення анкетування – перше та друге півріччя 2023 року.

Чи вважаєте ви, що ефективність практичного прояву гарантій вашої професійної діяльності залежить від безпекової ситуації в країні?										
Так						Ні				
31%						69%				
На скільки ви вважаєте ефективними гарантії, які захищають вашу професійну діяльність в Україні?										
0%	10%	20%	30%	40%	50%	60%	70%	80%	90%	100%
0%	0%	3%	13%	24%	41%	10%	6%	2%	1%	0%
Чи вважаєте ви, що у вас є достатні можливості для нейтрального та об'єктивного висвітлення подій в Україні?										
Так						Ні				
34%						66%				
Як ви оцінюєте рівень захисту журналістів від фізичних та психологічних загроз у сучасних умовах?										
Високий		Достатній			Низький			Незадовільний		
2%		27%			54%			17%		
Чи вважаєте ви, що допит, тимчасовий доступ до речей і документів, а також обшук у приміщенні де проживає та/чи працює журналіст є ризиками для розкриття джерела інформації журналіста?										
Так						Ні				
65%						45%				
Чи вірите ви, що професійна саморегуляція є ефективним інструментом для захисту інтересів журналістів?										
Так						Ні				
62%						38%				

ЗАКОН УКРАЇНИ**Про внесення змін до Закону України «Про інформацію» щодо
встановлення термінів для прийняття рішень про надання чи відмову у
наданні акредитації журналістам**

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

1. У Законі України «Про інформацію» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 48, ст.650):

у статті 26:

доповнити частину 2 пунктом 5 у такій редакції:

«суб'єкт владних повноважень приймає рішення про надання чи відмову у наданні акредитації протягом трьох робочих днів з дня прийняття заяви чи подання».

2. Цей Закон набуває чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

Голова Верховної Ради України

Додаток Г

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД
«15» січня 2024 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ніцевич Олесі Володимирівни на тему: «Адміністративно-правові засади
реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні»,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
081«Право» у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту
публічного права**

Комісія в складі: заступника директора Інституту з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора (голова комісії) Гаруста Юрія Віталійовича (голова комісії), завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Ніцевич Олесі Володимирівни на тему: «Адміністративно-правові засади реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній діяльності наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем адміністративно-правових засад реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні, та використовуються Інститутом в межах реалізації науково-дослідної теми «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0120U105390).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню

ефективності наукової роботи працівників відділів та аспірантів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Ніцевич Олесі Володимирівни на тему: «Адміністративно-правові засади реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні» вважати впровадженими у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права, під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем адміністративно-правових засад реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні.

Голова комісії:

Юрій ГАРУСТ

Члени комісії:

Лариса СОРОКА

Ксенія КУРКОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД
«15» січня 2024 р.

АКТ

**упровадження результатів дисертаційного дослідження
Ніцевич Олесі Володимирівни на тему: «Адміністративно-правові
засади реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні»,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
081«Право» в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного
права**

Комісія в складі: заступника директора Інституту з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора (голова комісії) Гаруста Юрія Віталійовича (голова комісії), завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Ніцевич Олесі Володимирівни на тему: «Адміністративно-правові засади реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються в освітньому процесі. Під час обговорення наданих матеріалів комісією було констатовано, що окремі положення дослідження було використано при розробленні лекційних курсів з дисципліни, яка викладається у Науково-дослідному інституті публічного права, а саме «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників, а також у контексті інших дисциплін, які викладаються в Інституті. Лекційний

курс окремих тем навчальних дисциплін увібрав положення цього дисертаційного дослідження.

ВИСНОВОК:

результати дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-правові засади реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні» Ніцевич Олесі Володимирівни вважати впровадженими в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права з дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми».

Голова комісії:

Юрій ГАРУСТ

Члени комісії:

Лариса СОРОКА

Ксенія КУРКОВА